

МИ ВІДВОЮВАЛИ ПЕРШУ ПОЗИЦІЮ. СПРАВА — ЗА НАМИ!

9 листопада 2000 року в Україні вчетверте відзначається День української писемності та мови. Свято стало просвітянським, але не всенародним. Так сталося через те, що державці не надають йому великого значення, — вважає голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, народний депутат України Павло Мовчан.

Кор.: Павле Михайловичу! Чому «Просвіта» надає цьому святу такого значення і чому добивалась того, аби воно стало всенародним? Адже саме за ініціативою Товариства в 1997 році Указом Президента день 9 листопада, який Церквою відзначається як день преподобного Нестора Літописця, призначено для щорічного державного свята — Дня української писемності та мови.

П. Мовчан: Справа в тому, що нас привчали до думки, що українська мова і українське письмо — явище пізнього часу. І великий масив української культури, української історії, української писемності від нас був захований. Це була єдина змога — показати, що ми розвиваємося безперервно, що золота нитка тчеться з глибини віків, що з ім'ям Літописця Нестора ми прив'язані до світової історії. І якщо говорити про це, то слід говорити про ту нову категорію, яку ми набули разом із словом писемним, — це категорія історичності. І вписання, вмонтовування нас у всесвітню історію. Власне тому і Літописець Нестор починає із біблійних часів, аби певний відрізок історичний, відомий йому і не тільки, — був умонтований у всесвітню історію. І таким чином ми утвердилися через письмове слово, яке виконувало не лише функцію інформаційну, а мало характер суто релігійний: нові принципи, новий світогляд, нові категорії почали працювати з моменту появи письма. А, як відомо, воно в нас пов'язане з набуттям віри Христової. І тому ця безперервність у розвитку українського слова — від княжої доби часів Літописця Нестора і до сьогодні має — тільки умовно — пунктири, а насправді вона ніколи не уривалась. Тому потреба відновлення цього історичного зв'язку і спонукала просвітян звернутися до Президента, щоб він схвалив цей день як День писемності, тим паче, що ми шукали ту дату, яка була б чітко прив'язана до цієї події, і знайшли її — 9 листопада — День преподобного Літописця Нестора. Дата, потрібна всім українцям, — поява нової історичної свідомості.

Відомо, що М. Грушевський літописи називав «цілим архівом нашої історіографії». Ми знаємо і про те, що давня літературна традиція автором «Повісті временних літ» вважала саме ченця Нестора. Щоправда, не раз піддавалась сумніву ця традиція, висловлювалися вченими і припущення про колективну працю. Та сьогодні нас цікавить більше символічний зміст... Коли ми говоримо про День писемності, то маємо на увазі слово писане взагалі, маємо на увазі всі джерела... Маємо на увазі життєздатність і життєспроможність української мови.

Багато наших джерел до недавнього часу були недоступні широкому читацькому загалові. День писемності — це і повернення народів його духовних набуток, повернення історичної пам'яті. Прикладів тут може бути безліч. Візьміть хоч б видання М. Грушевського! Чи могли ми про таке мріяти? Грушевського ж не дозволяли навіть цитувати... А скільки повернуто творів із розстріляного відродження, а скільки — з діаспори! Без перебільшення — повернуто геніальні здобутки. Тепер треба зробити так, щоб вони «працювали»...

Кор.: З появою цієї нової історичної свідомості ми не забуваємо про свої першовитоки і продовжує-

мо наповнювати цю свідомість новим суспільним змістом. І День писемності, рано чи пізно, має стати масовим — справді всенародним святом.

П. М.: На превеликий жаль, не стало воно загальнонаціональним святом. **Поки що.** Можна говорити про інерцію. Вона прив'язує свідомість до тих загальнонаціональних свят, а наші національні, знакові свята, включаючи і День незалежності, поки що є святами національно свідомих громадян. «Просвіта» вчетверте відзначає цей день як день нашого повернення до справді національних витоків. Думаю, що це свято стане дійсно національним. Годилося б, аби воно відзначалося в державних масштабах. У зв'язку з тим, що це справді велична історична прив'язка до прийняття християнства, утвердження його на нашій землі, заглибленість у нову етику, бо нове літочислення — від Різдва Христового, від Христа, який приніс нові цінності, нове світобачення, і українці прийняли цю віру, почали жити за тими категоріями, за якими вже жила більшість народів європейського ареалу. І тому, якщо говорити, яким я бачу це свято, то я бачу його як свято величчя українського духу.

Кор.: Але ж існують цілі томи радянських академіків, які доводять, що Нестор Літописець — це початок російської історії, російської літератури...

П. М.: Саме тому, як я вже казав, ми й обрали цю дату — за нею прилучення нас до історичного масиву: це наша історія, наша література, наша культура, наша музика, наша архітектура... Вся давньоруська література, яка писалася на території України, — наша! Обов'язково слід оберігати цей наріжний камінь

МОЛИТВА АБЕТКОВА

Аз молюся словом сим до Тебе,
Боже мій, що сотворив на світі
Видимі й невидимі істоти,
Господи, пошли Свого на мене
Духа, щоб зродив у серці Слово,
Єже буде для добра всім сущим
Животворне Мудрістю Твоюю.
Затверди Закон — ясний світильник
І дорогу праведного Слова,
Й рід слов'янський сподоби хрещений,
Кротких тих, котрі людьми Твоїми
Ласкою Твоюю нареклися,
Милості вони Твоїї просять.
Нам дай, Боже, всемогутне Слово,
Отче, Сину й Найсвятіший Духу,—
Прагнучи од Тебе допомоги,
Руки піднесу свої до Неба:
Силу й мудрість дай Твою черпати,
Тільки ж Ти даєш снагу достойним,
Упаси нас, Боже, од спокуси,
Фараонської важкої злоби,
Херувимську мисль подай і розум,
Царю наш Небесний, хочу славить
Чудеса Твої предивні, вічні,
Шестикрильної снаги спізнати,
Щедре діло, Вчителем твориме,
Юному й похилому доступне;
Язиком новим хвалу воздати
і Отцю, і Сину, і Святому Духу,
і нині, і присно, і на віки вічні
амінь.

у підмурівку нашій — це вартість, твердість наша, це не пісок! Це прилученість наша до самого витoku християнства! Тоді зрозуміло, чому Андрій Первозванний був на наших горах. Чому ми можемо вважати себе народом апостолопозначеним. І питання про московську церкву відпадає само по собі — автоматично, так само як схильність запобігати перед Москвою чи запобігати ласки московської церкви. Це розуміння дійсного історизму нашого народу, нашої нації: тоді не будуть розводитись про те, що ми з'явилися у XVI столітті... Росія запозичила цей масив і пристосувала його до себе, до власних потреб власної історії: гляньте, таке враження, що Кирило і Мефодій народилися в Рязані... Ось чому прикро, що наше свято писемності поширюється не з тією інтенсивністю і не в тих масштабах, як було б потрібно. І все ж ось уже чотири роки просвітяни роблять це свято і впевнені, що воно таки набуде державного статусу: був Нестор Літописець! Постала писемність українська! Були продовжувачі Нестора Літописця — великі історики, були великі композитори і великі письменники, були великі зодчі — і вони є і залишаються, і ніхто їх не витравить зі свідомості нації, хоч як і що не робила радянська влада для цього. Ми відвоювали першу позицію! Справа — за нами!

РІШЕННЯ — АНТИКОНСТИТУЦІЙНЕ!

До 14 жовтня, нині офіційно визнано Дня українського козацтва, міська влада нашого славного Запоріжжя піднесла українцям незабутній сюрприз. 14-го на острові Хортиця так звані «козаки» в чужій формі з лампасами щось собі святкували під горілочку, а 18 жовтня сесія міськради нарешті ствердила «двуязыччє», тобто, якщо говорити прямо, — російськомовність, у межах нашого міста.

Питання це періодично виносилося на обговорення ще з 1996 року. Тодішній мер міста, незважаючи на всі недоліки у врядуванні, просто знімав його з порядку денного та й годі. Однак українці міста збиралися біля міськради на пікет, а проти них виходило кілька бабусь та дідусів, у яких українська мова має міцні асоціації з нашими злигоднями. Почувши про відміну «питання про двуязыччє», пікетчики мирно розходилися по домівках.

Нинішній наш мер — прихильник «європейського міста». Найголовніша його мрія — приборати з головної вулиці трамваї, аби гуркіт «найдешевшого транспорту» не тривожив вуха проживаючих там чиновників. Українська мова в Європі «не конвертується», а тому в планах мера міста для неї не знайшлося. Щоправда, читаючи англо-російський суржик вивісок, відчуваєшся — не в Європі, ні, а десь на Брайтон-біч.

Зате депутати міськради, як і чотири роки тому, вважають мовне питання найголовнішим, наче заборжці мають уже, крім російської мови, все: і гарячу воду, і опалення, і дешевий проїзд у спальні райони... А щоб ініціатива йшла «від народу», на цей, останній, пікет 18 жовтня захисників «двуязыччя» привезли до міськради просто з виробництва двома «карусамми», подбавши заздалегідь про щити з написами, аби хлопці не трудили руки. Крім виробничників, «пригнали» школярів та студентів. Педагогі, котрі привели цих дітей, мають, здається, виховувати громадян нашої країни в дусі поваги до її мови. «Виховний момент» був наявним — дітки вимахували стандартними планшетами і дурнувато шкірилися — нам, мовляв, все одно.

Отже, кількісної переваги над пікетуючими українцями було досягнуто. «Народ» сказав своє слово, згорнув щитки і потягся до автобусів, оповідаючи один одному по дорозі, куди б вони прилаштували цю «фанеру» у себе на дачах. Сівши до автобусів з емблемою відомого в місті заводу «Мотор-Січ», хлопці поїхали за своїми срібняками у вигляді позачергового відгулу або десятки преміальних. А втім, може, адміністрації ця акція обійшлася ще дешевше — тепер людина полізе в такий автобус від самого страху вилетіти з роботи. Вчителі повели своїх підопічних, аби й дали «сіяти розумне, добре й вічне», за що російський народ має сказати їм «сердечне спасибі». А міськрада пішла назустріч побажанням трудящих і молоді. Все, як завжди.

Головним аргументом на захист «двуязыччя» один з депутатів, працівник тої ж «Мотор-Січі», назвав «економічні невидогди» переведення документації заводів на українську мову. Назвав він при цьому якусь астрономічну суму в кілька мільйонів гривень. А трохи не того самого дня кілька заводів міста (і серед них «Мотор-Січ») подарували церкві Московського патріархату купол на собор вартістю 5 мільйонів. На все ж будівництво собору, як заявив керівник «Мотор-Січі» т. Богуслаєв, піде 25 мільйонів гривень.

Бідна українська мова, ти не є таким зручним «дахом» для відмивання грошей, як московська церква. Тож нам, українцям, залишилося лише розійтись по домівках і збавляти час розв'язуванням кросвордів. Відгадайте — любитель сала з п'яти літер... Газета «Міг», що іменує себе найпопулярнішою в місті, відповідає — хахол... Так нам, запоріжцям, нині й зватися, якщо не знайдемо способу боротися з антиконституційним рішенням міськради. Може, Ваша газета підкаже спосіб?

Мирослава ГОРНОСТАЄВА, член Товариства «Просвіта»

На знімку: запоріжці на одному з пікетів на захист рідної мови. Справжні запоріжці!

Центральне правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка, всі обласні просвітнянські організації висловлюють глибокий жаль з приводу передчасної смерті головного редактора газети «Кримська світлиця» Володимира Сильвестровича МИТКАЛИКА, який відійшов у вічність 27 жовтня 2000 року на 55-му році життя. Справжній товариш, людина великої скромності і сили духу, він був журналістом від Бога і віддав своєму покликанню весь свій час і все своє серце. Саме завдяки йому газета «Кримська світлиця» стала одним з кращих всеукраїнських видань, завойовала любов читачів, обстоювала українську ідею і українське слово в Криму. Пам'ять про Володимира Миткалика назавжди збережеться в наших серцях. Земля йому пухом і вічна пам'ять. Висловлюємо щире співчуття родині Володимира Сильвестровича, його друзям і колегам, колективу редакції «Кримської світлиці».

Члени правління: Павло МОВЧАН, Анатолій ПОГРІБНИЙ, Олександр ПОНОМАРІВ, Іван ЮЩУК, Микола НЕСТЕРЧУК, Григорій БУЛАХ, Любов ГОЛОТА, Василь КЛІЧАК, Василь ГЕРАСИМЕНКО

ТЕРНІ ДЛЯ МОВИ НА ТЕРЕНАХ ЛУГАНЩИНИ

Чи відповідає чинному законодавству України реальне становище державної мови в Луганській області? Проаналізуємо ситуацію мовою фактів.

Результати ще загальносоюзного перепису населення 1989 року свідчать, що 51,9 відсотка населення області, тобто абсолютну більшість, становлять українці. Близько половини їх мешкає у містах обласного підпорядкування, зокрема в Луганську. І разом з тим — переважна більшість шкіл (у Луганську — 58 з 60) російськомовні. На жаль, звичайно не користуються державною мовою в офіційному спілкуванні вищі посадові особи Луганської області. Домінуючою мовою засобів масової інформації, особливо друкованих, є також російська. Вона переважає й у виданнях, офіційно зареєстрованих як двомовні українсько-російські. Не краща ситуація на книжковому ринку, який майже всуціль заповнений ширшавчою російськомовною друкованою продукцією (ясно, що ринок є ринок, але ж має бути певне державне регулювання в гуманітарній сфері).

Сьогодні населення Луганщини, особливо молодь, поступово усвідомлює необхідність вивчення української мови, вбачаючи в цьому важливий чинник досягнення життєвого успіху. Як приклад можна навести цифри, що ілюструють хід і результати вступу до Луганського педуніверситету цього літа. Спеціальності «Російська мова та література» вже немає, є тільки «Російська мова й література та художня культура» заочної форми навчання («Ракурс», 26. 07. 2000 р.). Натомість, на спеціальність «Українська мова та література», разом з додатковими спеціальностями, набрано аж шість академічних груп.

Не лише прагматичний бік справи примушує українську громадськість Луганщини турбуватися про долю рідної мови. Адже мова є могутнім джерелом духовності нації, берегинею її історії та культури. Терени Луганської області — це історичні землі Кальміуської паланки Війська Низового Запорізького та Слобідського козацтва. Але упродовж трьох останніх сторіч вони зазнавали посиленої русифікації спочатку царською, а потім — більшовицько-комуністичною владою. І, попри це, саме з Луганщиною пов'язані

імена славетних творців української культури — Бориса Грінченка та Володимира Сосюри (чи не пора нарешті назвати іменами світочів нашого краю обласну універсальну наукову бібліотеку та обласну бібліотеку для юнацтва?).

Тільки неухильне упровадження української мови як державної в усі сфери суспільного життя Луганської області дасть нам надію на відродження духовності народу, його історичної пам'яті та національної свідомості. Адже не існує ніякої «культури Донбасу», а тим більше особливої «донецької» мови. Культура може бути лише національною.

Державна мова є також важливим чинником національної безпеки, виокремлюючи націю-носія мови від сусідніх народів. Відповідно до Конституції України наша держава унітарна, а норми, зафіксовані в Конституції, — норми прямої дії. Отже, положення статті 10 обов'язкові для виконання на всій території держави. Аналогічно звучить, наприклад, стаття 68 Конституції Російської Федерації: «1. Державною мовою в Російській Федерації на всій її території є російська мова. 2. Республіки мають право встановлювати свої державні мови (але не області. — Ю. К.)... 3. Російська Федерація гарантує всім її народам право на збереження рідної мови, створення умов для її вивчення та розвитку» (переклад мій. — Ю. К.).

Як бачимо, в Російській Федерації не існує проблем з державним статусом мови титульної нації. В Україні, й зокрема в Луганській області, їх також не повинно бути, адже громадяни України всіх національностей є єдиним українським народом (з великої літери), як зазначено у Преамбулі Конституції України. Відтак українська мова має стати надійною заporукою національної державності, громадянського миру, міжетнічного миру, міжетнічної злагоди, всебічного розвитку культури, високого рівня духовності.

Юрій КИСЕЛЬОВ, голова Луганського міського об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка

ЗА ЄДИНУ ПОМІСНУ УКРАЇНСЬКУ ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ

У вересні в Києві відбувся Помісний собор Української автокефальної православної Церкви (УАПЦ). Ця подія перебувала в центрі уваги більшості правих і правочентристських партій та громадських організацій, про що засвідчила присутність їхніх керівників і представників на самому соборі. Перед Міжнародним палацом культури та мистецтв, де проходив собор, зібрались активісти із УНР, НРУ, Молодого руху, Української національної консервативної партії (УНКП), УНА-УНСО, КУНУ та інших національно-демократичних організацій із транспарантами, на яких були гаєла про єдність православних церков, створення єдиної Помісної православної Церкви в Україні тощо.

Народний депутат І. Юхновський привітав собор від 116 народних депутатів — членів об'єднання «За єдину Помісну православну Церкву». У своїй промові він, зокрема, сказав: «Ви сьогодні маєте прийняти історичну постанову, згідно з якою ваш собор ухвалює скликати спільний собор із УПЦ Київського патріархату для об'єднання двох церков у єдину. Більш значущого завдання немає. За тисячі років українські священники не мали важливішого завдання». І. Юхновський закликав найчисленнішу львівську делегацію відкинути дрібні непорозуміння та підтримати реально єдину Помісну українську православну Церкву. Він звернувся також особисто до архієпископа Ігоря Ісідоренка: «Я закликаю владичу Харківського (про якого я чув, що він має якісь особливі думки) відкинути їх. Є єдине завдання — скликати собор із УПЦ КП».

Від імені ОУН і КУН Помісний собор привітала Слава Стецько. Зваживши на присутність почесних гостей: віце-прем'єра з питань гуманітарної політики М. Жулинського, представника Адміністрації Президента Ю. Богущького, який зачитав вітання від Президента, представників Київської держадміністрації та Комітету у справах релігій, можна зробити висновок, що влада почала з більшою повагою ставитися до цієї гілки українського православ'я. Це можна пояснити двома причинами: або українська влада справді вирішила допомогти у створенні єдиної Помісної Української православної Церкви, або зважила на те, що УАПЦ тепер перебуває під особливим покровительством Вселенського патріарха Варфоломія, який призначив предстоятеля УПЦ в США та УАПЦ в діаспорі блаженнішого митрополита Костянтина духовним опікуном Української автокефальної православної Церкви.

Головною темою на соборі було саме об'єднання всіх гілок православ'я в єдину Помісну Церкву. Про це говорили митрополит Костянтин, віце-прем'єр М. Жулинський, народний депутат І. Юхновський і представники дванадцяти політичних партій та громадських організацій національно-демократичного спрямування. Створено громадське об'єднання «Україні — єдину Помісну православну Церкву», головою якого обрано народного депутата України П. Мовчана.

У цілому національно-демократична преса, коментуючи події, констатувала, що собор УАПЦ заклав основи для розширеного діалогу з усіма православними конфесіями в Україні. Віруючим набридло міжцерковне протистояння. Вони хочуть молитися. Тому представники УАПЦ, поряд з канонічним уреформованим церквою, проведуть роботу з підготовки Всеукраїнського Православного собору, який має припинити міжконфесійний розбрат у країні, що реально сприятиме стабілізації, українізації і демократизації в нашій державі, а це значить — її духовному та економічному піднесенню.

Олесь КОЗУЛЯ, заступник голови Київського Конгресу української інтелігенції

ТАЛАНОВИТА УКРАЇНКА

У міжнародній пресі можна часто прочитати про успіхи молодих талановитих людей у царині науки, мистецтва, спорту і т. п. У цій замітці хочу з приємністю згадати про талановиту молоду українську походження дівчину на прізвище Уляна Гордиська, родом з Клівленду, Огайо, США.

Чотирнадцятилітня панна Уляна приїхала до Лондона з мамою Любою 24 липня ц. р., щоб узяти участь у Міжнародному науковому форумі «Тисячоліття», який проходив у Лондонському університеті 26 липня — 9 серпня. На цей з'їзд, який відбувається кожних п'ять років у різних країнах, прибула талановита молодь із шістдесяті країн світу. Це майбутні науковці з різних ділянок. Усіх учасників було 225. Ідею такого міжнародного форуму, який збирав би молоді таланти, щоб у цей спосіб створити умови для розвитку тіснішої співпраці поміж науковою молоддю світу, висунув князь Филип. У 1959 році він заснував цю організацію. Президентом Міжнародного форуму є професор Браян Ф. Джонсон. Щоб узяти участь у конференції, батьки Уляни одержали від організаторів спеціальний дозвіл, бо передумовою участі є вік 16 років. Уляна Гордиська є студенткою Францисканської вищої школи у Клівленді. Її зацікавлення — міжпланетні подорожі, а радше енергія і способи, які уможливають такі подорожі в космос. До Лондона вона прибула у складі делегації з шести осіб, яка представляла США. Треба згадати, що минулого року вона брала участь у 38-му американському національному симпозиумі, який відбувся у квітні в Пасадені (Каліфорнія, США) та був спонсорований американською армією. Тема цього симпозиуму: «Розвинена пропульсія космосу». Там панна Уляна представила свою теорію, як здобути і контролювати таку енергію, яка створить можливість міжпланетних польотів. Цю ідею вона підкріпила витонченими математичними розв'язками. За цю працю вона одержала першу нагороду, а також 20 тисяч доларів і їй покрили кошти подорожі й перебування, пов'язані з Лондонським двотижневим форумом. Про це були згадки в журналі «Спейс Таймс» (липневе число), а також у часописі «Плейн Ділер» від 27 червня 2000 року, який виходить у штаті Огайо. У Лондонському, як і на попередніх форумах, тема її праці — «Мандрівка в космос — роздуми над розв'язкою». Будучи наймолодшою учасницею цього міжнародного з'їзду, свою ідею вона виголосила 28 липня у «Коледж Гол» Лондонського університету. Двотижнева програма з'їзду була насичена доповідями, а також відвідинами Оксфорда, Кембріджа, Віндзора, Гамптонкорта та історичних місць Лондона.

Князь Филип та прем'єр-міністр Великої Британії Тоні Блер надіслали з'їздові письмові привітання. Панна Уляна походить з патріотичної української родини. Батько Іван Гордиський — інженер, а мама Люба — донька панства Олі і Василя Ільчишиних, відомого видавця та громадського діяча у Клівленді. Старший брат Уляни Левко студіює в університеті астрофізику, а молодший Всеволод — кінематографію та малярство. Усі троє вихованці Пласту.

Автор цих рядків під час зустрічі в Лондоні з Уляною та її мамою з приємністю міг спостерігати, як та «дрібненька» і дуже симпатична дівчина гарною українською мовою розповідала про участь у форумі, як багато вона скористалася з лекцій інших учасників, як багато цікавого побачила та завела нові знайомства, які ще більше додають бажання і сили вдосконалювати свою теорію. Взявши до уваги її вік, є велика надія, що вона досягне своєю працею і незаперечним талантом великого успіху. Бажаємо їй і родині доброго здоров'я, а Уляні нових успішних злетів у її наукових дослідженнях.

Володимир ЛУЦІВ, Лондон

Штрихи до портрета

ПОВІСТЬ ЙОГО ЖИТТЯ

Непрості, як і саме життя українського народу, перипетії долі відомого просвітянина, письменника, літературознавця Михайла Миколайовича Потупейка. Чого тільки не довелося спізнати йому на житейських дорогах, чого тільки не довелося пережити! І сьогодні він творить, турбується про громадські справи. В листі до редакції Михайло Потупейко пише: «Я запарився з роботою, перевтомився, закутився: та це й не дивно, адже ж у День незалежності мені стукнуло 78 (коли вони прокотились?). Хочу забезпечити облпросвіту порядним приміщенням, а цього року ніхто не перерахував ні гривні! Шукаю друзів «Просвіти», клянчу, набридаю...» У цих словах увесь Михайло Потупейко із своєю небайдужою вдачею. Хочеться додати — шановні державці, почуйте голос людини, яка вболіває за громадські інтереси!

Народився Михайло Миколайович у селі Млієві на Черкащині (24. 08. 1922). Його батько Микола був із багатодітної родини Якова Потупейка, який усе своє життя працював у знаменитих садівників і промисловців Симиренків.

Не раз батько розповідав синові-школяреві про зустрічі з М. Грушевським, С. Петлюрою, В. Винниченком. Він був учасником Першої світової війни і обирався солдатами делегатом 1-го, а потім і 2-го Військових з'їздів України.

Батькова мати із попівської родини Гулаків-Артемовських. У селі й досі їхній рід називають Гулаченками.

У 1940 році Михайло закінчив Вільшанську школу, а згодом — річні курси вчителів історії 5—7 класів у Києві. Та тільки тепер Михайло Потупейко розповідає просвітянам про свою таємницю. Він чи не найстарший за віком просвітянин! Сталося так, що просвітянином став ще з літа 1941 року. До них у село «прибився» волинянин — церковний регент, чудовий музикант-хормейстер — Тадей Ліщук. За активної підтримки передових мліївців він організував у селі Народний дім «Просвіта» імені М. Леонтовича. На сцені — класика, співи (в основному народні пісні). Багато можна було б оповісти про цей складний для нашого народу час і про ті складності, в яких випало працювати Михайлові Потупейку. А які незви-

чайні люди були навколо. Були й арешти, і допити, і зустрічі з партизанами, і поневіряння в «матушці Радсеї», у Сталін-градському «трудлагере для госпроверки».

Михайло Потупейко згадує: «Перевіряли рівно п'ятдесят тижнів. Нарешті перевели на «трудфронт» уже без конвою, на найбільшу в Союзі теплоелектростанцію — Сталінградську ГРЕС. Там мені нарешті пофортунило — мене призначили літпрацівником багатотиражки «Енергетик», а згодом в. о. відповідального секретаря»...

Після закінчення війни Михайло надіслав документи для вступу до КДУ, але до екзаменів його не допустили. На початку літа 1946-го знайшов собі заміну, повернувся в Україну і з горем пополам вступив до Львівського університету. Писав статті й рецензії до «Вільної України», читав лекції... Але й тут доля була до Михайла несправедливою. Незадовго перед держекзаменами, повернувшись із лекційної поїздки, побачив на дошці оголошені наказ ректора про виключення «за антирадянську поведінку». Диплом Михайлові все-таки (при допомозі Т. І. Франка, М. Возняка та Б. Ковалю) вдалося отримати.

Працював Михайло Потупейко у Львівському музеї Франка, а влітку 1951 року по дорозі на Черкащину заїхав до Вінниці — оглянути музей М. Коцюбинського. У листі до редакції Михайло Миколайович згадує: «Садиба музею грала всіма кольорами райдуги, відзначалась дбайливим, умілим доглядом... Але експозиція бездарно, примітивно побудована, в кімнатах — голі простінки, екскурсії ведуться плутано...» І Михайло Миколайович перейнявся музейними турботами і став вінничанином. Було з чим воювати, що відстоювати. На той час літературна справа була засмічена вульгарно-соціологічними твердженнями про життя і творчість геніального Михайла Коцюбинського. Часто з нього робили великого революціонера, трохи не учня і соратника В. Леніна.

Михайло Потупейко багато працював в архівах, займався пошуками документальних матеріалів. Значна частина цих документів лягла в основу його монографії «Михайло Коцюбинський. Ранній період життя і творчості» (К.: «Радянсь-

І молодим був, і завзятим!

кий письменник», 1964). Вони поповнили дані «Літопису життя і творчості М. Коцюбинського» («Наукова думка», 1965).

Життя і творча біографія Михайла Потупейка — це боротьба за утвердження української національної ідеї, небайдуже ставлення до літературного процесу. Запам'яталися читачам і літературознавцям його ґрунтовні рецензії «Франківськими стежками» на роман Р. Іванчука «Шрами на скалі», на романи Г. Колісника «Прелюди Гоголя» та «Осі Гоголя» та ін.

Систематично М. Потупейко виступає у пресі на громадсько-політичні та літературно-мистецькі теми. Високу оцінку отримав його роман-трагедія «У лабетах смерті» («Дніпро», 1984). Критика цей роман назвала одним із кращих творів на тему голодомору. Скажімо, Анатолій Шпиталь наголошує: «Роки (1988—92), коли писався твір, — то час становлення України. Припустимо, що цей роман вийшов би... у 1987 році. Я не можу уявити сили потрясіння читачів. Але художній твір такої потужності і такої відкритості буде завжди своєчасним».

Невтомний працівник на просвітянській ниві, письменник, громадський діяч — Михайло Потупейко завжди на своїй дорозі. Тільки метафорично можна сказати, що він своїх доріг не обирає. Досвід його життєвих доріг — приклад для наслідування молодими просвітянами.

В. О.

Найприкметнішою сторінкою діяльності херсонських просвітян сьогодні є пожвавлення роботи наших видавництв «Чиста криниця» і «Просвіта». Вийшли в світ понад два десятки книжок і не розчинились у книжковому потоці, а стали приводом для відвертої, гострої розмови з жителями Херсонщини. На базі обласних та районних бібліотек плідно функціонують читальні Товариства «Просвіта», в обласній науковій бібліотеці імені Олеса Гончара за ініціативою Херсонської обласної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка відкрито кімнату-музей Олеса Гончара, де проводяться не лише літературні читання творів прапроносця української літератури, а й презентації нових видань «Просвіти». Нові книжки майстрів поетичного слова Миколи Братана, Анатолія Кичинського, Леоніда Куліша, Валерія Кулика доповнюють вдалі дебюти поета-пісняря Анатолія Дунаєва («Жива любов, жива»), поетеси нової генерації Наталії Музики («Фабрика весни»), літератора-педагога Ігоря Проценка («Мої дороги»), «Вечірні вогні», «Цвіт вишні»), публіциста Євгена Ейсмонта («Бій Пандори з Дон Кіхотом»), композиторів Валерія Другальова (співаник «Листопад переходить дорогу»), Євгена Сивцова («Ромашкова стежина»), Валентина Стеренка («Моя пісня до тебе летить»), історика Сергія Гейка (нариси «Церков величність»), присвячені історії культових споруд та парафіяльних громад на теренах сучасного Бериславського району від початку колонізації краю в останній чверті XVIII століття до кінця

першої чверті ХХ століття. Більшість матеріалів оприлюднюється і вводиться у науковий обіг уперше).

Навесні цього року просвітянський театр у складі народного артиста України Анатолія Манайла, заслуженої артистки України Валентини Дроніної, режисера Олега Натяжного розпочав свою роботу виступами перед трудовими та студентськими колективами Херсонщини з драматичною поемою Миколи Братана «Кавказ піді мною», яка спонукає до переосмислення понять патріотизму та любові.

НЕСТИ КНИГУ І СЛОВО

Проблеми виховання підростаючого покоління на засадах моральності та духовності глибоко хвилюють діячів Херсонської обласної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта». Набуває розвитку робота з обдарованими дітьми та активною молоддю. Побачили світ п'яті альманахи дитячої та юнацької творчості «Чиста криниця», перший альманах молодих літераторів Херсонщини «Покоління XXI» тощо.

Відбулася друга обласна звітно-виборна конференція «Молодої Просвіти». Обрано нову обласну раду молодих просвітян Херсонщини, яку очолила Наталія Мудролюбова — вісімнадцятирічна редакторка єдиного на півдні держави українськомовного дитячого журналу-іграшки «Три на». На конференції було схвалено проект подальшої діяльності «Молодої Просвіти» Херсонщини та календарний план роботи на 2001 рік.

У більшості районів області пройшли звітно-виборні конференції первинних та районних організацій Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Хочеться відзначити наполегливу працю «Просвіти» Бериславського, Калангацького, Білозерського, Генічеського, Голопристанського та Іванівського районів.

Відчутна стурбованість просвітян про те, чим заповнюється ефірний простір на хвилях радіо та на каналах телебачення, якими газетами та журналами наповнюються кіоски і лотки, як безкарно поширюють свій вплив на маси антидержавні сили, як протягом дев'яти років незалежності України деякі наші можновладці ігнорують рідну мову тощо.

Обласна рада Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка неодноразово зверталася із заявами до відповідних керівників із закликом повернутися обличчям до своїх безпосередніх обов'язків у захисті прав українців та державної мови на теренах власної держави згідно зі статтями Конституції України та постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2000 року за № 1004.

І хоча херсонські просвітяни зробили немало, проте без реальних кроків до співпраці з боку облдержадміністрації у розв'язанні зазначених вище та багатьох інших проблем говорити про співпрацю рано.

Олег ОЛЕКСЮК,
виконуючий обов'язки голови
Херсонської обласної організації
Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Т. Шевченка

Кілька тижнів тому в Київському Будинку офіцерів відбувалася урочистість, її учасників зустрічав у фойє численний оркестр, а інший гримів українськими маршами в самій залі, що була заповнена офіцерами та курсантами. Виступали провідні військові ансамблі; зміст же тої урочистості відбивав великий транспарант, на якому було виписано: «Українській армії — українську мову».

Відбувалося ж тут ось що: Фонд під такою ж назвою — «Українській армії — українську мову» (президент Фонду — професор Київського військового інституту управління та зв'язку п. Богдан Сусь) — уперше відбував того дня акцію вручення своїх премій тим військовослужбовцям столиці України, що мають у своїх підрозділах найбільші успіхи у впровадженні державної української мови. Були нагороди золоті, срібні та бронзові — усього кілька десятків, і то в еквіваленті від 200 до 500 американських доларів, були численні виступи-вітання, як-от відомого громадсько-культурного діяча зі США, директора видавництва «Смолоскип» Осипа Зінкевича (ви здогадуєтеся, звичайно, що гроші ті і надійшли з діаспори), народного депутата України, голови партії «Собор» Анатолія Матвієнка, голови Київської організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка Юрія Гнаткевича (саме під крилом «Просвіти» й засновано згаданий Фонд), одного з керівників Спілки офіцерів України Євгена Лупакова, начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України п. Процепка та ін. Було вітання і від київського мера Олександра Омельченка, а крім того, від нього ж таки і додатковий дарунок для кожного переможця — знаменитий «Словник» Бориса Грінченка в чотирьох томах.

Така ось була врочистість. Один за одним виходили на сцену майори, полковники, генерали; вистрнучуючись, спрямовували до зали: «Служу українському народу!», а я, котрий і був одним з тих, хто вручав премії та потискав руки, сприймав усе те дійство, зізнаюся, зі значною долею гірчинки.

Чому? О, чому...

Тому, по-перше, що ці премії — за те, за що в принципі вони не мусли б бути. Вдумаймося: за впровадження державної української мови. Які ж у цьому разі кричущі мовні деформації ми маємо, якщо вдаємося для їх подолання навіть до заохочення преміями!

Тому, по-друге, що, як уже зазначено, ці премії — з фондів українського

Анатолій ПОГРІБНИЙ

ЩЕ РАЗ ПРО МОВУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Широкий відгук української громадськості мають «Розмови про наболіле» з авторської програми голови Всеукраїнського педагогічного товариства імені Гр. Ващенка, академіка Академії наук вищої школи України, просвітянина Анатолія Погрібного «Якби ми вчилися так, як треба», що ось уже понад три роки звучать на першому каналі Українського радіо. Друкуємо один з недавніх його виступів, присвячений темі, яка болить кожному патріотіві нашої країни. Повідомляємо нашим читачам, що книга Анатолія Погрібного під такою ж назвою висунута Національною Спілкою письменників України та Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка на здобуття Національної премії імені Тараса Шевченка

зарубіжжя. Звичайно, честь і щира повага нашій діаспорі. Тільки ж ось який черв'ячок увесь час мене мучив: а коли ж відчужає армія заохоту і підтримку стосовно мови з боку самої Української держави?

Ну, і третя підстава для отієї моєї гірчинки. «Українській армії — українську мову» — нумо, подумаймо: а яку ж? Хіба можливо якусь іншу? І що б хтось сказав, якби раптом — уявімо собі — побачив гасло: «Польській армії — польську мову!». Або: «Французькій армії — французьку мову!». Або: «Німецькій армії — німецьку мову!». Або: «Російській армії — російську мову!»...

Алогізм, нонсенс, якась несусвітність — ви сказали б і, звичайно, мали б цілковиту рацію, бо й справді: яка мова має бути в армії кожної з цих країн, як — відповідно — не польська, французька, німецька чи російська.

Однак не те в нашій українській ситуації, мовний стан у якій все ще характеризується цілі гори нонсенсів та аномальностей, головна з яких у тому полягає, що ще й досі українська армія значною, а в більшості регіонів і пере-

важаючою мірою функціонує в нас мовою сусідньої держави — російською.

Я не хочу згущувати фарби, але так то є, що навіть на вході до Міністерства оборони України військові охоронники — чергові — звернуться до вас російською мовою. Цією ж мовою зажадають ваших документів та перепитають: «Каму їдете?» і в першому-ліпшому військовому навчальному закладі, скажімо, столиці України.

А що поза столицею?

На початку цього літа випало мені побувати з виступами у кількох танкових дивізіях, що дислоковані на Дніпропетровщині. І привітно, і гостинно мене там зустрічали, і я на власні очі спостеріг, що чутки про нестерпні умови, які характеризують військовий побут, — то такі певні перебільшення. Харчування? Що ж, я проривався на солдатські кухні, хоч це і не було передбачено програмою, і запам'ятав фразу однієї жіночки, котра приїхала провідати свого сина: «Та в мене дома він їв тільки борщ, який я варю на кілька днів, а тут — і салат, і перше, й друге з м'ясом, ще й компот!». Дідівщина? О, то особливо мене цікавило, і зізнаюся, що так до кінця і не по-

вірив тим офіцерам і солдатам, з якими вступав у конфіденційні розмови, що геть це повністю відсутне. Та водночас і в тому я переконався, що ті жахи про дідівщину нами, у цивільному світі, ну надто вже нагнітаються. По-перше, цього явища сьогодні загалом значно менше, ніж, скажімо, наприкінці 80-х — на початку 90-х років, по-друге, ніби дідівщина, як правило, виникає на тій основі, що частина солдатів-новачків психологічно не готова до факту наявності в армії субординації, відмовляється від прибирання тощо, ну, а по-третє, я сказав би, що поза армією, у цивільному житті, отого дідівщиноподібного насильства і загалом сьогодні значно більше, ніж у армії.

Однак все це — принагідно, як принагідно згадаю тут і про продовольчі пайки для офіцерів, які в них недавно відібрали, замінивши досить неадекватним підвищенням зарплати, і про гостру нестачу снарядів для військових навчань та пального.

Усе це — речі з матеріальної сфери. А як в ідеологічно-духовних вимірах? Наскільки наявні в тих дивізіях, де я побував, мовні зміни?

Згадую командирів полків, інших

«ДУРЕНЬ! ДУРЕНЬ! БИЛИ, А НЕ ВЧИЛИ»

Одразу скажу читачам, що назва моєї статті — цитата з поезії Тараса Шевченка «Гайдамаки» (написаної 7 квітня 1841 року в Санкт-Петербурзі). І що сама стаття — про ті події, які останнім часом розгорнулися навколо деяких газетярів, які заповзалися дискредитувати Кобзаря і національну ідею в Україні, намагаючись плюнути в саму душу українському народу.

Отож — автор рубрики «Літературний ринг» у газеті «Киевские ведомости» Олесь Бузина отримав нокаут у прямому значенні цього слова. Трапилося це під Подільським райсудом міста Києва, який у черговий раз відклав розгляд позову Національної спілки письменників України проти розперезаного журналіста «козацько-шляхетського походження», як сам себе іменує Бузина в передмові до одного зі своїх недорікуватих писань. Хтось із присутніх не витримав нахабно поведінку маленького зоїла, який заробив собі підлу славу, вправляючись в оскверненні національних геніїв: Шевченко — вурдалак, Леся Українка — збоченка, Котляревський — жидомасон. Хтось з хазяйчиків Олесь Бузини таки добре розгадав його графоманську заздрість і закомплексованість, щедро оплачуючи амбіції «руйнівника авторитетів і символів» і регулярно випускаю-

чи на «літературний ринг». Та й сам писак повірив у свою безкарність, бовтаючись у словесних помах: керівництво газети, влада не звертають уваги на обурення громадськості, суди міста Києва один за одним відкладають розгляд цілком умотивованих позовів громадських організацій і законоулеглих позивачів. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка свою позовну заяву голові Шевченківського суду направило ще 16. 12. 1999 року. Після кількох засідань справу було передано в Радянський районний суд м. Києва. Останнє за часом, але не за результатом засідання там відбулося 10 жовтня. Ось як описує поведінку Олесь Бузини на суді присутній там кореспондент «Українського слова» (число 43): «Самовдоволений, веселий Бузина зі своїми друзьбами-одномудцями (чи то фанами) почали чіплятися до просвітян. Та бійки організувати не вдалося. Не вирізнялися відповідачі чемністю й під час засідання суду: регіт, ідік «підколки», образи й інші штуки з джентельменського (ха-ха) набору сучасного бритоголового бидла». Як догадався читач, слухання за просвітянським позовом перенесли ще на місяць... Підбаворений такою — воістину радянською! — принципністю суду до захисту честі й гідності

та громадянської репутації національних авторитетів, Бузина до суду з письменниками підготував аналогічно. Ті ж «фани», те ж нахабство, ще й допомога з «національної глибинки»: саме в цей час «Рівне вечірне» (редактор Микола Несенюк) передруковує уривок з книги Бузини, де паплюжиться ім'я Шевченка.

Чи не повна апатія влади до нищення державних устоїв і символів викликала реакцію рівненських громадян, які минулого понеділка відреагували на провокацію несенюківської газетки? Як співаєтьсся в коломийці, «там не стільки того діла, скільки того зойку». Поки ж що Несенюк, як добре підготований провокатор, трубить на сторінках своєї газетки про «одностайне засудження його (народного депутата В. Червонія) дій засобами масової інформації та громадськими організаціями з різних кінців країни і навіть з-за кордону». Цікаво було б знати, чому ці «засоби» та «організації» так захищають тих, хто руйнує нашу віру, нашу духовність, наші святині? З-за якого «кордону» їм обіцяють підтримку? Доки триватиме і ким режисується спланована кампанія проти всього українського, духовного, морального, яке наш народ проніс через віки, а нині, «на рубежі тисячоліть», кинутого в багно?! Чому нама-

гання спалити дім Василя Червонія ігнорується, хоч це — пряма загроза життю його рідних, моральний тиск на рухівського керівника?

Бузина і Несенюк, подібно до театральних ляльок, щедро підримованих іодом, поволі стають «героями і страждальцями» так званих незалежних ЗМІ. Вони й справді вже майже повірили у свою героїчність. Несенюк навіть навжився заговорити від імені Тараса Шевченка: «Тарас Шевченко... навряд чи захистить, як навряд чи захистив, якби був нині живий».

«Дурень! дурень! Били, а не вчили», — відповідає Шевченко. І ще, для таких от бузин, несенюків та іншої лабуди писане:

*Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори...*

Співай, бузиновий горобчику, за щедри крихти від тих, хто шкребе шпорами державні паркети! «А слава тебе знайде!..»

Нам же йдеться про інше: хто ж захистить національні святині? В якій країні живемо? Хто ми, куди йдемо?

Любов ГОЛОТА

офіцерів, що мене зустрічали. Мова їхня до мене, коли добра, частіше суржикова, — силувана українська. Та досить офіцерові відвернутися од мене і звернутися до свого колеги — і то вже мова, у якій він живе, — російська. Й у зверненнях до солдатів, за винятком: «Струнко!», «Кроком руш!» та ще якихось команд — також. Принаймні мені неважко було зробити висновок, що спілкування українською мовою в цих дивізіях аж ніяк не є частішим, аніж особисто моє спілкування хорватською або польською. Українська державна мова усе ще, отже, в статусі гості-іноземки, усе ще у вигляді здебільшого ритуальних вкраплень. І все це — на тлі чудової наочної агітації по-українськи (скільки прекрасних патріотичних рядків там написано — хоча скорше для інтер'єру, аніж для душі і серця та для глибин свідомості), на тлі виставлених в армійських клубах портретів українських гетьманів та письменників. Подумалося: як же почуватися ті гетьмани й письменники, не чуючи довкола себе рідного слова? І якщо у мові військово-службовців відсутній їхній дух, то навіщо, власне, ті портрети і повісили — знову таки для інтер'єру, для відведення очей, не хочу сказати — для умирення фарисейства й лицемірства?

Ну, а вже одна записка, передана мені у часі мого виступу одним з офіцерів (і то не анонімна, а підписана повним прізвищем — командир взводу Лянцев), вразила мене щонайбільше. «Пане професоре! — вчитав я в ній. — Ось ви виступаєте перед нами українською мовою, але ж серед нас є частина таких, які цієї невідомою для нас мови не розуміють. Тому чи не здається вам, що, виступаючи по-українськи, ви тим самим виявляєте свою неповагу до цієї частини публіки, яка прийшла на зустріч з вами?».

Така ось записка, яку я, звісно, не міг лишити без відповіді. Що саме відповів? А те найперше, що ситуація тут зовсім обернена, бо ж то не я виявляю свою неповагу до публіки, а навпаки — він, автор цієї записки, виявляє неприпустиму неповагу до самої держави, в армії якої служити. Чому? Тому що згідно з законодавством — Законом про Збройні Сили України — наша армія функціонує українською мовою, тому що є окрема стаття 11 цього Закону, де про це записано, тому що аніж не визнавати цей Закон (а це ж мають бути ніби святці для кожного офіцера і солдата), то чи не ліпше було б цьому офіцерові просто виїхати з України та знайти

ти комфортну мовну відповідність для себе, скажімо, у російській армії.

Зізнаюся, що цю мою, може, занадто емоційну пораду, як і заяву про те, що служити в українській армії з подібними переконаннями цей офіцер не має права, частина публіки зустріла оплесками, що й упевнило мене в тому, що та здорова основа, яка усвідомлює необхідність природного стану речей стосовно мови, в армії — не сумніваймося — наявна.

Я поясню, до речі, причину того мого емоційного вибуху. Річ у тому, що то була в мене зустріч не просто з військово-службовцями, а з тими офіцерами і прапорщиками, які здійснюють у цій дивізії виховну роботу. Ось і подумаймо: якого ж змісту виховну роботу виконує оцей комвзводу Лянцев, який «патріотизм» він прищеплює, скільки зневаги до України та її мови сіє у молоді душі! Він що — єдиний в нашій дні в Українській армії?

Думав я: то — перебільшення у листі до мене киянина Ю. Данилова, до речі, росіянина, та після згаданої записки переконується: і так, на жаль, у нас можливе. Пише ж Ю. Данилов про випадки, коли російські або зденационалізовані офіцери (цитую мовою оригіналу) «лупят по морде солдат-українцев, называя их и бандеровцами, и телятами. Дада, уважаемый профессор. Это происходит сегодня, в независимой Украине, у вроде бы Украинской армии...»

Гіркі, вражаючі слова, що в них би волів я — ще раз кажу — вбачати перебільшення. Однак аж ніяк не перебільшенням є те, у чому я віч-на-віч переконувався: як і в часах СРСР, сільський юнак, котрого прикликають на службу до військової частини на ту ж Дніпропетровщину, зросійщується. Він-бо у меншині супроти прапорщиків, офіцерів та друзів-солдат зі зросійщених міст, які і створюють в армії панівну російськомовну атмосферу.

Можна, гадаю, було б і треба її бодай розріджувати, але в тому і річ, чи докладає зусиль до цього наше високе військово-керівництво.

Ось приклади. Не без похвальби показували мені командири дивізії церкви та каплиці, що вже відкрилися чи відкриваються у військових частинах. Усе то, на жаль, російська церква московського підпорядкування, яка буквально експансує нині в нашу армію. Що — то на користь нашої і мови, й ідеології?

Або: ситуація з офіцерськими кадрами, що їх готують вищі військові на-

вчальні заклади. Чому значна частина випускників цих закладів ще й сьогодні не володіє державною мовою? Тобто — прибуває у військові частини на службу і зросійщує армію, зросійщує.

Або, нарешті, й украї тривожний, украї неприйнятний принцип регіоналізації нашої армії. Пригадую, як енергійно ми боролися супроти ідеї регіоналізації у часах, коли міністром оборони був Шмаров. І що ж, Шмарова вже давно нема на цій посаді, шмаровщина ж лишилася; і ось нині (кажуть, починаючи з минулого року) регіоналізація в армії вже задіяна на повну силу. Тобто — у частинах на Дніпропетровщині служать хлопці лише з цієї ж області або Донеччини, а відповідно у Львові чи Івано-Франківську — лише з Галичини.

Пояснюють, що це, мовляв, для того, щоб батькам було легше провідати своїх дітей. Я ж переконаний, що обертається те зовсім для іншого, а саме: для ослаблення соборності нашої держави, для того, щоб галичанин і східняк так і не пізнали близько один одного (а скільки ще тут настороженості, недовіри!), для того, зрештою, щоб і в мовному плані армія залишалася регіоналізованою. Мовляв, хай собі тішаться армією з українською мовою у Галичині, ми ж на Сході та на Півдні за винятком «Струнко!», «Вперед!», «Кроком руш!» та ще кількох команд триматимемося тих мовних порядків, що і в часах СРСР...

Так і хочеться мені при цій нагоді звернутися до міністра оборони України: шановний Олександр Івановичу, чи аналізував хто в Генеральному штабі всю небезпечність цієї регіоналізації, чи задумувався над її згубними для України наслідками? А наявна ж вона, до речі, й у військових ВНЗ, які повсюдно в Україні наповнені місцевими курсантами й ліцеїстами, що також гальмує упровадження державної мови у сферу, яка дає для армії командні кадри.

Зрештою, що й говорити. І армія в цілому, і військова освіта — то сфера особлива. Як написав мені професор Київського військового інституту управління та зв'язку Володимир Малинко, всю роботу з упровадження української мови як державної, можливо, й належало починати саме зі Збройних Сил, що справило б величезний позитивний вплив і на всі інші сфери українського суспільства.

І зрозуміла, й зовсім переконлива ця думка. Тому, по-перше, що всі накази, розпорядження, пояснення, надто у бойовій обстановці, повинні бути максимально чіткими, недвозначними, отже,

в жодному разі не двомовними. «Якщо в цивільних структурах, — пише п. В. Малинко, — ще якось можна терпіти двомовність, то в армії і загалом у силових структурах вона просто небезпечна, адже раз-по-раз може обернутися плутаниною, непорозуміннями, навіть зливом оперативних завдань». По-друге, тому що в жодній іншій сфері не існує сьогодні такої чіткості стосовно мовних вимог, як у вже згаданому Законі про Збройні Сили України від 6 листопада 1991 р. Ось я беру цей Закон (Закон!) і читаю (стаття 11): «У Збройних Силах України використовується державна мова відповідно до чинного законодавства. Військово-патріотичне виховання військовослужбовців здійснюється на національно-історичних традиціях народу України».

Чітко, ясно сказано, надто якщо нагадаємо, що чинне законодавство сьогодні — то передовсім Конституція України, стаття 10 стосовно мови, вичерпне роз'яснення якої дав кілька місяців тому Конституційний Суд.

Тоді — чому ж у такому разі спостерігаємо ігнорування згаданої статті, фактичне саботування військового Закону? Ось-бо й саме Міністерство оборони у довідці, поданій на засіданні Ради з питань мовної політики при Президенті України, що до неї я також належу, констатує: «Досить повільно переходять на державну мову офіцери військових комісаріатів, особливо у південному та східному регіонах». Або: «Практично не просувається упровадження державної мови у Військово-Морських Силах України».

Отож — чому?

Ні, я не звалою всю відповідальність лише на наші Збройні Сили, у лавах яких нараховуються тисячі українських патріотів різних рангів та звань. Але, либонь, і вони безсилі перед тим фактом, що послідовності у виконанні мовного законодавства не вимагає Верховний Головнокомандуючий — Президент разом зі своєю командою, що є ще в Україні доволі потужні і впливові сили, які не допускають побудови в нас повноцінної української національної держави та для яких ота мета, що нею живе усе свідоме українство, — українська Україна, є просто чужою. Вірно, однак, що згубну дію тих сил ми, звичайно, за умови небайдужості, наступальності, неодмінно подолаємо. Отоді-то й стане наша армія добрим прикладом того, як повносило має зазвучати по всіх просторах та у всіх сферах нашої країни чудова українська мова.

Продовжуємо тему

Шеф-редактору газети «Слово Просвіти», народному депутату України П. М. МОВЧАНУ

Шановний Павле Михайловичу!

Насамперед хотів би сказати, що, коли маю можливість, з великою цікавістю перечитую «Слово Просвіти».

Гадаю, це якраз той випадок, коли назва газети, її філософська спрямованість відповідають змістовному наповненню часопису.

На тлі сьогоднішнього багатоманіття, на жаль, поки здебільшого іншомовних друкованих засобів масової інформації не так часто доводиться зустрічати серйозні видання, які не просто вболівають, але й у міру своїх сил і можливостей невтомно пропагують рідну мову.

Бо хіба може існувати повноцінна нація без власної мови?

Особливо приємно вразило липневе число «Слова Просвіти», а надто — вміщене в ньому дослідження відомого не лише в Україні, але й за її межами режисера Юрія Ілленка «PR — мовна війна».

На жаль, те, що нині відбувається в нашому мовно-інформаційному просторі, не може не хвилювати.

Саме тому міркування одного з найбільш шанованих українських митців, що пронизані щирим бажанням утвердити у своєму домі свою мову, викликають підвищений інтерес.

Одразу скажу: винесена на розсуд широкої читацької громадськості ідея проведення PR-акції «Рідна мова» підкуповує неординарністю, новаторством, осмисленістю.

На мою думку, більшість пропонованих Ю. Ілленком заходів, спрямованих на захист державної мови, є слушними, а тому мали б бути щонайретельніше розглянуті всіма тими, хто безпосередньо причетний до формування мовної політики України.

Особливу увагу, як на мене, варто було б звернути на реалізацію пропозицій щодо популяризації рідної мови за допомогою новітніх технологій, насамперед в Інтернеті.

Те ж саме стосується й телебачення.

Корисним, зокрема, було б започаткування ряду телевізійних проєктів, як-от телегри «Рідна мова в гаманці», телеконкурсу «Зірка майбутнього», серії телевізійних портретів «Віртуози мови», ток-шоу «Добре слово за життя».

Важливими кроками на шляху дальшого утвердження української мови могло б стати й заснування президентських грантів, вручення державних премій і, звичайно, запровадження пільгового режиму для українськомовних книжкових та газетних видань.

Разом з тим, хотів би висловити й деякі застереження.

Доречність, а головне — ефективність вжиття такого, на мою думку, радикального кроку, яким є конституційне обмеження виборчого права у зв'язку із незнанням державної мови, викликає певні сумніви.

Адже це неминуче призведе до ескалації напруженості у суспільстві, а відтак матиме швидше негативні наслідки.

Окрім того, не можна погодитися і з тезою про необхідність оголошення війни. Навіть якщо вона мовно-віртуальна.

Бо кожна війна породжує переможців та переможених. А значить — і природне бажання реваншу останніх. Не думаю, що Україні потрібно саме це.

Сила нашого народу, як на мене, якраз у тому, що він — будівничий. На завершення хотілося б висловити сподівання, що роздуми Ю. Ілленка не залишать — вони просто не зможуть залишити! — байдужими читача.

Більше того, маю надію на те, що ряд пропозицій — у той чи інший спосіб — будуть уже найближчим часом втілені в життя.

Зі свого боку, бажаю Вам, шановний Павле Михайловичу, усім просвітянам творчого спокою, нових успіхів та всього самого доброго.

З найкращими побажаннями

**Володимир ОГРИЗКО,
Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Республіці Австрія**

Слово має магічну силу. В ньому закладено генетичний код нації. Будучи вищою духовною субстанцією, воно лежить в основі духовного життя народу.

Одна із найвищих і найважливіших ролей у духовному житті нації належить слову. В якому стані слово, як ним користуються, як воно служить людям, у такому стані і духовне здоров'я нації.

Українське слово нині в дуже важкому стані, а це значить, що наше суспільство хворе. Сьогодні підтримка українського слова — це підтримка нашої нації, духовності, державності. Нива українського слова заросла бур'янами російського шовінізму. Особливо дошкуляє такий собі будяк із перекошеною помішкою — «а какава разлица». Цей манкурт зустрічається скрізь і дуже часто. Він витягує життєдайні соки із нашого слова, з душі українства. Завжди приходять на думку слова великого Шевченка про рідне слово, від якого оживає серце. Українська держава мала б піклуватися про розвиток та зміцнення позицій нашого слова — духовної основи суспільства. Хотілося б, щоб усі заходи підтримувалися державою. В Україні, на жаль, цього немає. Ось уже п'ятий рік поспіль Спілка театральних діячів спільно із Всеукраїнським товариством «Проміт» імені Тараса Шевченка проводять загальноукраїнський конкурс читців художнього слова імені Лесі Українки. І це все відбувається на громадському рівні, без належної організаційної та фінансової підтримки.

На жаль, державну підтримку одержують всілякі «Таврійські ігри», «Слов'янські базари», «Золоті фортуни» та багато інших шоу, де українському слову належного місця нема або воно використовується лише для декорації. Незважаючи на різні перешкоди, зовнішній та внутрішній супротив, чиновницьку байдужість та бур'яни шовінізму, національно-державницькі сили проводять велику роботу з підтримки і розвитку рідного слова.

2—3 жовтня в Київському Будинку актора проходив п'ятий Всеукраїнський конкурс читців імені Лесі Українки. Умови конкурсу досить складні. Перший тур — читання творів Лесі Українки (20 хвилин) та другий — сучасна поезія (20 хвилин). І все це сам на сам з глядачем, без допоміжних засобів, які використовують театри, — без декорацій, спеціальних костюмів, гриму тощо. Звучало тільки художнє читання.

Непопулярність цього жанру сьогодні, на наш погляд, пояснюється майже відсутністю читців-професіоналів. Адже

їх не готують у мистецьких вузах. Правда, років п'ятнадцять тому була спроба в Інституті театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого підготувати фахівців, та, на жаль, з багатьох причин вона закінчилася невдало.

Більшість учасників конкурсу були актори драматичних театрів. Що ж привело їх до мистецтва художнього читання? Відомо, що в театрі роль отримується не за власним бажанням, її створення залежить від режисера, акторів-партнерів. Читач сам добирає репертуар, будує «драматургію», поєднує вико-

навську і досить часто режисерську роботу. Тут і бажання розкрити свій творчий потенціал, невикористані в театрі виконавські можливості, любов до поезії, авторської особистості.

Творчість Лесі Українки — невичерпне джерело для натхнення. Уже століття вивчається багатогранна творчість видатної поетеси, а істотно розкрити, зрозуміти її глибину і змістовність ми так і не змогли.

То якого ж вдумливого проникнення у зміст кожної фрази вимагається від читця! Так, тут необхідна широка обізнаність у літературі, історії, філософії, релігії і т. п. Кажуть, що для цього треба бути одержимим, мати талант, а це, як відомо, 99 відсотків праці. Поезія Лесі Українки — згусток почуттів і думок. Байдужість при читанні її творів неможлива.

Саме з урахуванням цих вимог і були визначені переможці. Першу премію поділили між собою Е. Чернявська — актриса Донецького обласного російського драматичного театру (Маріуполь) та І. Павлюк (Львівська обласна філармонія). Її виступ був цікавий за формою, з елементами театралізації. На сцені стояв невеликий стіл, за яким сиділа виконавиця, вона ж Леся Українка. Тонкі руки, скупі рухи — делкатна, легка хода. Проте слово поетеси оживає, воно мужне, несе велику смислову та емоційну насагу, що сповнена вогню і пристрасті.

На другому турі І. Павлюк читала поезію І. Б. Антонича. Автор складний для сприйняття та віднайдення контакту зі слухачем: відсутня яскрава сюжетна лінія, непроста віршована форма, сила впливу творів не оголена, прихована. Актриса творчо вирішує завдання — збагачує палітру виразних засобів. Детально розробляє ритмомелодію. Використовуючи алітерацію, вона активізує увагу слухачів, розкриває глибокий підтекст.

Е. Чернявська, маючи від природи низький, грудний тембр голосу, інколи

кого драматичного театру імені Максима Горького А. Босенку було вручено третю премію. Він має хорошу творчу перспективу: артистичний, виразний у інтонаційній палітрі, темпоритмах, тембральних голосових забарвленнях, з об'ємною уявою.

Конкурс позаду, але роздуми про нього змушують дати деякі професійні поради.

Які ж висновки? Конкурси Лесі Українки повинні і далі сприяти популяризації творчості поетеси та мистецтва художнього читання. Необхідно відродити цей інтелектуальний жанр, адже більшість філологів називає його літературознавством, що звучить, або мистецтвом слова, яке звучить. Від розумового розвитку людини залежить не тільки її особиста доля, а й громадська позиція. Сьогодні модно вивчати іноземні мови, але це не знімає проблеми читання художньої літератури. А саме вона — чи то в писемній, чи в усній формі — через сприйняття і переживання збагачує наш естетичний та духовний світ.

Проведення такого конкурсу повинні стати загальнодержавною справою, якщо держава турбується про духовне здоров'я суспільства. Органи державної влади мають надати такій справі організаційну та фінансову підтримку. Крім названих громадських організацій, доцільно залучити Національну спілку письменників України, Товариство імені Олени Теліги, різноманітні видавництва та інші організації, що опікуються рідним словом.

Доцільно розширити діапазон учасників такого конкурсу, передбачивши районні та міські змагання, а відбіркові тури вже провести на обласних рівнях. Варто передбачити участь не лише професійних читців, а й акторів, особливо серед шкільної та студентської молоді. Адже наше завдання — виявити талант, підтримати його і дати дорогу в життя. Сподіваємося, що наші пропозиції знайдуть відгук у керівників держави, бо духовне зміцнення суспільства — це наша спільна справа.

А. ГЛАДИШЕВА,
член журі, кандидат
мистецтвознавства, професор
Київського державного інституту
театрального мистецтва імені
Карпенка-Карого

Микола НЕСТЕРЧУК,
член журі, відповідальний секретар
Всеукраїнського товариства
«Проміт» імені Т. Шевченка

СЛОВО, ЯКЕ ЗВУЧИТЬ

монотонно, одноманітно доносила текст Лесі Українки, проте яскраво передавала свої уявлення, збагачені фантазією. А це, як відомо, важливий засіб виразності художнього читання, тому його і називають театром уяви. Актриса не дозволяє слухачам бути пасивними спостерігачами. Вона сама глибоко вірить і ця віра захоплює інших.

Виконуючи «Циганську музу» Ліни Костенко, Е. Чернявська відвертіше заявляє свою манеру читання. Але робить це через образ оповідача. Яскраво розкриває сюжет через оцінку чинків персонажів, непомітно вибудовує перспективу твору на основі осмислення конфлікту.

Другу премію отримала актриса Дніпропетровського українського музично-драматичного театру імені Т. Шевченка, заслужена артистка України В. Сушко. Дається звнаки досвід роботи на театральній сцені. Навіть її репертуарний список складався з матеріалу, який вночі можна використати у творчості актора і читця, — це монолози з «Одержимі» та монолог Бобренчихи з «Марусі Чурай» Ліни Костенко. Актриса матеріалізує живе сценічне слово, використовує виразні, яскраві характеристичні мовні засоби, точний інтонаційний малюнок, демонструє свою технічну озброєність — красивий приємного звучання голос, його силу, чіткість у вимові. Акторів Дніпропетровського російсь-

СПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ВАГИ

27 жовтня сектором книжкових виставок та ярмарків Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України та видавництвом Соломії Павличко «Основи» у приміщенні Держкомінформу розгорнуто виставку «Найкращі світові здобутки — українському читачеві» та проведено засідання на тему «Український переклад, його майбутнє».

Говорити сьогодні про видавництво «Основи» — це, без перебільшення, говорити про найвидатніші здобутки, про інтелектуальні можливості нації. Варто було б тільки назвати серії, і цього було б досить. Серія «Переклади з давніх мов» репрезентує твори Платона, Арістотеля, Томи Аквінського, Цицерона, Сенеки, Мак'явеллі; серія «Зарубіжна література» — це твори Стендаля, Мопасана, Ш. Бронте, Я. Кавабати, Дж. Лоуренса, В. Голдінга, М. Фріша...

А ще — всесвітньо відомі твори з економіки, менеджменту, державного управління, соціології, історії...

Був би дуже довгий список здобутків, які вийшли з маркою видавництва «Основи».

З бентегою про майбутнє нації, її інтелектуальні можливості, з бентегою про виховання молодих перекладачів відбувалося засідання, яке вела директор видавництва «Основи» пані Валентина Кирилова. Вона звернула увагу присутніх на дві унікальні книги — Нормана Девіса «Європа» та «Мандри по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік» Василя Григоровича-Барського. Директор видавництва розповіла про співпрацю видавництва з різними установами та про видавничі плани.

На засіданні були присутні: заступник голови Держкомінформації В. Г.

Аблицов, помічники та радники. Сюди завітали найвидатніші фахівці-перекладачі видавництва «Основи»: Д. Навівайко, В. Шовкун, П. Тарашук, О. Мокровольський, доктори філологічних наук В. Моренець, В. Агєєва, М. Сулима, письменниця О. Забужко, керівник видавничої програми МФ «Відродження» пані І. Кучма, видавці, директори видавництв та інші.

На засіданні говорилось про потребу в кадрах, в організації перекладацьких семінарів у Києві на зразок таких, які веде М. Габлевич у Львові. Наголошувалося на тому, що переклад — це справа державної ваги.

Наш кор.

ЯК ПАРОСТЬ ВІНОГРАДНОЇ ЛОЗИ

23 серпня, в День незалежності України, відбулася презентація нового широкомасштабного спільного проекту «Вивчаймо та плекаймо українську мову», започаткованого Освітньою фундацією Петра Яценка (Канада, Торонто), Лігою українських меценатів за участю Міністерства освіти і науки України, Українським міжнародним комітетом з питань науки та культури при НАН України та Академією педагогічних наук.

Першим вагомим посполитим рушенням у рамках цього проекту стане акція, якій, за словами Прем'єр-міністра України Віктора Ющенка, ціни немає: Міжнародний дитячий конкурс знавців української мови.

На засіданні Координаційної ради конкурсу та його робочої групи було визначено дати проведення трьох етапів конкурсу. Отож, перший етап відбувся на місцях у жовтні, другий — обласний — 18 листопада, третій — 27 січня. Дата вручення премій переможцям поки ще уточнюється. Але відомо, що це буде або 9 березня, або 22 травня — в один із днів пошанування основоположника сучасної української мови Тараса Шевченка.

У конкурсі беруть участь діти трьох вікових категорій: молодшого віку (2—4 класи), середнього (5—7 класи) та старшого (8—9 класи) — з України та далекого і близького зарубіжжя.

Головний спонсор Міжнародного дитячого конкурсу — відомий український меценат, засновник Освітньої фундації для українців Петро Яценко запропонував для відзначення переможців солідні грошові винагороди. Так, переможці другого етапу отримають відповідно за перше місце у всіх вікових номінаціях по 350 гривень, за друге — по 150 гривень.

Призерів третього етапу конкурсу чекають такі перші премії: у віковій номінації 2—4 класи — 5000 грн., 5—7 класи — 6000 грн., 8—11 класи — 7000 гривень. Деяко скромніші винагороди отримають учасники конкурсу, які здобудуть другі, треті і т. д. місця. Посутньою умовою конкурсу є те, що жоден його учасник не зостанеться без нагороди. Відзначені будуть і вчителі української мови, учні яких перемогли в конкурсі.

Окрім Освітньої фундації Петра Яценка, Міжнародний дитячий конкурс знавців української мови фінансують Ліга українських меценатів, а також чимало українських підприємств та підприємців. Зокрема фармацевтична фірма «Дарниця», кондитерська фірма «Світоч», ДАТ «Нафтові магістралі «Дружба» тощо.

Діти української діаспори з десяти країн світу, які також братимуть участь у конкурсі, фінансуються за кошти тамтешніх українських громад.

Підтриманий урядом і громадськістю перший Міжнародний конкурс юних знавців української мови, мета якого — піднесення престижу української мови серед підліткового покоління, виховання пошани до державної мови незалежної України, активного і цілеспрямованого вивчення української мови з перших шкільних кроків, обіцяє стати щорічним і традиційним.

За довідками звертатися за тел.: (044) 417-85-69, Людмила Іванівна.

Прес-центр Міністерства освіти і науки України
Прес-служба Ліги українських меценатів

6 листопада в конференц-залі УНІАН відбулася прес-конференція з журналістами провідних газет, радіо і телебачення. Зустрілися представники наглядової ради Міжнародного дитячого конкурсу знавців української мови: видатний письменник Павло Загребельний (голова), член-кореспондент НАНУ Віталій Дончик, директор видавництва «Дніпро» Тарас Сергієвич, професор Анатолій Погрібний, заступник міністра освіти і науки України академік Ярослав Яценко, виконавчий директор Ліги українських меценатів письменник Михайло Слабошпицький та інші. У предметній розмові йшлося про перший етап конкурсу, шляхи вдосконалення його проведення. Присутні високо оцінили організаційну роль Ліги українських меценатів.

ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОСТІ

17 жовтня у приміщенні Національного художнього музею України відбулася презентація книги «Диво першого. Сторінки хорватської поезії» (К.: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2000). Презентація була організована Державним комітетом інформаційної політики та радіомовлення України, Головною спеціалізованою редакцією літератури мовами національних меншин України, Посольством Республіки Хорватія в Україні. Упорядкував, написав передмову до видання та переклав хорватські твори відомий український поет, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка Леонід Талалай.

Ця книга, безперечно, заслуговує ширшої розмови, і хочеться сподіватися, така незабаром відбудеться. В часи звуження літературних горизонтів і кор-

донів Леонідові Талалаю вдалося відкрити якщо не материк, то прекрасний самобутній острів, на якому він не екскурсант, а відкривач-дослідник.

Вступне слово до цього ошатного, двомовного видання (паралельно подані хорватський та український тексти) написав професор Джуро Відмарович — член Товариства хорватських літераторів і колишній Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія в Україні.

Поетична антологія знайомить читача із зразками хорватської поезії від епохи Відродження, починаючи з XV ст., коли один з найвидатніших поетів слов'янства Марко Марулич першим заговорив до свого народу не мовою латини, а своєю рідною, до зразків творчості відомих поетів, які тримають хорватську поезію сьогодні. Антологічна збірка, перша в Україні — добрий подарунок як

шанувальникам поезії, так і студентам-філологам, що вивчають літературу слов'янських народів. Аналітична оцінка якості перекладів — справа часу. Ми ж віримо в талант Леоніда Талалая і вітаємо із солідним доробком у його творчій біографії! І це не просто патетичний зворот, виголошений з нагоди видавничого дебюту: в наші часи, коли багато хто з літераторів намагається просто «вписатись» у ринок, Леонід Миколайович здійснив справжній літературний подвиг: любовно укладена і перекладена ним антологія хорватської поезії віднині є фактом рідної літератури, який буде повноправним і через століття, своєрідною позначкою взаємодій слов'янської поезії. Можливо, що сучасні хорватські письменники підхоплять цю естафету і, подібно до своїх попередників — В. Рабачевича та А. Харамбашича, що першими опублікували твори Т. Шевченка хорватською мовою, укладуть представницьку антологію української поезії. Власне, це може бути спільне видання «Просвіти» і «Матіци хорватської», по-

єднаних спільними ідеологічними засадами.

Книга видана за сприяння Посольства Республіки Хорватія в Україні, а також за фінансової підтримки представництва фірми «Пліва» в Україні та фірми «Мозайк». Думається, що вдячні читачі приєднаються до нашої думки і разом із автором та редакцією «Слова Просвіти» подякують і спонсорам, які допомагають нам у складній для книговидавництва час дбати про джерела духовності.

Наш. кор.

На знімку ліворуч: Леонід Талалай — творець антології «Диво першого», Любов Головка — головний редактор Головної спеціалізованої редакції літератури мовами національних меншин України, Мар'ян Комбол — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія в Україні.

У серпні українська наука і мистецтво збагатилися по-справжньому унікальною книжно-довідником Віктора Васильовича Чепелика «Український архітектурний модерн». За своєю цінністю і оригінальністю вона одразу ж стала раритетом.

Архітектурні стилі, як окраса нашого життєвого середовища, у кожного народу своєрідні, і формуються вони не окремими митцями, а народом. Не як «мода», а за об'єктивними законами природно-кліматичних чинників. Скажімо, стиль «полум'яної» готики Італії відчутно відрізняється од стриманих форм скандинавської готики. Так само стиль розкішно-ошатного українського бароко відмінний від прибалтійського.

Що ж до стилю модерн, що з французької означає «новітній», то він в Україні оригінальний не лише національними формами. Українськими зодчими він поширився з міст на містечка і села, і це тому, що він набув в Україні національних рис як в архітектурі, так і в художньо-прикладному мистецтві.

До стилю модерну в Україні було широко залучено традиційні форми саме народного зодчества з його живописними орнаментами і візерунками, а також кольорами. Тому стиль модерн з кінця XIX і на початку XX століття набув у нас такого поширення і сприймався як національний.

Цьому сприяла і творча діяльність талановитих українських зодчих і художників. Серед них особливо плідним був внесок В. Кричевського, О. Сластіона, Є. Сердюка, І. Левинського, С. Тимошенка, М. Дяченка.

Та в шовіністичній Російській імперії все національне сприймалося як вороже. А за радянського тоталітаризму таке визначалося проявом «українського буржуазного націоналізму».

Творці національно-прогресивного

спрямування зазнавали утисків. А їх витвори-споруди і ансамблі у стилі українського модерну руйнували або спотворювали їх до невпізнання. Перелік таких втрат був би задовгим. Навіть сама назва цього стилю була наказово піддана забуттю. Проте в суворі часи національного гоніння, тоді ще архітектор-початківець, Віктор Чепелик визначив свою професійно-життєву мету і національним обов'язком: не дати на поталу творчі звершення у стилі українського модерну. Увічнити те, що хоча б якось збереглося і донісуться. А також науково відтворити образи тих споруд у

НАБУТОК КУЛЬТУРИ

цьому стилі, які вже втрачено. І це усвідомлюючи, що таке становить загрозу не тільки його професійній діяльності.

Не полишив він цю надскладну діяльність і ставши професором Київського національного університету будівництва і архітектури, і так — наполегливо, безупинно — протягом усього свідомого життя, доки й не пішов з нього.

Добродій Чепелик (бо діяв же на добро!) об'їздив і пішки обходив усю Україну і поза нею, де купно жили українці, в пошуках споруд у стилі українського модерну. То була надзвичайно копітка робота по їх обмірах-фіксаціях, не маючи навіть відповідного інструментарію. Сумлінно опрацював усі архівні документи. А потім досліджене втілює у креслення і малюнки. Так була створена ним справжня галерея споруд цього оригінального стилю, втраченої нашої національної спадщини.

У чудовій за змістом книжці Віктора Васильовича вміщено лише частку його титанічного доробку. Однак і те, що в ній є, вражає не лише професіоналів, а й будь-кого, кому пощастило взяти її до своїх рук.

А високопрофесійно, зі знанням, упорядкувала цю книжку дружина і однодумець професора Чепелика доктор архітектури Зоя Василівна Мойсенко. Виданню цієї книжки-довідника вагомо сприяв наш Всеукраїнський Фонд сприяння відтворенню видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара.

Книжка професора Чепелика є справжнім довідником. Майже півстолітній доробок митця має і невимірну практичну цінність. А вже створена Віктором Васильовичем наукова документація дає змогу достеменно відтворити хоча б найдовреніші за образом споруди у стилі українського модерну. І таке вже нами започатковано. А вже постійно діючою Комісією та науковою Радою по відтворенню втрачених пам'яток, очоленими академіком Петром Троньком, внесено до Перспективної програми по відтворенню видатних пам'яток, затвердженої Урядом України, і споруди цього стилю. І науковою підосовою їх відтворення стануть графічні і текстові документи, створені професором Чепеликом.

Реальна цінність цієї книжки-довідника вже відзначена вченими і фахівцями. Це переконливо ствердилося і на широко представлених презентаціях книжки у Київському національному університеті будівництва і архітектури. А також в установах Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України. І це переконливо свідчить про необхідність видання всіх багаторічних публікацій Віктора Васильовича. Його всежиттєве подвижництво не було марним.

Одесь СИЛИН, заслужений архітектор, заслужений діяч культури України, член Комісії та Наукової Ради по відтворенню пам'яток при Президентіві України

КОЗІВСЬКІЙ «ПРОСВІТІ» ВИПОВНИЛОСЬ 100 РОКІВ

12 вересня 1900 року в Козові на Тернопільщині було засновано читальню «Просвіти». На загальних зборах обрано головний провід у складі Павла Свистуна — священика, Миколи Олійника, Тимка Михайлиці та інших, усього одинадцять членів.

Тоді ж, на початку століття, у більшості сіл нашого краю було створено читальні «Просвіти». Однак треба зазначити, що першу читальню «Просвіти» було відкрито в селі Денисові у 1877 р., а в селі Таурові — у грудні 1895-го.

«Просвіта» мала великий авторитет, була другою впливовою силою після Церкви. Вона організовувала святкування визначних дат українського народу, як, наприклад, Шевченківські дні. У кожній читальні були бібліотеки з українськими книгами і, в першу чергу, «Кобзар» Тараса Шевченка, «Історія України», діяли хори, драматичні гуртки, які ставили українські п'єси, передплачувались українськомовні газети і журнали. У вихідні і святкові дні селяни масово збирались у читальнях, де слухали читця, який уголос читав газету чи статтю із журналу, цікаву книжку. Особливо селяни любили слухати «Кобзаря» Тараса Шевченка. Почергово в селах «Просвіта» організовувала фестивалі — своєрідні свята художньої самодіяльності, спортивні змагання, молодіжні розваги. При сільських осередках «Просвіти» діяли спортивні організації молоді: «Пласт», «Січ», «Луг», у яких виховувалося молоде покоління в національному дусі. Кожен селянин мав за честь бути членом «Просвіти».

З ініціативи «Просвіти» скрізь по селах утворюються споживчі кооперативи, кредитні спілки. Споживчі кооперативи створюють свої торговельні підприємства, господарські об'єднання, які стають сильними конкурентами єврейським крамарям: особливо єврейським шинкарям. Церква і «Просвіта» ведуть активну боротьбу проти пияцтва і поширення його серед громадян. Селяни починають купувати товари в кооперативі, корчми обминають, бо є читальня «Просвіти», де можна цікаво провести час. Крамарі і корчмарі розоряються і виїжджають із сіл і містечок. Так же утворюються кредитні спілки, де за невеликий відсоток можна позичити гроші. Це сприяло розвитку селянських господарств і розорвало лихварів, які позичали гроші під великі відсотки і часто розорявали селян.

Таким чином «Просвіта» сприяла розвитку тісних гармонійних взаємин між селянством та інтелігенцією, пробудувала національну свідомість у селянських масах. Вона підготувала ґрунт для створення корпусу Української січових стрільців, які відіграли особливу роль у національному визвольному русі 1917—1920 років.

Після Першої світової війни на західноукраїнських землях, окупованих Польщею, було відновлено діяльність «Просвіти».

У Козіві 15 липня 1924 року головою «Просвіти» обрано Василя Чаплю, секретарем — Симеона Стеця, членами правління — Данила Гроп'яка, Михайла Стеця, Івана Солтиса, Петра Федорчака. У 1930-х роках Товариство продовжувало свою патріотичну діяльність. Тут було створено молодіжну організацію «Пласт», керівником якої обрали Миколу Трофим'яка.

Козівська «Просвіта» виховала таких діячів, як Володимир Герета, Лев Зацний, Михайло Солтис. Вона була попередницею славної Української постанської армії (ОУН-УПА), яка вкрила себе невмирущою славою в боротьбі за незалежність України. Не випадково більшовицький режим у 1939 році після захоплення Західної України заборонив «Просвіту», а її діячів було репресовано і знищено. Аналогічно вчинив і гітлерівський режим у 1941 році. «Просвіту» було заборонено, а багато її членів заслано у концентраційні табори.

Козівську «Просвіту» було відновлено 5 лютого 1989 року. В усіх селах створено первинні осередки, а при всіх школах створені учнівські осередки «Молодої Просвіти». Теперішні просвіт'яни продовжують традиції старої «Просвіти» і беруть активну участь у розбудові незалежної України, впроваджуючи в життя українську національну ідею.

Дмитро Федик, голова Козівської районної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПРОГРАМИ

Конституційне розв'язання мовних проблем в Україні передовсім залежить від практичних дій державної влади. Становище української мови надто серйозне, щоб його можна було виправити рішеннями «круглих столів» і заявами чи зверненнями. Всеукраїнський лемент і бідкання на цю тему лише відволікають український інтелект від прагматичних радикальних дій. Тепер справжнє поле боротьби за українську мову — у сфері влади і права, а не в царині культури і мистецтва. Передовсім варто почати з ґрунтовного аналізу правової ситуації у сфері функціонування мов, оцінки відповідних урядових програм.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2000 року № 1004 внесено зміни і доповнення до «Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», прийнятих 8.09.1997 року (постанова № 998). Вводиться нова редакція тексту заходів (II розділ). Фактично це нова урядова програма. Цікаво, наскільки вона краща і чи зможе виконати своє завдання — забезпечити розвиток і функціонування української мови? Щоб з'ясувати це для себе, довелося зробити порівняльний аналіз документів (старої і нової редакції) і сформулювати свій, можливо, суб'єктивний погляд на урядову мовну програму.

1. Із тексту старої редакції документа вилучено пункт 1, який стосувався пропаганди і роз'яснення проекту Закону «Про розвиток і застосування мов в Україні», а також внесення пропозицій від громадськості та урядових структур до нормативно-правових актів у сфері функціонування мов. На жаль, цей пункт не можна вважати виконаним, бо текст не публікувався в засобах інформації і фактично невідомий навіть більшості активних громадсько-політичних організацій. Серйозних публікацій з аналізом проекту нового мовного закону практично не було. Опублікована мною стаття на цю тему в «Слові Просвіти» не вирішує справи через обмежене поширення газети. Дійовим могло б стати обговорення в міській та обласній пресі. Досі жоден із цих часописів проекту нового мовного закону не опублікував. А дарма, бо проект має дуже суттєві вади. Ця обставина вкулі з неоднозначністю позицій депутатів щодо питання української мови робить неможливим прийняття доброго закону без впливу потужної громадської думки. Ця думка громадськості повинна сама сформулюватися в інформаційному просторі і виконати ще й місію розвіювання політичних спекуляцій навколо проблеми функціонування мов. Викристалізувалися б практичні правові засади конституційного порядку функціонування мов, раз і назавжди були б відкинута неопірава на претензії російської мови на державність. Заодно це передислокувало б можливість референдуму з питання російської мови, який нині цілком можливий із прогнозовано «позитивним» результатом. Це тому, що українська громадськість не підготовлена для прийняття правового рішення з питання функціонування мов в Україні.

Вилучено пункт 4 (стара редакція) про постійне широке роз'яснення, пропаганду та вивчення всіма верствами населення законодавства про мови. В новому документі цей захід продовження не має. Введення пункту 1 (нова редакція) щодо організації широкого роз'яснення відомого Рішення Конституційного Суду України від 14.12.99 року про офіційне тлумачення 10-ї статті Конституції повністю не вирішує справи. Адаже потрібні сучасні правничі коментарі і публікації не тільки про тлумачення офіційної функції державної мови. Дуже важливими є роз'яснення порядку функціонування мов в усіх сферах суспільної діяльності, включаючи конституційний обов'язок щодо державної мови кожного громадянина.

Прогресивним є введений пункт 20 (нова редакція) щодо організації постійного обговорення в засобах масової інформації актуальних питань сучасного стану української мови та завдань щодо підвищення її пріоритету і престижності, посилення суспільно-консолідуєної ролі. Проте серед виконавців заходу чомусь немає

місцевих адміністрацій, які фактично контролюють найдоступніші засоби інформації. Та й чи має реальний вплив на засоби інформації України координатор «Комплексних заходів»?

2. Вилучено пункт 6 (стара редакція) про врахування при атестації бюджетних працівників рівня володіння і користування українською мовою. Приклад багатьох вищих посадовців свідчить про те, що захід не виконано. Тому цей пункт мав би залишитися у дещо зміненій формі, передбачаючи обов'язкове звільнення з посад усіх осіб, які ігнорують державну мову і не пройшли відповідної атестації.

Новий пункт 2 (нова редакція) про проведення перевірок дотримання органами державної влади і самоврядування конституційних вимог щодо державної мови, на жаль, не передбачає наслідків таких перевірок. Можна було б ввести хоча б універсальне правило — позачергово атестацію з відповідними висновками для порушників Конституції. Це певним чином частково компенсувало б вилучення пункту 6.

3. Замість пункту 14 (стара редакція): «Видати «Український правовис» у новій редакції (1997—1998) уведено пункт 14 (нова редакція): «Підготувати нову редакцію «Українського правовиса» та забезпечити його видання» (IV квартал 2001 року). Тож замість видати новий правовис в 1998 році Уряд толерує згубну для української мови тривалу дискусію, яка триватиме загалом, напевно, п'ять років. Жодна мова не може витримати такого експерименту. Скоро ціле покоління школярів виявиться «умовно неграмотним». Чи витримає це мова, вражена зростанням і зумисним спотворенням в ЗМІ та рекламі?!!

4. Замість пункту 22 (стара редакція) про приведення мережі освітніх закладів у відповідність з вимогами законодавства про мови (1998—1999) вводится постійно діючий пункт 4 (нова редакція) дивного формулювання: «Продовжувати роботу, пов'язану з приведенням мережі дошкільних і загальноосвітніх закладів у відповідність з національним складом у регіонах і побажаннями громадян». Адаже «Комплексні заходи» стосуються виключно української мови, і навчальні заклади мали б приводитися у відповідність з потребами українського населення і з урахуванням пріоритетного становища української мови згідно з Конституцією, а не з урахуванням побажань громадян. Жодна, навіть дуже багата держава світу не може дозволити собі враховувати всі потреби здобути освіту будь-якою мовою. Виконувати такі забаганки, коли корінне населення змушене навчатися мовою російською меншини, є щонайменше негуманним і несправедливим. Йдеться не про повне задоволення освітніх потреб українців за рахунок переорієнтованню російськомовних шкіл. Необхідно продумати механізм компенсації втрачт від тривалого зростання українців шляхом відповідної орієнтації системи освіти. Та навіть

привести число навчальних закладів у відповідність з національним складом населення формально неможливо, бо в паспортах графі на а ц і о н а л ь н і с т ь немає. Всі ми українці, тож будьмо ними, вивчаючи і поважаючи українську мову!

Нововведений пункт 5 (нова редакція) вражає своїм «радикалізмом»: «Вивчити питання про застосування державної мови в роботі загальноосвітніх навчальних закладів, дитячих будинків і садків інтернатного типу та у разі потреби надати їм практичну допомогу щодо активного впровадження української мови в навчально-виховний процес (2000—2001)». Виявляється, ще замало 10-річного терміну впровадження державної мови, яка має всі правові підстави повноцінно функціонувати всюди. Замість неможливих вчителів давно треба найняти достатньо кваліфікованих і проблема української мови розв'яжеться одразу. Замість того Уряд ще на два роки видає індульгенцію на зростання української молоді в системі освіти і порушення Конституції та законів України про мови. А може, допомога Уряду полягає в негайній атестації персоналу зростаних навчальних закладів і звільненні нездібних? Тоді варто було б сказати відкрито. За будь-яких умов контроль мовного режиму освітніх закладів і його корекція повинні відбуватися постійно, а не до 2001 року. Те ж саме стосується заходу щодо збільшення кількості тиражів видаць українською мовою аж до 2002 року, замість робити це постійно. Жоден видавець не буде розраховувати на два роки!

5. Варто було б залишити пункт 33 (стара редакція) про роботу, пов'язану з пошуками за межами України документів і цінностей культури. Це було б якоюсь гарантією фінансування таких робіт з бюджету.

6. Введений пункт 28 (нова редакція) передбачає лише подання пропозицій щодо оподаткування імпорту друкованої продукції (термін до кінця 2000 року). Набагато дієвішими і краще потрібними були б заходи про зняття податків з українськомовної друкованої продукції і створення жорстких умов оподаткування імпорту.

7. Обнадійливим є поява пункту 18 (нова редакція) щодо розробки в IV кварталі 2000 року єдиної державної мовної політики стосовно засобів інформації і дотримання ними норм української мови. Ми всі є споживачами інформації, тому логічним було б широке обговорення громадськістю проекту цього документа.

Ще на два роки продовжується термін підготовки трансляції українських радіо і телепрограм за кордон і створення для цієї мети окремого телеканалу.

8. Новий пункт 27 передбачає розроблення програми (протягом 2000—2001 років) подальшого утвердження української мови у Збройних Силах, судових та правоохоронних органах, закладах та установах охорони здоров'я, спорту, туризму, а також у побуті. Вводити програми утвердження української мови в силових і право-

охоронних, судових органах якомсь недоречно. Адаже ці службовці складають присягу, яка зобов'язує їх з першого дня служби виконувати цю вимогу Конституції. З тими, хто не бажає здійснювати службу українською мовою, непотрібно вести агітаційні розмови. Програми утвердження української мови мають сенс лише у спорті і туризмі, а також краще необхідні для подолання тотального зростання побути громадян.

9. Уведення пункту 39 «Провести мовну естафету «Малі міста України» можна сприймати як жарт. Це нагадує якусь недолугу старорежимну показуху і нічого, крім марної трати коштів, не дасть. Подібне важко собі уявити у вільній європейській державі. Чи, може, такий захід демонструватиме факт, що українська мова майже витравлена з міст і може хіба що передаватися по естафеті, поки її ще не виштовхали на задвірки. Тож не варто робити на українській трагедії шоу, а зкономлені гроші краще вкласти в один з радикальних заходів, зорієнтований на швидке утвердження української мови в Україні — хоча б українізувати спільними зусиллями столицю України.

Загалом нова редакція «Комплексних заходів» містить ряд прогресивних пунктів, але їй явно бракує того правового прагматизму і радикалізму, які б давали надію на відчутний прогрес у зміцненні становища української мови в Україні. Велими шкода, що в новій редакції заходів не знайшли свого продовження непогані пункти старої програми, а деякі питання вирішені не зовсім коректно. Створюється враження, що проект нової програми нашвидкуруч переробляли. Тому важко судити, яка редакція краща, нова чи стара. Особливо певності, що нова програма виконає своє завдання, немає. Не тому, що вона недосконала, а тому, що це програма не оздоровлення мовної ситуації, а лише її стабілізація з надто повільним прогресом. Та навіть за умови ідеальної програми важко очікувати належного ефекту, бо сам механізм її введення і дії принципово неадекватний конституційній вазі проблеми.

Надання координаційно-організаційних функцій, пов'язаних з виконанням «Комплексних заходів», не піднімає відповідальність за розв'язання проблеми утвердження і розвитку української мови на загальнодержавний рівень. Адаже питання значно ширше і охоплює не тільки гуманітарну сферу, а все суспільство, весь український народ. Логіка підказує на необхідність значно вищого, найвищого рівня затвердження такого документа — Указом Президента України. Контроль за виконанням такої програми могла б здійснювати Рада національної безпеки, а координаторами і організаторами могли б стати перші керівники всіх видів державної влади. Необхідно також передбачити механізм впливу на виконання заходів громадськості і громадський контроль через партії та народні організації.

Володимир ФЕРЕНЦ,
м. Івано-Франківськ

СЛОВО
Просвіти

ПЕРЕДПЛАТА НА 2001-й

Дорогі наші читачі!

В Україні триває передплата періодичних видань на 2001-й рік. Нині, коли загроженість національного інформаційного простору очевидна, — російські видання не тільки повністю окупували його, але й ведуть відверту антиукраїнську кампанію, висміюють Українську державу, руйнують нашу мораль, світогляд і духовність, кожне національне демократичне видання стає бійцем на останньому рубежі. Передплативши українське видання, Ви особисто, дорогий читачу, зміцнюєте його позицію, його сили, його слово.

Наша всеукраїнська газета «Слово Просвіти» (поштовий індекс 30617) — чи не єдина в Україні культурологічно-просвітницька газета, яка безкомпромісно відгукується на всі проблемні питання української мови, духовності, культури. Вартість річної передплати — **7 гривень 32 копійки**.

Ми всі з Вами, дорогі просвітяни, — будівники духовного українського собору. Внесок кожного — **7 гривень 32 копійки**. Невелика сума, але велика винагорода.

Усі українці, дорослі і діти, передплачуйте «Слово Просвіти»!

ЩОБ НЕ ВКРАЛИ В НАС УКРАЇНУ

Чигиринське відкриття

Перебуваючи у службовому відрядженні в Чигирині, черкасець Володимир Корсун, звільнившись від справ, як завжди, зайшов до місцевої книгарні, де надіслав гарно видану поетичну збірку невідомого для себе поета Івана Гнатюка, яка називалася «Нове літочислення». Перші ж рядки, яких торкнувся очима, схвилювали серце. Вони були співзвучними тодішній ситуації: нежиттєздатна імперія зла уже розпалася, але подальші кроки на шляху становлення незалежної України були нерішучими...

Володимир Пантелійович притиснув книжку до серця і радів, ніби щасливий шукач перлин, що в морській глибині знайшов нарешті свою удачу.

Черкасець Корсун — неординарна особистість. Він — із тих високоосвічених, інтелігентних людей, які у всі часи ліхої української історії залишалися носіями національної культури, передаючи її від покоління до покоління.

Тож книга Івана Гнатюка «Нове літочислення» пішла по колу серед друзів, а найпершим прочитав збірку Анатолій Волошин, президент Клубу просвітянської інтелігенції Черкас. Разом усі раділи, що є такий у нас славний Іван Гнатюк, чий поетичний дар співзвучний творчості Тараса Шевченка і Василя Симоненка. Раділи за становлення української демократії, розуміючи, що збірка уперше видана без втручання компартійної цензури.

З Черкас до Борислава і з Борислава до Черкас полинули голубами листи

— Через якийсь час, — пригадує Володимир Пантелійович, — я мав можливість ще раз переконавшись у силі духу цього поета: у «Літературній Україні» було опубліковано відмову Гнатюка отримувати стипендію, призначену йому Національною спілкою письменників України. Із гідністю і стримуваним гнівом поет відкидав пропозицію, заявляючи, що хоче жити так, як живе увесь народ. «А народу живеться суцужно, — занотував Корсун у своєму щоденнику, — а подекуди й голодно. Як на мене, то було б справедливо, якби колишній багатолітній в'язень сталінських концтаборів, немолодий уже і хворий на сухоти, мав би якусь децицію понад те, що мають усі, але Поет думає інакше — це лише підкреслює неординарність його натури, несхожість із нами — адже ми звикли залюбки користуватися різними офіційними і неофіційними пільгами...» З цієї газети Корсун також довідався, що Гнатюк живе в місті Бориславі Львівської області. Того ж вечора Володимир Пантелійович відважився на листа:

«Низько схиляю перед Вами свою сиву голову на знак глибокої поваги до Вас — Поета і Громадянина. Читав Вашу книгу з почуттям великого захоплення Вашим талантом і — особистої вини: у той час, коли Ви поневірялись у ГУЛАГах, я жив, навіть не усвідомлюючи всього того, що діялося навколо. Захоплююсь Вашою мужністю — жити в негідних умовах і творити такі поетичні шедеври — то трагічна і висока доля обраних Богом...»

Не знаючи точної адреси, на конверті просто написав: «...Борислав Львівської області. Поетові Івану Гнатюку», сподіваючись, що лист знайде адресата. Проте одержати відповідь не сподівався, розуміючи, що поетові такого масштабу пишуть звідусіль і часу в нього обмаль для відповідей на всі звертання. На превелике здивування Корсунів, Гнатюк відповів люб'язним вдячним листом відразу. Зав'язалося щире довірливе листування:

«...Я й далі переживаю не так за нашу державність, як за національну душу і пам'ять нашого народу, — боюся, щоб вороги не добили їх нашими ж руками, точніше — вчинками».

Довгождані зустрічі

Корсуни не раз запрошували Гнатюка погостювати на Черкащині. Він давно мріяв про це. Але то стан здоров'я не

дозволяв, то видавничі справи. Одного разу Іван Федорович випадково обмовився в листі своїм черкаським друзям, що зібрані ним для розрахунку з видавництвами 300 гривень вимушений був потратити на ліки — так зле себе почував. А щоб зводити кінці з кінцями, перейшов і на волі на тюремну пайку.

Коли Корсуни розповіли про це президенту Клубу черкаської просвітянської інтелігенції, генеральному директорові ЗАТ «Юрія» Анатолію Волошину, той відразу вирішив допомогти поетові. Але Гнатюк відмовлявся:

— Я надішлю Вам свої книги і буду радий, якщо зможете їх розповсюдити...

«Юрія» закупила книги для колегіуму «Берегиня» та інших навчальних закладів Черкас. Потім Волошин не витримав і першим із черкасців відвідав Гнатюка у Бориславі. І ще раз від імені черкаських просвітян запросив Івана Федоровича до нас у гості. Чекали його цього року на Шевченківські дні, але він не зміг прибути — якраз у Києві чекав вручення присудженої йому Національної премії імені Т. Г. Шевченка. Відразу зателефонував до Черкас:

— Спішу поділитися радістю, адже знаю, що ви за мене хвилюєтесь.

Побував Гнатюк на Черкащині тільки нещодавно. Цій події Клуб просвітянської інтелігенції присвятив виїзне засідання, а екскурсоводом став учитель української філології колегіуму «Берегиня» красналиця Микола Гудзима. Поет знайомився з видатними місцями козацького краю, а учасники подорожі почули з його уст повість нелегкого життя.

«Моя мрія з Волині до Черкас пробивалася через Колиму»

Вірші він почав писати у 1942-му, тринадцятилітнім підлітком.

Його улюбленою книгою, другою після Шевченкового «Кобзаря», стала книга Юрія Горліса-Горського «Холодний Яр». Саме ці книги, на думку поета, розбудили в ньому патріотичний дух, що дістався йому в спадщину від прадіда, який палив маєтки польських панів-загарбників, котрі знущалися з українських селян. З того часу і мріяв побувати на Черкащині в Холодному Яру, звідки, на його переконання, найчастіше, ще з Богданових і гайдамацьких часів, піднімалися грізні хвилі національно-визвольної боротьби.

Сам знайшов бійців Української Повстанської Армії, які боролися проти окупантів на два фронти — і проти гітлерівців, і проти сталінського режиму. Став їхнім юним розвідником.

ВОРОЖБА НА ВІРШАХ

Першим лауреатом Всеукраїнської премії імені Володимира Свідзинського, започаткованої редакцією журналу «Київ», Лігою українських меценатів та видавництвом «Дніпро», стала відома українська письменниця Світлана Короненко.

Високої нагороди поетеса удостоєна за книгу поезій та есеїв «Ворожба на віршах», що побачила світ цього року у видавництві «Ярославів вал». «Ворожба на віршах» — не тільки своєрідний підсумок творчості Світлани Короненко за останні роки, а й свідчення вершинного становлення таланту непересічної літературної особистості, перші поезії якої Іван Драч порівнював з поезією Артюра Рембо, а Ліна Костенко назвала її принцесою української поезії. За часом входження в літературу Світлана Короненко належить до «вісімдесятників»-«метафористів». Однак у поетичному прострі України вона, приналежна духом до романістів, посідає осібно, тільки їй благословенне місце. Як і суджено справжньому таланту. Про це говорять «голоси друзів» — думки про творчість Світлани Короненко відомих письменників, літературознавців, композиторів, уміщені на початку збірки. Але яких би висот не сягав талант, дорога до досконалості, як пише в передмові до книжки «Ворожба на віршах» Василь Герасим'юк, триває — «шлях душі з її небесною місією».

Прес-служба Ліги українських меценатів

Іван Гнатюк, Валентина і Володимир Корсуни, Анатолій Волошин на березі Гайдамацького ставу в Холодному Яру

Восени 1944-го Іванового батька мобілізували до радянського війська і в останній день Берлінської битви він загинув, залишивши дружину з чотирма неповнолітніми дітьми.

Цього ж року пізньої осінньої ночі Іванко разом з іншими повстанцями наразився на енкаведистську засідку — один з його товаришів загинув, а його самого вперше заарештували. Били жорстоко, але він зумів перекопати катів, що випадково потрапив на місце короткочасного бою. Потім його заарештовували ще багато разів і били ще з більшою жорстокістю, але він жодного разу не промовився про таємниці УПА і цим рятував себе і бойових побратимів — його відпустили, вважаючи, що якби підліток щось знав, то не витримав би таких тортур. Але постійний нагляд за ним не припиняли.

Війна не давала хлопцеві вчитися в школі, то він самотужки вивчав математику, хімію, фізику, вступив до кременецького педагогічного училища, але на початку другого курсу укотре був заарештований енкаведистами. По дорозі до в'язниці йому вдалося втекти.

Заліг «на дно», але згодом спробував вступити до Бродівського педучилища на Львівщині. Наприкінці 1948-го його знову заарештували. Енкаведисти познайомили рукописи з віршами юного Гнатюка, частину яких написав після допитів власною кров'ю, у крійвах бійців УПА. Його вчительку хотіли примусити свідчити проти нього, але вона твердо стояла на тому, що не пам'ятає почерку свого учня.

— Це я, я писав! — виручав учительку Іван, щоб її вже не мучили.

Після чотиримісячного слідства дев'ятнадцятирічного юнака засудили до розстрілу, але потім замінили 25 роками неволі з відбуванням покарання в спецаборках далекої сталінської Колими.

Маючи непокірну вдачу, Іван Гнатюк не міг довго триматися на одному місці: табірне начальство намагалось чимскоріше позбутися такого в'язня. Довелося відбувати покарання на золотодобувних і уранових шахтах.

За безстрашність і відчайдушність його поважали навіть злочинці в законі, убивці-рецидивисти-головорізи. Він ніколи не міг змиритися з образами, байдужістю, приниженням гідності, пасивністю, боягузством, а тим паче зі зрадою. Середнього зросту, до краю виснажений, він подавав приклад нескореності й боротьби. І досі переконаний, що від загинув його врятувала власна поетична творчість, через яку він також часто потерпав у катівнях.

На початку 1956 року був звільнений «на основаних определениях Магаданського облсуда от 10 ноября 1955 года как страдающий тяжелым недугом».

Однак, коли Гнатюк прибув до Борислава, де мешкала після заслання його майбутня дружина Галина Семенівна, то органи Держбезпеки буквально випотропили їх за межі Західної України.

Два роки поневіряння в несприятливих для хворих на сухоти легень південних степах, куди Іван Гнатюк був змушений переїхати до своєї матері, злидні ще більше підірвали його здоров'я (він хворів на силікоз, туберкульоз, залишився з однією легенею).

«Це Бог зберіг мені життя»

— Мене багато разів били так, щоб убити, щоб я помер не від кулі, а від муки і болю, — з гірким усміхом згадував Іван Федорович, походяючи з нами біля Гайдамацького ставка. — Коли втрачав свідомість — відливали водою і знову вбивали — палицями, металевими прутами, місили чобітьми... Та ті, що мене вбивали, зараз у мене ніякого гніву не викликають. Я навчився прощати. Це у них така страшна робота заради шматка хліба з руки жорстокого режиму була, це їх компартійна пропаганда осліпила... У мене викликають обурення і гнів ті, хто байдужий до долі рідного народу, хто спекулює нашим довготерпінням і милосердям.

— Комусь підлому вигідно нацьковувати «східняків-москалів» на «західняків-бандерівців». Той, хто хоче знати правду про боротьбу із загарбниками в роки Другої світової війни, хай прочитає «Літопис УПА». Ми споконвіку — один народ. Причини наших національних трагедій — нездатність об'єднатися в ім'я перемоги безпеки.

Творімо кожен омріяну Україну нашу спочатку хоч навколо себе. Збудує кожен навколо себе — то буде для всіх.

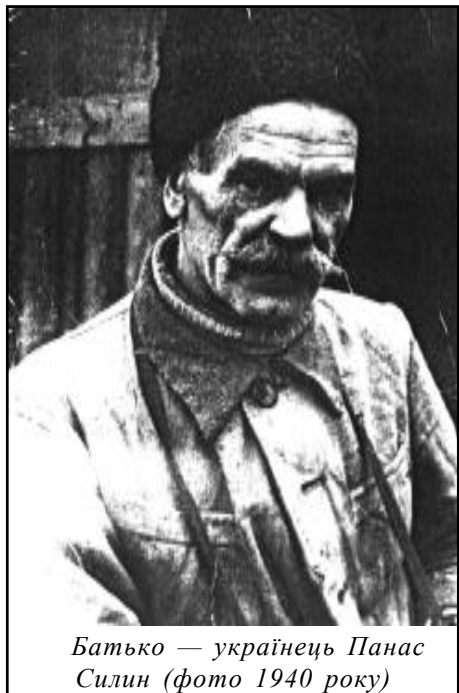
Василь ТРОХИМЕНКО,
член Товариства «Просвіта», м. Черкаси

Справжня висока духовність у взаємостосунках була поширеною в нас в Україні і збереглася в моїй пам'яті з дитячих років. Вона була узвичаєною і в моєму рідному, навіть дещо денационалізованому містечку-порту Скадовську, на Чорноморському узбережжі Херсонської Таврії. Ця «мужицька» духовність відзначалася шляхетністю. Передусім у шанобливості поміж людьми і в гідному ставленні один до одного. При тім, у непорушній самоповазі до себе. І це було усталеним і передавалося з покоління до покоління. Адже наш народ, нащадок лицарського козацтва і нескоромого гайдамацтва, ніколи не схиляв голови перед будь-якими «вельможними». Не знано такого було навіть і за ганебною для волелюбної України кріпацтва в Російській імперії. Навіть тоді наші люди не зверталися до своїх гнобителів самоничівним їх величанням: «барин-кормилець», «барин-батюшка», «барин нас рассудит». Або: «Ваше високоблагородіє», «Ваше сиятельство», «Ваше превосходительство». Та й серед російського «елітного» дворянства було неодмінно етикетним у своїх письмових зверненнях підписуватися: «Ваш верный слуга», «Ваш покорнейший раб» і навіть до Бога — «раб Божий»...

лося дитятко»... Або натомість: «Я на ней женился», — рівноправно-шанобливе: «Ми з нею зустрілися, полюбилися, заручилися і побралися. Вона моя дружина, а не служниця». А в Західній Україні і тепер збереглася давня традиція, за якою і жінка каже про свого чоловіка «він — моя дружина». То чи таке не є свідченням «мужицької» моралі і чемності в Україні?! І все це було дійсно не такого давноминулого.

У нас тоді «дядьки» («мужики!»), зустрічаючись на вулиці, за кілька кроків до цього, знімали шапки і, схиливши голови, віталися. А прощаючись, одягали шапки не одразу, а одійшовши на кілька кроків. Коли ж порозумлялись у своїх незгодах, теж знімали шапки і говорили зрівноважено, без лайки і образ, і навіть не дійшовши згоди, розходилися з гідністю. То чи таке не є виявом «мужицької» тактовності, що латинською означає «відчуття міри пристойності». Або «мужицької» інтелігентності (французькою — «мудро мислячого»)?

І все це було осмислено відчутим, щирим, сердим, що становило саме ество цих «мужицьких» аристократів. А не прихованим проявом штучного «етикета» дворянської аристок-

Батько — українець Панас Силин (фото 1940 року)

В Україні ж у стосунках між людьми будь-якого стану було усвідомлене поєднання шанобливості до інших і самогідності щодо себе. «Пане» (не синонім «барину!»), «добродію», «козаче», «громадянине», «господарю», «газдо»... Так само і до жіноцтва.

При тім це звертання однакове до маєтного чи незмаєтного. Отак, скажімо, йдучи колядувати чи шедрувати навіть до зненоданого бідака, вітали його: «Добрий вечір тобі, пане господарю!». До того ж, звернення були також шанобливими. Натомість фамільярного «ти», «тебе» — ввічливе «Ви», «Вам». А зустрівшись із незнайомою людиною в селі чи містечку, неодмінно з нею віталися, знімаючи шапку чи бриля, і шанобливо злегка їй вклонялися як дорослі, так і діти. Наші «мужики» чемно ставилися до своїх дружин, радилися з ними. А підняти руку на дружину або взагалі жінку вважалося ганебним і непростенним. Серед нашого народу вважалося за гріх брутальні слова, вульгарні лайки. В Україні колись не знали слова «чорт», а натомість казали «нечиста сила», «луципирь», не кажучи вже про матюки, поширені серед наших північно-східних сусідів, якими навіть хизуватися, як «крепким русским словом»... Не було в Україні і лайливих, принизливих імен: Гришка, Стёпка, Лёвка. А узвичаєними і навіть офіційними були відповідні імена: Гришко, Стецько, Левко... Так само й у жінок, натомість Наташка, Машка, Дашка — українські ласкаво-шанобливі Наталка, Марійка, Марічка, Одарка. Отак само і до високоповажних — Грицько Сковорода, Левко Ревуцький, Марко Вовчок... Мій безземельний батько Опанас Силин бондарював, а неподалік сусідствував коваль Яцько (Яків) Мустець. Отож, особливо в базарні дні, біля нашого та його подвір'я збирались у своїх потребах сільські дядьки, оті самі «мужики», і, звичайно ж, лунав притаманний українцям гумор, іноді навіть «солонуватий». Однак ніхто з них ніколи не закидав жодного лайливого слова. І ми, дітлахи, теж слухали ці жарти. Та нікому з них не треба було зауважувати: «Схаменіться, тут же й діти!».

У моїй пам'яті спливає й таке. П'ятою від нашого подвір'я й морського берега містилася хата Юхима Дудченка. А поряд неї — вдвоє, яку вона продала Єгору Ведяпіну, що переїхав з сусіднього до Скадовська висілка Дар'івки — переселенців з Вологодської губернії. Тоді Дудченко одразу ж переселився на іншу садибу, щоб його родина не чула непристойної лайки поміж новосельцем та його дітьми. В ті часи в наших «мужицьких» родинах натомість зголошення, що народилася дитина, промовляли доброзичливо: «Знайш-

ратії, їхнім наганим благородством. У нашому ж «простонародді» воно було йому притаманним і споконвічним, усталеним віками. Доки я є, пам'ятати свої «батьківські університети». Науку норми життя, надану мені бондарем-«мужиком» Опанасом Силиним, гідним сином свого народу. От приклад з його навчання: «Якщо ти йдеш до чиєїсь хати, то шапку скидай ще в снігах. І перед тим, як зайти, постукай у двері і не відчиняй, доки не дозволять зайти. А зайшовши, причини, чемно привітайся і чекай, коли запросять. Без дозволу не сідай. Сідати ж повинен край ослону. І говорити можеш тільки тоді, коли тебе спитають, чого прийшов. Відповідати треба коротко, тільки до діла. Виходячи ж, вклонися господарям хати і подякуй їм». А ще така глибоко моральна порада: «Якщо хочеш з кимось пожартувати, то перед цим подивися в очі. Чи до жартів йому тепер?»

Або ще: «Якщо ти впорався з тим, що я наказав тобі зробити і дозволив піти з двору на вулицю чи на море, то перед тим спитай ще й дозволу матері!».

Виховувалося і вміння гамувати в собі заздрість. І ми додержувалися цього в собі. Згадаю таке — йдемо ми колись з батьком вулицею, а назустріч нам сусіда Григор Чорний, що був заможним господарем. Вони шанобливо привіталися, а розминувшись, мій тато не кинув йому в спину докір. Він вважав, що Григор гідний поваги, бо беручий до господарювання. І це лише уривки з моєї пам'яті зі справжнього «мужицького» вишколу своїх дітей до чемності і добродіючості в їх житті. То і є справжній аристократизм. І чи не вищими є такі «мужицькі університети» в порівнянні з колишніми дворянськими ліцеями, пансіонатами, пажськими школами чи інститутами «благородных девиц», де визначальними науками штучно показово ввічливості з реверансами та кніксенами з присіданням. А ще балетними танцями і салонним етикетом. А до того ж, навчаючи цього французькою чи німецькою мовами. Так, скажімо, Пушкіна в Царськосельському ліцеї, де теж переважала французька мова, навіть ліцеїсти звали «французом», оскільки він і поза ліцеєм послуговувався іноземною мовою, і якби не «мужицька школа» його няні Арини Радіонівни, то чи мала б Росія першого російськомовного поета. Та повернувся до колишнього вишколу наших батьків і матерів. Адже нас учили як ввічливості, так і самоповаги. І, що найпереконливіше, на своєму власному поведженні в житті. Отож згадаю ще дещо зі свого минулого і не забутого. Ми з батьком зустрілися випадково на вулиці з нашим місцевим «інтелігентом» Миколою Івановичем Чукніним і він поскаржився на мої дитячі витівки, додавши: «Ну і шельмець же ваш сынок!». То що ж мій тато? Не знаючи, що означає «шельмець», і сприйнявши це за родинну образу, запально вибірав цього «добродія».

МУЖИЦЬКА ГІДНІСТЬ І ЧЕМНІСТЬ

А за добродію, навпаки, дякували. Отак, якщо хтось з «дядьків» казав татові: «А я сьогодні Вашому синові злегка чуприну пом'яв за шкоду», то батько відповідав: «Дякую Вам». А вже потім питав: «А за що саме?». Отак виховували гуртом не тільки своїх дітей, а й, здавалося б, чужих.

А дякував мій батько за те, що цей добродій не пройшов собі байдуке. Він «провчив» чужу дитину, як свою. Отак громадою «мужицьке суспільство» виховувало людей гідними громадянами України. Ця «мужицька наука» стала становим хребтом мого світогляду і діяльності протягом усього мого 87-річного життя. І я певен того, що так само ця наука добродіючності позначилася на всіх тих, хто нею був зрощений.

А колись до батькової бондарні завітав у справах учитель Петро Данилович Дерев'яно. Розмову він вів ламаюмо українською мовою. Мій тато чомусь відповідав йому ще більш спотворено російською. А я, малий, дивувався, чому не своєю — українською? Цим самим як би принижую себе. Але то була його «мужицька» філософія. Коли вчитель пішов, батько довго зігхав, а за тим каже: «Він же по-нашому ніде не говорить, а зі мною, бо я для нього — «мужик». То я й відповідав його мовою, щоб знав, що я вмю й так». Це було ніби по-дитячому наївно, але знов виявляло яскравий прояв «мужицької» гідності.

Згадаю ще дещо схоже з цим. Йшли ми з батьком до сільради. Я — підтюпцем, бо ходив тато гірко. Аж чую, здала до нього гукає комсомольський ватажок Скадовська Сенька (так звав себе цей Семен!) Сердюк: «Панас Іванович, заждіть, щось вам скажу!». Але батько ніби не чує і простує далі. Сенька волає вже зосили. Та марно. Тоді Сенька пустився бігцем за нами і, доганяючи, з докором каже: «Я ж до вас, чи не чуєте?». Підбігши, засапаний, він ніби наказово гугнявить: «Нате от підпишіть наш ультиматум!». А тато, не зупиняючись і не повертаючись до нього голови, питає: «Про що саме?». Сенька вже басовито сповіщає: «Та ми церкву забираємо, то ви що, проти?». Батько йому відрізав гнівно: «А чому оце так вимогливо «підпишіть», не спитавши мене?». І наддав ходи, лишивши спантеличену Сеньку. То чи і це не прояв «мужицької» гідності, навіть у ті моторошні часи «красного террора»?

Іноді ця гідність проявлялася надчутливо, бо наболіла «мужицька» душа. Пам'ятаю і таке. Спитали в батька: «Яка у вас освіта?». Тато трохи замислився і відповідає їм: «(Середня). Вони ж йому з неприхованим сарказмом: «То що ви технікум закінчили чи як?». Та він їм відрізав: «Та ні, я не кажу ж, що дуже освічений. Але до церковноприходської школи ходив і писати вмю. От і кажу вам — середня». То був прояв, хай наївної, «мужицької» гідності. І це при тім, що жили ми як справжні злидні, бо батько мав мало бондарсь-

ких замовлень і ми серед зими вже не мали хліба.

А от те, що переповіла мені моя матуся. Тогочасна влада випхала із Скадовська бунтарської вдачі бондаря Опанаса і він з матою поселився в невеличкому селі Козачі Лагери. Отам якось молодики зайшли до його бондарні. Знаючи, що я тоді обіймав високу посаду і що батько пишався цим, вони дещо глузливо спитали тата: «А ким робить ваш Олесь?». І він крізь вуса відказав їм: «Він вам не Олесь, а Олесь Опанасович. А робить він самим головним інженером у Молдаві!». Я тоді справді був на посаді головного інженера-архітектора. Але татові хотілося як би захистити мене, тому він і додав, що я «самий головний»...

Так само дратувала «мужицька» гідність моєї матусі, яка мусила бути прислужницею у багатіях-баринників, які вважали себе аристократами. Однак мужицька гідність чаїла в собі і небезпеку «наказуємости». Отак, за те, що мої батьки грали в українських самодіяльних виставах, мою матір — Марію Василівну — викликали серед ночі на допит в ГПУ (тогочасне КДБ). А батька садовили до підвалу під арешт. Питали: «Почему ты (!) с жонкой играли в хохляцких пьесах?». Тоді батько закидав зустріччю: «Чому ви не питаєте, за що мою хату двічі палили російські білогвардійці-денікінці, а за тим — врангелівці?». А ще допитувалися: «Почему дочь и сын научены тобой и жонкой малоросским песням и танцам?». А ще: «Почему они в праздничные дни одеты в малоросские?». Так за царської і ранньої радянської влади називали українське вбрання. При тім як документований доказ показували татові заборані ними в нас фотографії, де ми справді були в українських строях.

А все те, як аматорське акторство, так і «малоросски», було свідомим чи підсвідомим мужицьким протестом моїх батьків проти приниження їхньої національної гідності. Та й пізніше місцева влада дорікала батькові: «Что это ты все играешься в козаков?». Це за його козацькі вуса та шапку. На що батько їм гордо відповідав: «Бо я дійсно козацького роду». І мої «мужицькі» батьки сприймали однаково україножерами як лицарських, так і радянських поплічників. Вони ображалися і вимогливо виправляли, якщо наші імена намагалися «исправлять» на російський лад. Так само реагував і я, коли пішов з хати у світи... І все це, як і в моїх батьків, було не вибагненками або амбіцією. То, знову ж, було проявом «мужицької» гідності. Національної традиційної народної інтелігентності і справжнього аристократизму. Адже Україна є географічним центром Європи, про що свідчить і знак, встановлений у нас Всесвітнім Географічним інститутом. Наша країна, її народ споконвіку належить до родини народів античної середземноморської культури.

Отже, наша давня історія, культура, мова, звичаї, традиційна шляхетність, названі зайдми «мужицькими», є національно-українськими. Всім нам треба усвідомити і не цуратися, а пишатися цим. Головне ж, усіляко прагнути відродити у своїй, тепер уже вільній державі Україні все те добродіючність і благородне, яке було набутком століть неймовірних змагань наших мудрих і волелюбних прапрадідів. Віддати ж на поталу ворогам дотоптати це святе буде гріхом непростенним. Отож дбаймо!

Олесь СИЛИН,
заслужений архітектор України,
член Комісії і Наукової Ради по
відтворенню пам'яток при
Президентіві України, головний
експерт Всеукраїнського Фонду
імені Олесь Гончара

На знімку: орден «За заслуги» О. П. Силину (в центрі) вручають Прем'єр-міністр України Віктор Ющенко та академік Петро Тронько.

Академік М. І. Шкіль

Коли, випадком долі, знайомилися з людиною, перші враження чомусь завжди залишаються найстійкішими у спогаді, у майбутті, бо лугають глибоко в серце.

І знову у пам'яті оживає ота скороминушість зустрічі з Миколою Івановичем Шкілем — відомим ученим, математиком, педагогом.

У вікнах було полудневе сонце, а на столах кабінету квітнув бузковий сад, а в тім саду тихо блував легенький баритон. Того дня у Миколи Івановича було дуже багато гостей-колег з багатьох європейських країн. Тепер, по завершенню усіх офіційних, він мав хвилину, щоб трішки розслабитися; згадував свою рідну Полтавщину, земляків, друзів, і спогадати ті часи від часу обрмлювалися невимушено пісню. Пізнішим часом я зрозумів, що там, де зустрічається двоє полтавців, там завжди оживає мелодія рідного степу. Вона ув'язує і посилює спогад, розмову, жарт. Отака вона вже є — пісня Полтавщини, отакими є і вроджені на тій славній землі.

Досі я знав, що фізики, математики, ба, навіть фінансисти — люди особливого крою. Це незбагненні жартівники, дотепники, затяті театральні і поети. А після близького знайомства з професором математики М. І. Шкілем довідався, що вони ще й непервершені співаки, знавці пісенної спадщини нашого народу.

Той день у товаристві ректора Київського педагогічного інституту видав-

лися переді мною ще того незабутнього дня... В калейдоскопічному оберті постають жорстокі години життя не Миколи Івановича Шкіля, а цілого покоління, покоління його ровесників, якого диткнулося лезо коси голодового сорок сьомого, лихоліття недавньої війни, що полишила незагойні рани в душах мільйонів. Це сповідь за всіх, бо ж хіба хтось, переживши оті страхоліття, не пам'ятає себе в степу по дорозі до школи, коли зашпори пронизують не лише руки, а й душу, хіба хто забув весну сорок першого, сорок сьомого, хіба ж не постає перед очима нетоплена хата і хвора мати на холодній, як крига, черені, хіба ж не зринає, як у ополонці, дитяча мрія про оту таємничу «гармонь», яка у спритних руках оживає, цвіте, веселить за журене людське серце і яку так, ну вже ж так, хочеться мати й собі?..

Усі гори зеленіють, тільки одна чорна,

Та, де сіє вдова бідна...

Так, саме ця пісня звучала кризь тремтливую сльозу Миколи Шкіля про матір із-за буйного цвіту бузку в мою душу пекучим боєм отого незабутнього дня нашої першої зустрічі. Вже тоді він, напевне, творив сторінки своїх но-

НЕ ВИЦВІЛО ІЗ ПАМ'ЯТІ

ся мені безкінечним. Я був переповнений враженнями. Але з часом усі деталі жартів, пісень, дотепів якось поволеньки віддалені, а полишилося в пам'яті найокровенніше — оповідь Миколи Івановича про себе, про своє дитинство, юність, батьків.

І ось, через роки, я гортаю книжку прози математика Миколи Шкіля (тепер уже академіка багатьох університетів світу, ректора Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова), вчитуюсь у його схвильовані мікроновели, ув'язані в один обжинок болю минувшини, присвячені найдорожчій людині — матері. Ні — «Мамі Христі Василівні», мамі! Час, літа, високі титули, відзнаки і звання не розм'ялили оте дитинне і найрідніше ім'я — мама.

Я цупко вчитуюсь у новели книжки «Недовезені соняшники», а перед очима постають живі картини, які з'явля-

вел, з яких прозірала мудрість дядька Тимофія, з яким вели на базар останнього бичка на продаж, щоб купити племіннику оту його мрію — гармонь, яку так і не прийшлося мати хлопцеві, бо він всю дорогу замислювався над важкими складнощами життя, вирішуючи, по-дитячому наївно і просто, найскладніше рівняння з багатьма невідомими: чи купити гармонь, чи німому старшому братикові і собі — чоботи на люту зиму. І обрав — друге, бо вже тоді починав розуміти не лише житейські труднощі, а й те, що «нічого людина у нас не значить». Хоч в мирний час. Хоч у воєнний. Вище людського життя, вище людського здоров'я наші правителі завжди чомусь ставлять якісь завдання». Так було і так є і сьогодні.

Осмилення часу, вартості людського буття прихитило в дитяче серце поволи. Може, саме тому, коли мати отримала похоронку про батька, він не зміг

прийти до тям, як це так, щоб десь, хтось мав право убити його батька. «В ту мить ще й не плакав», а мати «корчилась в бур'янах і зводила руки до неба. Голосила і голосила...»

Проза Миколи Івановича Шкіля проста і чиста, як правда, як свіжа борозна у весняному полі, як літепло нашого дитинства, затьмареного вічними злидотами, поневіряннями, трагедіями... Тому, читаючи ці короткі, але об'ємні за обсягом цілої новели, у, здавалося б, непомітних епізодах бачиш понад усе — себе, відчуваєш свою присутність. Може, саме тому земляк Миколи Івановича поет Борис Олійник і сказав, що не можна читати цю книжку без сльози і спазму у горлі.

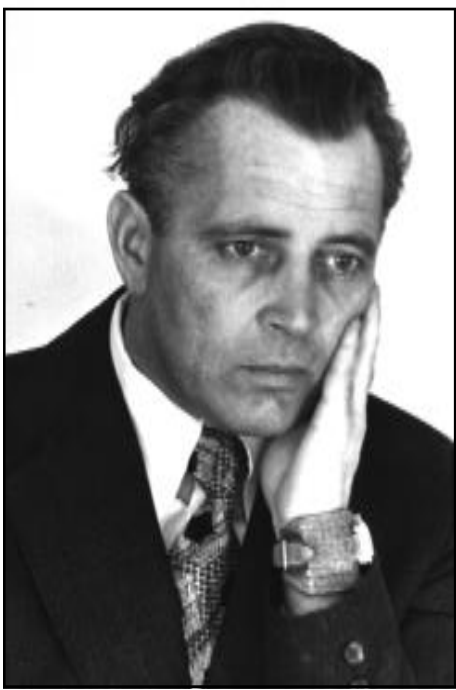
Стугоніла лиха зима. Мама вмрала на крижаній черені у нетопленій хаті, відлітала у зимовий вирій вічності найдорожча у світі людина, а натомість приходили в хату до двох малих сиріт злидні та біда повосенних років. І єдине слово «мама» продовжувало жевріти як несхолоде ще багаття віри, затишку й суму. Тепер батьками стали для хлопчиків боги у напіввищівій покуті похилої старої хати...

Читаючи пекучу прозу Миколи Івановича Шкіля, ми простежуємо трагедію всього українського народу, його планомірне винищення, його кривду. Великий рід Шкілів був винищений сатанинською соцістемною, яку декому прагнеться ще й сьогодні, наприкінці другого тисячоліття реанімувати, повернути назад, загнати батогами новітніх об'їждчиків у багно. Хотілося б отим рвним діячам відродження сопраю на нашій Україні надіслати по примірнику цієї страшної книжки академіка Шкіля, щоб збудити причманілу пам'ять про минуле і сказати отим яничарам — зупиніться, хлопці, ми знаємо наше минуле, може, трохи краще, ніж ви, вчорашні пасинки райкомівських секретарок і голів колгоспів та всіляких вождиків і вождів. Зупиніться! Ваше минуле — потворне і страшне! І чим далі ми від нього віддаляємося, тим огиднішим видається той молюх.

Перечитавши ще й ще раз цю жорстоку правду про нашу минувшину, вчитавшись у просте й виважисте слово Миколи Шкіля, вчуваю у ньому і відлуння болю Архипа Тесленка, і Михайла Ситника з його «Соняхом» на чужинецьким пустирищі, і розтерзану душу «Климка» Григора Тютюнника...

Книжка Миколи Шкіля стала для мене і захистком, і прихистком. Його правдиве слово про жорстоку правду многотрудного життя не загубилось у вирі життя, а залишилося назавжди. Воно в дорозі, до чистого...

Григорій БУЛАХ

Він мав чимало приятелів, але не мав, мені здається, жодного друга. Окрім хіба своїх героїв, яким в усьому зв'язався і яким, головне, вірив. Що, втім, не означає, ніби ті герої замислювались як художні постаті й люди, що називається, ідеальні. Бо ідеальність індивідуалізована передбачає існування відповідних соціальних умов її реалізованості. Бодай у межах захищеної законом (але не захищеної від життя) власної хати, якої у персонажів Андріяшика здебільшого не було. А було лише тимчасове житло, чи, як у Федьковича («Сторонець»), так званий «художній світ», куди життю, яким воно є і не перше тисячоліття волить зоставатися, — зась.

Цікаво, що не мав такої «вічної» української хати і сам Андріяшик, народжений у селі, але селом відштовхнутий. З якої причини хтось зна: сам Роман теж був фруктом наскрізь проперченим; спілкуватися з ним і просто спілкувати з ним на обмеженому просторі було куди важче, ніж Нечуевим бабі Парасці та бабі Палажці. Але ж хіба письменникові належить усім

ЛИЦАР ВЛАСНОГО ОБРАЗУ

Пішов із життя відомий український письменник, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка, автор талановитих романів та повістей, патріот-публіцист Роман Андріяшик.

Народився Роман Васильович Андріяшик 9 травня 1933 року в селі Королівка на Тернопільщині. У 1964 році закінчив факультет журналістики Львівського університету. Працював на журналістській та видавничій роботі.

Найвідоміші його твори — романи «Люди зі страху», «Додому нема вороття», «Сад без листопаду», «Полтва», «Думна дорога», «Кровна справа», «Сторонець». Друкуючи есе відомого літературознавця Григорія Штона, редакція сумує з приводу передчасної смерті Романа Андріяшика і висловлює співчуття родині покійного.

подобатись? Особливо письменникові, для якого сільський (а донедавна колгоспний) наш побут і традиційні сільські цноти ніколи не мислились найголовнішим гарантом оптимального цивілізаційного поступу. Роман Андріяшик опитував своїм доробком не село, а Європу часів цесаря, Європу між Першою і Другою світовими війнами, опитував, зрештою, історію, якою вона на європейських теренах складалася і зробила з України те, що зробила: перейнятий інстинктом пристосуванства етноконгломерат, а не націю. На сільському рівні незрідка чи й не найвідворотніший.

Наскільки і в який спосіб усе це Романові боліло, я чув і бачив не раз. І маю навіть запис цього почутого, датований 5 квітня 1989 року, себто часом «перебудовним», коли всі ми починали у щось вірити, хоч не всі ще про це розраховано голосно кричали. Ось дослівне свідчення однієї з ірпінських розмов з Романом, уже зранку хворобливо збудженням. Причину того збудження я спершу переадресував десь уже прийнятій чарці, однак досить швидко втямив, що мій земляк (ми обидва з Тернопільщини) силкується розповісти про нашу батьківщину взагалі, а конкретно про свою Королівку, звідки він оце повернувся, пересвідчившись, що його (далі я самоцитуюся) «хату знову обікрали». Може, й не дуже: забрала тільки різні будівельні реманент, але Романа й це образило до сліз. Він розповів, як вийшов на вулицю і звернувся до дядьків, яких стрів: «Я ж у вас нічого не брав. І держав мені, як і вам, ніякого добра не дарувала. То чого ж ви мене обкрадаєте?»

Дядьки у відповідь кинулися до хат, поназносили випивки. Але цікаве не те. Роман, зга-

дуючи цю з ними мірову, ніби й пожавився, але потім, ще раз повернувшись до своїх стосунків з рідним селом, раптом сказав: «Вони ж не знають, що я можу їх проклясти. Отак махну (і він справді по-дитячому махнув рукою), скажу: «Згиньте ви всі тут!» — і їх не стане. Не буде й села, і людей. І згадки ні про кого не лишиться. Одні руїни. Та й ті позаростають бур'яном...»

Роман справді вірить у таку свою всеможливість. Проте не видно по ньому, щоб він коли-небудь зробив так, як каже. Гадаю, що не від страху пересвідчившись у своєму безсиллі, а од безсилля проклясти село. Ні він його, ні воно Романа не люблять. Цим Роман мучиться. Але бодай попросити дух, що ним у житті трусить, завдати батьківщині зло — на таке він не здатний. Хай краще той дух донісе його. Саме так він думає чи якось інакше — твердити не берусь. Проте село огром Романових мук доточує.

А він же жодним написаним словом не був безбаченком. А прижиттєва Україна все не сплісти визнати його духовну й мистецьку крупність. Чи вона замілка, чи він завеликий? Є у цій трагедії і те, і те. Шкода. Про вихід із неї він знає. Однак сподівається хоч один день побути на рідній землі Романом Андріяшиком майбутнім ще за життя. Жде цього дня.

Чи діждеться? Має могутній характер. То, може, й діждеться.

З огляду на одну з найбанальніших передумов т. зв. «визнання» — передчасну смерть, про яку Роман, безсумнівно, не раз думав, але твердо нею нехтував, можна вже ніби вважати, що Андріяшикове майбутнє свій лік розпочало: віднині він нікого своїми поведінкою і

життям не дратує, нікому не мозолить вічно настрашені розвічувальною ходою історії очі. Проте погодимося, що його найголовніші два романи — «Люди зі страху» (1966) і «Додому нема вороття» (1976) — донині стоять у нашій літературі на відлюдді. А її — літературі — велелюддя як було, так і лишається досі номенклатурним. При тому — радянського ще вишколу, з одностайною установкою на теми та ідеї, чий інтелектуальний рівень застряг на азах цюнайтривіальнішої політграмоти.

Я й зараз не можу збагнути найбільшого для мене дива з див: як у цій літературі міг народитися і проіснувати чоловік, що жодного рядка не присвятив (хай з-під цензурного батога) партії, не вживав прийнятних і навіть любих для « нової історичної спільності» слів на кшталт: секретар, партком, уряд, колгоспник, робітник, соціалізм, план, змагання, боротьба за урожай? Я вже не кажу про словоряд літературно традиційніший, у якому особливо шанованими є: коханя, коханий (а), рідна земля, рідна пісня, рідний народ, сьогодні, майбуття, минувшина...

Таки насправду могутній був чоловік. Який коли себе чимось і труїв, то хіба горілкою, яка, втім, валати його з ніг так і не наловчилась: він переносив її на ногах так само стійко, як і всі інші соціалістично-літературні і позалітературні паскудства. Як і укоротили йому віку. Не лише, до речі, життєвого: писав він мало і подовгу теж не з власного бажання, знаючи, що ні він, ні його твори усеулауреатській нашій прозі непотрібні.

Але ті твори писав! Відводючи душу хіба на графоманах, яких у «Радянському письменнику» редагував мало сказати нещадно — з жорстокою насолодою, переписуючи часом недолугий якийсь роман майже начисто. Кажу про це, цілком відповідаючи за свої слова, бо він ті «романи» до мене приносить. От для чого саме, досі не знаю. Може, задля застороги, знаючи, що і я натоді вже взявся до прози.

Процавай, дорогий і важкий (неводнораз — цілонічний) мій співбесіднику. Україна, якою ти марив, колись та народиться. А з тим і ще один ти. Не обов'язково нами знаний. Хто з нас до неї (хай навіть посмертно) доживе, тому, може, й відкриється Андріяшик справжній. Лицар власного стилю, власних тем, власного світобачення. Ну й, звісно, власної літературної поведінки, яка включає багато чого. Та що там багато — усю людину, якою та щодень і щомиті бореться і з собою, і зі світом, котрим куди мильша наша усередненість. Для Андріяшика (і живого, і вічного) неприйнятна, і нестерпна.

Григорій ШТОНЬ

Вельмишановні пані і панове!

Виступи голландського хору в Україні — рідкісна подія. Тому для кращого розуміння дозвольте дещо ширше розглянути це явище.

Україна і Голландія не мають спільних кордонів, вони географічно віддалені. Немає також етнічного, мовного чи культурного зближення поміж цими народами, але перед вами голландський хор імені Миколи Лисенка, який є живим свідченням, що музика і пісня — це одна з важливих галузей вселюдської культури. Вони промовляють мовою, яка не знає кордонів чи континентів і долає національні, культурні, мовні та релігійні перепони.

Усі хористи — справжні голландці, крім одного «голландського козака» д-ра Мирослава Антоновича, засновника цього та ще одного голландського хору, званого «Візантійський», який, до речі, відзначитиме 50-ліття своєї діяльності у м. Утрехті наступного року. У ньому, як і в хорі імені Миколи Лисенка, також немає ані одного українця, однак репертуар український. Варто додати, що голландцям співати українською мовою куди важче, аніж німецькою, італійською або французькою. Про ці хори і д-ра Антоновича розповім дещо пізніше.

Тепер слід хоча б коротко згадати про українсько-голландські зв'язки у минулих століттях і аж до нашого часу. Зв'язки України з цим народом мореплавців, що розвинули Індонезію, Західну Індію, заклали місто Нью-Йорк, який тоді звався Новим Амстердамом, — народом великих художників, мислителів, будівничих, які своєю працею залишили вагомий слід у розвитку європейської цивілізації, сягає у сиву давнину. За часів Київської княжої держави з Амстердамом були торговельні зв'язки, а львівські купці продовжували цю діяльність у XIV—XV століттях. Голландський мандрівник Вілем ван Рейсбрук детально описав свою подорож по Україні у 1253—1255 роках. Голландський часопис «Меркуріус» у лютевому числі за 1653 рік широко інформував про українські справи. Завдяки голландським картографам, граверам, художникам, письменникам і видавцям, як: Юп Блов, Генрі Герітч, Ван Вестерфельт, Ян Янсен, Ван дер Аа, Вілем Гондіус, Целяріус, Сальмон, Валькенер та іншим, у Голландії вийшло перший археологічний атлас Києва з рисунками святої Софії та іншими пам'ятками. Це видання з'явилося у 1653 році. Перші карти України — Маковського та Гійома Левассера де Боплана — також видано в Голландії в роках 1640—1648 та 1650-му. Завдяки визначному граверові Вілему Гондіусу маємо три портрети гетьмана Богдана Хмельницького з 1651 року, а також портрет гетьмана Дмитра Дорошенка та численних козаків роботи інших граверів.

У голландських університетах студіювали українці. Згадаймо одного з них, Юрія Немирича (1612—1659), що навчався від 1630 до 1634 року у вельми престижному голландському університеті в Лейдені, який засновано 1575 року. Юрій Немирич вважався одним з високоосвічених українців того часу. Був дипломатом і генералом часів козаччини. У 1650 році видрукувано в Голландії карту околиці Пинська із вступним словом Юрія Немирича.

Згадані Целяріус та Валькенер виготовили види Львова, Перемишля та інших міст України. У 1662 році надруковано в Амстердамі «Катехізіс» у перекладі на грецьку мову. Цей твір митрополита Петра Могили був визнаний у 1672 році Єрусалимським Патріархом для цілої православної Церкви і вживався до 1867 року.

У 1703 році з'явився атлас річки Дону та Чорного моря, виготовлений голландцем К. Круйсом.

У XVIII і XIX століттях усі заходи Росії були спрямовані на те, щоб понизити Україну та її старовинну культуру до статусу звичайної провінції. Це був період повної і болючої для нас, українців, ізоляції від решти Європи та її культури, цивілізаційних досягнень. Змагання за самобутність після упадку царської Росії створили нову ситуацію, і це дало можливість

ГОЛЛАНДСЬКИЙ ХОР — ГІСТЬ «ПРОСВІТИ»

Голландці співають українських пісень — співають по всьому світу, та ще й як співають! Виконавській майстерності цього хору можна тільки подивуватися. І пересічний слухач відзначить музичну грамотність, гармонійну злагодженість та високу професійність хору.

У столиці України відбулося чотири концерти цього унікального колективу. Організатором усіх заходів виступило Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Концерт для офіцерів та військовослужбовців відбувся в Будинку офіцерів, для студентства — в Національному Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, для широкої громадськості — в Будинку вчителя, де були присутні Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Нідерланди в Україні та співвітчизники хористів. Учасників концерту привітав начальник Головного управління культури Київської міської адміністрації О. Биструшкін.

Концерт голландського хору української пісні імені Миколи Лисенка відбувся й у Великому залі Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. У програмі — духовні, класичні та сучасні твори українських композиторів. Кожна пісня, виконана хором, супроводжувалася бурхливими оплесками вдячних слухачів. Розпочався концерт гімном Голландії та «Ще не вмерла...» Привітати хор прийшли відповідальний секретар Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Микола Нестерчук, заступник голови Товариства академік Олександр Пономарів, представник Київської міської адміністрації Валентина Ліновицька. Керівником хору докторові Мирославу Антоновичу, диригентові Паулю Гаккеннесу та продюсеру Володимирі Луціву було вручено грамоти Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. На концерті в офіційних виступах та в кулуарах говорилося про те, що це не тільки концерт — це зустріч європейських народів, які поєднала пісня. Пропонуємо увазі наших читачів слово Володимира Луціва, виголошене ним на концерті.

Інф.

Україні відновити зв'язки із зовнішнім світом.

Під час Української Народної Республіки у роках 1919—1923 в Голландії з осідком у Гаазі діяла українська дипломатична місія, головою якої був Андрій Яковлів, визначний юрист. Уряд Української Народної Республіки, розуміючи значення культури у міжнародних зв'язках, вираджає на Захід Республіканську хорову капелу під керівництвом Олександра Кошиця, яка також виступала в Амстердамі та Гаазі. Згадаю тільки один з численних відгуків преси на виступи капели. Амстердамський часопис «Альгемейне Гандельсбляд» від 26 січня 1920 року, між іншим, пише: «Українська пісня зворушує всіх, тому що в ній понад усе звучить загальнолюдське, універсальне», а це є ознакою рівня мистецької творчості народу, його духовної культури, що переросла суто національні межі. А оскільки пісня є надбанням усього людства, до неї, як до джерела натхнення, можна звертатися всі!

У 1921 році слуга Божий митрополит Андрій Шептицький відвідав Голландію і Бельгію. Згодом з його ініціативи кілька десятків голландців і фламандців прийняли греко-католицький обряд, вивчили українську мову і стали служителами Української греко-католицької Церкви. Згадати хоча б найвідоміших, які були генеральними вікаріями-митратами, як Мауріцій Ван де Малє, Яків Перрідон та інші.

У голландській землі, у місті Роттердамі, є могила полковника Євгена Коновальця, який загинув від руки чекіста Пав-

ла Судоплатова 23 травня 1938 року. Щороку в день його смерті українці з різних країн світу приїжджають, щоб віддати шану засновникові Організації Українських Націоналістів.

1948 року з Баварії перевезено духовну семінарію Української греко-католицької Церкви до голландського міста Колембургга. Диригентом хору семінаристів був Мирослав Антонович. Семінарія проіснувала до 1950 року. Студенти роз'їхалися до США, Канади та інших країн. Після численних виступів у церквах, на радіо хор практично перестав існувати.

З'явилася ідея спробувати організувати хор із голландців для виконання, в першу чергу, духовних творів під час Святих Літургій. Найперше виявили бажання сімнадцять голландців. Коли це дало успіх, доктор Антонович організував хор із сорока голландців, з яким працював сорок років і виступав у різних країнах світу. Він співак, музиколог, диригент, композитор. Студіював у Львові і Відні. Доктор музикології, старший науковий працівник Утрехтського університету понад двадцять п'ять років. Автор численних наукових праць на музичні теми багатьма мовами. Для прикладу: «Співи з українського Гермологіону» (англійською мовою, 1974), «П'ятиголосна Божественна Літургія 17 ст.» (1979), «Поліфонічна музика в українських церквах у добі Козаччини» (українською мовою, 1984), «Українська духовна музика» (німецькою мовою, 1990), «Музика сакра» (українською мовою, 1997) «Україна і Візантійський обряд» (голландською мовою, 2000). Він також — дописувач на українські музичні теми до

енциклопедій Німеччини та Голландії.

За свою працю в царині музики та з «Візантійським хором» нагороджений численними орденами та грамотами. Годиться згадати хоч деякі: від Ради для справ культури Світового конгресу вільних українців, США (1975); від її Величності королеви Голландії — Орден офіцера Ораньє-Нассау (1976); диплом з Кембріджу (Велика Британія) «Хто є хто в міжнародній музиці» (1976); від Папи Римського Івана Павла II — Орден св. Григорія Великого (1985); від Президента України Леоніда Кучми звання «Заслужений діяч мистецтв України» (1997).

Коли під керівництвом доктора Антоновича «Візантійський хор» виступив у Києві 1990 року, то присутній на концерті письменник Олесь Гончар написав свої враження від концерту на сторінках «Літературної України» від 4 жовтня того ж року. Ось деякі його слова: «Такий концерт, може, буває раз у житті. Бо ж гості в своїй щедрій талановитості принесли нам, мовби заново для нас відкривши, такі неоціненні скарби української духовності, що ми їх, здається, й самі не завжди усвідомлюємо повністю. Хочеться висловити глибоку вдячність голландським співакам та їхньому керівникові за мистецький подвиг, за те, що вони дали відчути всім нам живий подих національного відродження, досягнути, яким значним може бути внесок українського народу в культуру європейську і світову...»

Як до «Візантійського хору», уже заслуженого, так і до молодого хору імені Миколи Лисенка, якому тільки три роки, входять жінки і чоловіки з різних верств суспільства, різних зацікавлень. Але одне їх об'єднує — це українська пісня, українська хорова гармонія та українська культура. Їхній диригент Павло Гаккеннес уже понад сорок років співає українські пісні — спочатку як соліст «Візантійського хору» та його другий диригент. Він уродженець міста Утрехта, вчився співу у проф. Майора, Кванта та у д-ра Антоновича. Диригентуру вивчав у Фундації — Товаристві голландських хорів. Він — один із ініціаторів заснування хору імені Миколи Лисенка, справжній любитель української музичної культури. Варто згадати, що коли Президент України Леонід Кучма побував у Голландії з офіційним візитом у грудні 1997 року, то під час зустрічі з її Величністю королевою Нідерландів Беатрікс та іншими визначними урядовими особами сказав такі слова: «Прибувши на мальовничу землю Королівства Нідерландів, я саме по-особливому відчув, що Україна тут — бажаний і дорогий гість». Треба додати, що того року проведено перший фестиваль Днів української культури в Утрехті. Годиться також підкреслити, що після США Голландія є другою країною за інвестиціями в економіку України.

Хор імені Миколи Лисенка приїхав в Україну, щоб краще пізнати той народ, пісні якого він прагне популяризувати в Голландії. Причому робить це тільки на громадських засадах і за свої гроші.

Співаки приїхали, щоб послідуватися з іншими українськими хорами, навчитися, як краще виконувати українську пісню, можливо, увібрати в себе якусь часточку тої української духовності і культури, яка, можливо, допоможе у їхній творчості, бо вони — люди із зовсім іншим темпераментом і способом думання.

Хористи-голландці співають українські пісні — духовні, класичні чи народні — з великою щирістю. З вимовою борються, як можуть, але через любов до цієї музики долають усі труднощі, бо є в них сильна воля!

Вистояти і зберегти себе, свою історичну перспективу в нинішньому жорсткому, динамічному, технологічному і мінливому світі за всіх умов можуть лише нації, які не втратять своєї самобутності і культури.

А найщасливіші та найбагатші духом ті люди, які й чужого навчаються, і свого не цураються!

Отже, привітаймо ж і ми їх з такою самою щирістю, з якою вони приїхали до нас в Україну!

**Володимир ЛУЦІВ,
продюсер хору імені Миколи Лисенка**

Анатолій Грицай

Є люди, що вражають своєю фанатичною відданістю обраній професії, якій служать з надзвичайною силою любові. Вони, як правило, не намагаються силоміць привернути до себе увагу, скромні і чемні, їм завше бракує часу, а тому аскетично і вимогливо ставляться до себе. Проте, на жаль, сьогодні їх вельми мало...

Про одного з них хочеться розповісти. Це Анатолій Грицай, викладач Рівненського училища мистецтв і культури.

Анатолія Юхимовича я знаю понад тридцять років, а йому незабаром виповниться сімдесят. Чудовий викладач, керівник капели бандуристок, композитор і поет, пристрасний шанувальник і пропагандист кобзи-бандури, чесний і щирий українець. Та мені все здається, що знаю його надто мало, й не лише я. А хочеться, аби цю чудову людину знало більше моїх співвітчизників, про нього і про справу, якій він ревно служить.

Концертна зала музичного училища ніколи не буває порожньою. Тут людно на репетиціях, академконцертах, звітах, зустрічах з відомими музикантами...

Того дня, кілька років тому, вона була також вщент заповнена людьми — вшановували Анатолія Грицая. То була вельми визначна подія — 45 років його педагогічної і творчої праці. На сцені співали ще зовсім молоді бандуристи, його учні, в залі сиділи його шанувальники, а між сценою і залом — Він. Сиве довге волосся і такі ж сиві вуса, а очі, рухи, усмішка — молоді! Скромно приймав квіти, подарунки, схиливши голову, прислухався до вітальних промов, а потім, ніби відмахуючись від них, гаряче аплодував виконавцям-бандуристам. Бо то була його стихія — чарівні звуки бандури і пісня, той життєвий бальзам, що завше надійно лікував його душевні рани, створював навколо нього глибоко осмислену і найчистішу філософську ауру.

У дитинстві А. Грицай ніколи не думав, що стане бандуристом, хоча від старшої сестри, яка вчилася у Київському музичному училищі, навчився грати на кобзі. Його більше вабила професія лікаря. Та Рая переконала, що варто вчитися музики в її рідному училищі, отож поїхав до Києва. Саме тут, у столичному мистецькому закладі, визначилась подальша доля юнака. Але по-справжньому ступити на цю стежку Анатолію допоміг його вчитель, відомий в Україні кобзар Володимир Андрійович Кабачок. Від нього юний кобзаренко дізнався і назавжди запам'ятав, що кобзарство — це явище, притаманне лише українському народові. Якщо цимбали, сопілка, а тим більше скрипка є в інших народів, то кобза та бандура — суто українські народні інструменти, що не знають аналогів у світі. Бандура після тризуба стала другим символом України.

Через усе своє життя Анатолій з величезною шанєю проніс ім'я славетного, у свій час репресованого кобзаря Володимира Кабачка і пізніше глибше розвинув його думки. В одному із інтерв'ю він скаже: «Бандура — то святий вогонь, що очищає нинішні душі і спопеляє все низьке у них, піднімає нас над суетними миттєвостями і возносить у сфери муд-

рості і мужності. Вона є берегинею нашого роду. Слухати спокійно її неможливо. Вона хвилює, тривожить, її люблять і ненавидять. Так, так — останнє було і колись і, на жаль, є і тепер. Усі вороги України боялися її. Кобзарська пісня — наш щит і меч, і це добре розуміли недруги нашої державності.

Ще навчаючись у Києві, Анатолій Грицай уже почав свою трудову діяльність: працював у вечірній музичній школі для дорослих, мав уроки в музичній школі, грав на бандурі в оркестрі славетного народного хору під орудою Григорія Верьовки та ансамблю танцю під керівництвом легендарного Вірського, гастролював, утверджував себе як майбутній кобзар-педагог. А прибувши за направленням у Рівне, де щойно було створено музичне училище, почав буквально з нуля.

Перший набір складався лише з двох учнів — Віри Бордюг і Мирослави Хакімової. Пізніше він підготував їхній дует, концертували разом, демонструючи досконалу техніку гри на бандурі.

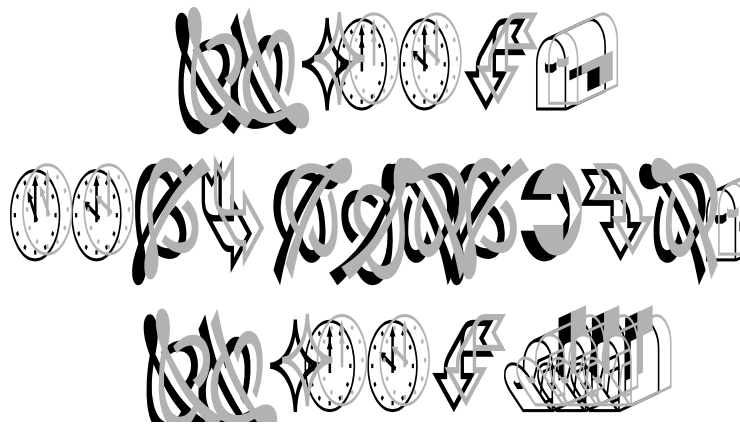
Рівненщини є класи бандури і викладають у них в основному його вихованці.

Автор цих рядків якось звернувся до учнів Рівненського кобзаря, які в різний час навчалися в нього, з одним запитанням: «Хто для вас Анатолій Грицай?». Ось що вони відповіли.

Людмила Фусік, педагог Рівненської ДМШ № 1 імені М. Лисенка, бандуристка: «Тридцять п'ять років тому Анатолій Юхимович «випустив» мене у самостійне життя... І досі він для мене мудрий, вимогливий учитель, однодумець, порадник і доброзичливий критик. Він безмежно радіє успіхам своїх учнів...»

Тамара Мирук-Рокітенець, художній керівник зразкової капели бандуристок Рівненської ДМШ № 2: «Він — мій учитель, гармонійне поєднання громадського і особистого. А ще він, як ніхто інший, сам уміє і вчить інших користуватися духовними цінностями, дорожити ними, бачити і знаходити їх...»

Тетяна Бенедюк, солістка вокально-інструментального тріо «Срібна терція»

Керував жіночим, чоловічим та змішаним ансамблями в училищі, а згодом створив велику капелу бандуристок при будинку художньої самодіяльності профспілок, написав для неї кілька пісень і об'їздив з концертними програмами багато міст і столиць. Він — творець квартету бандуристок, який згодом став відомим на всю Україну і люди назвали його справедливо «золотим», бо на всіх конкурсах і фестивалях отримував золоті медалі або призові місця. Його знімали в кіно, на телебаченні, про нього писали столичні газети, його почули далеко за кордоном... До речі, у цьому кварталі співала його мила Наталка, любя дружина і вірний друг. Наталя Олександрівна — теж педагог в музичному училищі, а тому розділила з чоловіком усі життєві негаразди і успіхи, ставши йому надійним помічником і порадником, без якого він не уявляє свого життя.

Сотні учнів Анатолія Грицая роз'їхалися по містах і селах України, несучи славу кобзарського мистецтва. Майже в усіх тридцяти п'яти дитячих музичних школах

Рівненського міського будинку культури, педагог-бандуристка: «Це людина з великої літери, неординарна особистість, фанатично закохана у свою справу. Патріот України, взірць невтомного служіння кобзарському мистецтву. Вдячна йому, що, колись почувши, повірив у мене, в мої сили як митця...»

Наталка Приймачок, учениця 4 класу Рівненського училища мистецтв і культури: «Для мене він — другий батько, який хоче, щоб його діти стали людьми. Щаслива, що є його ученицею».

Слова вдячності учителям, впевнений, могли б сказати всі, хто вчився у нього невмирущого кобзарського мистецтва, а їх більше сотні. Вони роз'їхалися по вській Україні, працюють у Києві, Львові, Миколаєві, Черкасах, Вінниці, Чернівцях, Кривому Розі, на Полтавщині, в Севастополі, не кажучи вже про Рівненщину, їх тут найбільше. Тепер це його колеги, друзі-однодумці, а деякі прекрасні і відомі виконавці, такі як заслужений артист України Василь Пиндик, лауреат багатьох конкурсів Галина Топоровська.

Він їх любить, шанує і клопочеться: мусямо нарешті усвідомити: талант — це справа державна, всенародна!».

Патріотичні почуття надихають Анатолія Грицая до громадської просвітянської роботи. Він, маючи неабиякий хист до поезії, пише вірші: його непокоять думки про долю рідної мови, України, звісно ж, про пісню, про бандуру. Багато з них знайшли місце на шпальтах місцевих часописів:

*Чи сміх і радість, а чи й сум,
Мов клоччя хмар, повзе похмуро,
Я знов торкаюсь нижніх струн,
І сили поверта бандура.*

Добре було б, аби знайшлися меценати і допомогли видати книжку поезій А. Грицая — скромні його статки не дають змоги зробити це власним коштом. Ну, а досить скромний зарібок пана Анатолія, за старою звичкою, іде на придбання книжок, журналів, газет, листівок тощо. Ви б тільки бачили, яка в нього бібліотека! Книги всюди: у різноманітних нішах, комірчинах, кладовках, на фортепіано, саморобному стелажі. Книги рядами, стопами, штабелями. Вся його багаторічна діяльність — це суцільне просвітництво, хоч сам ніколи про цю діяльність не говорив. Його просвітництво безкорисливе, цілеспрямоване, ідейно наснажене, як і все його 70-річне життя.

Анатолія Юхимовича ніхто не примушував займатися просвітянською справою. Він це робив за велінням серця. І тепер очолює місцевий осередок Всеукраїнської спілки кобзарів і член правління обласної «Просвіти».

Глибокий ерудит, людина високої культури, Анатолій Грицай постійно влаштовує актуальні для молоді виставки, використовуючи для цього дібрані власноруч матеріали, власний архів.

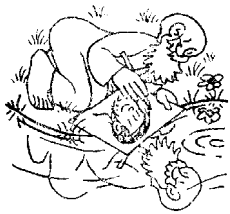
Тільки у роки утвердження незалежності А. Грицаєм підготовлені змістовні експозиції: «Роде наш козацький» (до дня пам'яті козаків на полі Берестейської битви), «Повернення Грушевського», «Рідна символіка», «Земля батьків», «Прадіді в струнах живуть», «Велич і трагедія Івана Мазепи», «Нашого цвіту по всьому світу», «Шануймося!», «Ми були, ми є, ми будемо!» та інші.

Є в журналі відгуків кобзаря-українця цитати з Т. Шевченка російською мовою: «Распространять... славу славных художников, распространять в обществе вкус и любовь к доброму и прекрасному — это чистейшая, угоднейшая молитва человеку — Богу и посылить бескорыстная услуга человеку». Гадаю, це міг бути епіграф до всієї подвижницької роботи Анатолія Грицая. Залишив запис у журналі і Микола Чорний-Досинчук, останній раз перебуваючи в Рівному: «В історії України маестро Анатолій Грицай буде записаний як амбасадор свого народу в кобзарстві і його культурі. Він зумів запалити прометейський вогонь кобзарства не тільки в м. Рівному, але й по цілій Волині.

Достойний пане маестро! Ви є кобзарське світило для нашого українського народу! Ваша скромність при Вашій високого рівня, багатогранній майстерності є євшан-зіллям». Це визнання від засновника школи кобзарського мистецтва в усіх українських діаспорах — від США до Венесуели, видавця журналу «Бандура», багаторічного адресата А. Грицая, на жаль, нині покійного, справжнього українського самородка, надзвичайно цінне для Анатолія Юхимовича. Адже це оцінка його сімдесяти років життя, тривожного і змістовного. Майже п'ятдесят років творчої і педагогічної роботи позаду... Ніби й небагато. А зроблено чимало. В цьому великий сенс його долі. Вслухайтесь у вірш Анатолія Грицая, де надзвичайно точно віддзеркалилася його кобзарська і людська душа:

*Співай, бандуронько, співай
І знай: є праведні душі,
Вони шанують рідний край,
Вони й до тебе небайдужі.
Хіба для них не варто жити,
В тривогах мучитись, радіти,
І знов на струнах ворожить
Та їх питає: Чиї ми діти?*

Анатолій ГАЙДАМАШКО,
м. Рівне

Вона була наступною, удосконаленою моделлю. Якщо першого Творець зліпив «із земного пороху та вдихнув йому в ніздрі віддих життя», — то другу творив він, використавши першого як чорновий варіант, врахувавши при тому його переваги і недоліки. Колись він відкрив людському племені їхню історію, вони її навіть запишуть, як зуміють. Але осмислити не осмислять: їхній розум перебуватиме в сутінках. «Земний порох» люди розумітимуть буквально, тоді як це насправді означатиме живу земну біологічну істоту, лише, на відміну від людини, без отого божого «віддиху», без божественної душі, — з тієї істоти Творець витяг мистецький твір і вдихне до нього життя. Звісно ж, таким матеріалом для побудови чоловіка міг бути не хто інший, як орангутанг. У нащадках людського племені його риси прорізаються інколи дуже виразно.

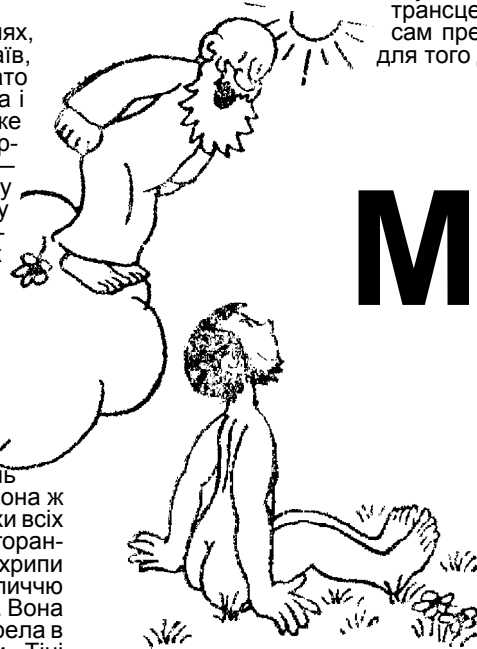
І те, що він узяв від чоловіка ідею, від якої й пішла наступна модель — жінка, люди витлумачать по-своєму, як продикує їхній убогий розум і суспільна свідомість: бачимо він узяв ребро від чоловіка, з якого й створив її, наступну.

До того дикого існування на кам'янистих землях, серед брудних овець і ріденьких маслинових гаїв, ще було дуже далеко, ще мало статися так багато різних важливих подій... А тим часом вона бігала і підросла у батьковому маєтку. Батько її дуже любив і давав повну свободу. Власне, він був творцем, але так багато свого вклав у творіння, — по-перше, образ і подоби, а по-друге, віддих, у творінні пульсувала часточка життя творця, тому він цих двох вважав за своїх дітей. Їм прислужували його помічники — крилаті створіння різних рангів. Але те її мало цікавило. Як і старший, перша модель. Він був цибатий і не пригладжений так, як вона, друга. На ньому позалишалось багато вовни, та й розпізнавальна здатність його душі була на кілька порядків нижчою, ніж у неї: він був слухняний і не міркував. Він був рішучий і не вагався. (У вигнанні ці якості солдафона дозволяють йому взяти над нею гору і вдосталь поглумитися за те, що вона — досконаліша.) А все тому, що на його дисплей потрапляло обмаль факторів, та й ті були усереднені й однозначні. Вона ж фіксувала настрої Батька, стан його оточення, рухи всіх творін у саду Едемі, напругу світла навколо, розгорання, згасання, таємні пульсації зародків і натужні хрипи смерті; вона вловлювала все і ціпеніла перед величчю незбагненого. Але вона була доброю дівчинкою. Вона росла і пізнавала. Інколи, набігавшись у луках, брела в тихий таємничий сад, де дозрівали різні плоди. Тіні нікали садом, поливали, підрізали і розчищали крони, брали проби кори, бруньок, зав'язі. Вона розуміла: тут проводяться досліди. Триває творення нових прекрасних світів, у лабораторії Батька — сезон випробування для них флори і фауни. На деревах округлювалися плоди. Між деревами бігала дівчинка, яка й подумати не могла, що колись у ній самій зрітиме й округляватиметься таємничий плід, жива ланка в ланцюгу земного життя, еволюції, Божого досліду.

Перед кожною істотою, якщо вона жива і має власну волю, щохвилі відкривається безліч варіантів поведінки. Вона може імпровізувати новелки на комп'ютері чи потягувати через трубочку сік, може, зітхнувши, побрести на базар і купити зо два десятки яєць — або купити в якійсь старій її дівочій босоніжці на жадливий платформі, може зачати дитину чи скористатися контрацептивом і ніколи не мати дітей... Себто вибір справді дуже багатий. Шлях у життя і доля людини залежать від її ж таки вибору. А від чого залежить вибір? — можна запитати. І це вже буде питання складніше, на нього можна відповісти дуже загальною: вибір залежить як від досвіду індивідуума, так і від історичного досвіду виду, а також значною мірою від оточення. У другій, як, втім, і в першого, не було ні особистого досвіду, ні видового. А проте вибір був і в них. Коли улесливий старий гад, спокушаючи її, як значно більш допитливу і перспективну Божу дитину, новими знаннями й відчуттями, підштовхував другу покушувати заборонений плід, вона могла або піддатися спокусі, або проявити дисциплінованість та слухняність і не порушити заборону Батька. Вона пішла першим шляхом, і вся наступна довга історія жінки буде жорстким вихованням і тренуванням у ній дисциплінованості та слухняності. Перший хоч і не проявив надмірної допитливості до заборонених плодів, та не проявив він і чеснот, у тому числі тих-таки витримки і слухняності. Адже це йому наказував Творець не їсти з дерева пізнання добра і зла. Чому ж їв? Не захпихали ж його, як гусака, силоміць тим яблучком. Виявився він безініціативним і слабокоудим. Виявився малодушним. Довга історія чоловіка буде спробою розвинути в ньому риси лідера і лицаря, прищепити ініціативність і відповідальність. Для того, щоб земний світ розпускався, як троянда з бутона, прогнав у доти невидиме, таємниче, неосвоєне, як троянда займає все більше місця, розпускаючись, їм, вигнанцям, потрібно було виконувати Божі призначення, не перекладаючи власних функцій одне на одного, не перешкоджаючи, не застосовуючи насилья одне до одного. Йому свербіли його м'язи. Замість того, щоб вергати каміння в пустелі, він бив свою подругу, прогнав її з товариства, громадських інституцій, наукових установ: мовля, жінці там не місце. Але приклад з дітонородженням свідчив, що вони все мусли робити удвох або принаймні перебуваючи поруч, тільки тоді результат буде життєздатним, як і дитинка людська. Земний порох без Божого віддиху — лише орангутанг, так само будь-який винахід

високочолого любомудра-чоловіка без запліднення жіночим началом, а точніше, через нього — Божим віддихом, буде мертвим, належатиме не Творцю, а талановитому і заздрісному імітаторові, князю світу цього. Тому і не пішли на користь людству його геніальні винаходи. Кожен геніальний винахід рано чи пізно обертається грандіозним злом, яке ще більше заплomboує містичні канали спілкування з Небом. Він не був великодушним. От. Це дуже точне слово. Він був заздрісним і дріб'язковим. А вона пам'ятала великодушність Батька. Вона пустувала і була свавільною, — він з усмішкою терпів її дитинячу сваволу, бо був насправді значно, незрівнянно сильнішим. Вона ж, як істота розумна, над усе цінувала таке ставлення і віддано любила Батька. І ось, коли перейшла під юрисдикцію чоловіка, перше, що її неприємно вразило, — це дріб'язковість, плаксивість, глибинна залежність, попри п'яні чоловічі вихвалання. Власне, тому й п'яні, що з переляку. Він так і не змірився з вигнанням, з тим, що його відлучили від цицьки — безпечного і ситого існування в Едемі. Перший хотів сибаритствувати, а каміння щоб вергала — вона. Він не хотів бути крайнім, не хотів відповідати за них обох, як звелів Творець. Він «діставав» її за сваволу, за зміну настроїв, за близькість до недостатнього для нього самого трансцендентного. Заздрив і сам претендував, не маючи для того даних. Він претенду-

дбно вбирали його пахощі, вологе тропічне тепло неземного саду, в якому росли листаті, як з фантастичних малюнків, дерева, покриті лапатами білим і рожевим цвітом; величезні кішки вигинали лискучі спини і ласкаво мружили карі очі, а коли вони муркотіли від задоволення, то трава навколо м'яко стелилася. Трава була густа й шовкова, і в ній стридала та вигиналася м'яко, як мала кішечка, до смішного голенька істота, не схожа на решту мешканців едемської оази, які, бувало, сходилися в гурток і зацікавлено та ласкаво спостерігали за дитям. Вони були довершеними видами, кожне з них стояло у своєму комфортному глухому куці еволюції, як у жаданому стійлі з яслами, повними смачного корму. Вони були сонні, спокійні, задоволені і ремігали. Людська істота не була сонна, спокійна, задоволена, і вона не ремігала. Божий віддих у цій гармонійній дитині будив незрозумілі пориви, неосмислені бажання, лоскотав цікавість і гнав її кудись, гнав... Перед нею простиралася пряма еволюції. Біла неї, як на мотузочку, постійно перебував її приятель, обережний прищавий підліток. Пізніше, значно пізніше, коли вони стануть дорослими, а незрозумілі лоскотіть зернятко, отой віддих Творця у слабкій недосвідченій істоті штовхне її на фатальний непослух, порушення основоположного закону, за яким функціонував Едем, прищавий підліток недорікувато наябедничає розгніваному Творцю: «Жінка, яку ти дав мені, щоб була зо мною, дала мені з дерева, і я їв...» Він переклав відповідальність за свою провину на її плечі.

МОЛОДША ДИТИНА

Апокриф буття

вав на, коротко кажучи, жіночність — ті риси, якими було наділено її, пестунку, слабшу, але через те досконалішу. Яка потребувала догляду, захисту і дуже вмислого поводження. Його ж груба м'язиста конституція не свідчила про сяку-таку досконалість, а відтак суперечила цим претензіям. Це все одно якби лопата — хороший, потрібний інструмент на своєму місці, — претендувала перебувати в божнику. Не дай Боже таке станеться: і поле буде занедбане, і божник буде спалюжено. (Щось подібне і відбулося в людей.) Кожен повинен пам'ятати про своє призначення.

Вона дуже розкаювалася у скоєному і мужньо переживала наслідки проступку. Він протягом усього свого шляху скімлив, що геть ні в чому не винен, і робив з другої страховисько майже таке, як змії стародавній.

Крізь пласт похмурих віків, які звалюються на неї згодом, коли ввімкнеться час, щоб відміряти довжину покарання, призначеного людям за первородний гріх, вона інколи, у сні чи в мареннях, прозиратиме едемський сад. Інколи його легкий вологий вітер, попри сувору заборону, — але що з нього, вітру, візьмеш, — вриватиметься в її спрагле життя, щоб торкнутися сухої виснаженої зів'ялої чоки тієї далекої щасливої дівчинки, яка, бувало, лігала з ним, пустуном, наввипередки по м'яких едемських луках, рясно всіяних пружкими великими різнобарвними квітами. Тоді вона піднімає бліді, як неживу, руку до чоки, недовірливо проводить по шорсткій шкірі, озиратиметься, не розуміючи і не здогадуючись, хто це був. Але її серце тим часом омийється кров'ю, яка пам'ятає все. Комори мозку запечатані, рецептори сприйняття заблоковані до часу, лише кров і серце, безмовні, але розумні й чутливі, купаються в інформації, яка інколи проривається до свідомості у вигляді інтуїції, видіння, інших паранормальних проявів. На тонкій межі реальності і сну Едем підступав так близько і так до сліз реально, що на якусь коротку мить вона згадувала все. В ту коротку мить наставало прозріння. Всі хворобливо побільшені проблеми земної людини маліли, а простіше — перетворювалися на ніщо, ставали тим, чим вони є насправді. Гіпертрофовані людиною, комп'ютерна матриця якої заблокована, людиною розгубленою, безпорадною, у сліпій паніці, — вони зазвичай безбожно глузували з неї. У страху, як відомо, очі великі. На межі земної дійсності і царства Гіпносу ще не потушена до решти свідомість усе бачила в правдивому освітленні. Прокидалася пам'ять про який близький, неначе вчора втрачений, Едем. Ніздрі жа-

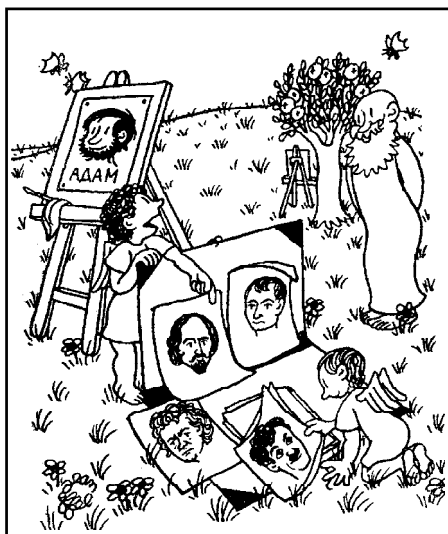

І так робитиме завжди. Бо він не був лицарем і не стане ним. Легенду про лицаря вигадає сама жінка, о, вона з великої підсвідомої туги вигадає грандіозний епос, назветься він людською історією, а нашкрябає той епос на телячих шкурах, на папірусах, на дощечках, на вологих стінах культових споруд, на недовговічному папері, на екранах моніторів, на... він, спритний і хитрий ябеда, та ще й, за своєю первісною звичкою, звинуватить у усіх божевільних перипетіях тієї історії свою прекрасну няньку, довготерпеливу, мудру і нещасну другу модель.

...Тоді їх було вигнано. Як це сталося, знає хіба сам Господь. На її свідомості, як на об'єктиві фотоапарата, хтось ураз опустив щільну шторку. Зникли безмежні світи, в яких безперервно вмирала й народжувалась

матерія, іскрила енергія, зникли, неначе розтанули, милі знайомі краєвиди, прозорі крилаті слуги, чиста балакуча вода, ласкаві звірі. А потім враз, як вимикається світло, вимкнулася пам'ять про все. Вони ніби нікуди і не переміщалися, ніби змінилося все навколо них: посіріло небо, зірвався холодний і різкий вітер. Дівчина у спідничці з пальмового листа жалібно скрикнула: в її ніжну стопу вп'ялося гостре каміння. Леле, навколо кам'яна пустеля, тільки де-не-де гнуться, вивертаючі сріблясті листочки, чахлі куці маслини. Сонце хилиться до заходу. Похмурий неголений чоловік, що зігнувся від холоду в три погібелі, смикає її за спідничку і щось перелякано белькоче. Він змерз і просить попоїсти. Вона знайшла печеру, вона нагледіла козу... Так почалося їхнє вигнання. Тоді розгніваний, але добрий Творець увімкнув час, протягом якого вони мусли пройти випробування. Цей дослід, власне, простий. Він звелить їм розмножуватися, щоб відстежувати в кожному наступному поколінні, наскільки вони засвоїли урок життя. Засвоєний матеріал буде записуватися на скрученій у спіраль молекулі. Не звальються на спокуси, доведуть, що можуть керувати собою, — їх буде повернуто в едемський сад, а не доведуть — тоді... їх буде перероблено шляхом опромінення генів, мутації, точніше — буде створено третю, четверту модель... Власне, про це пізніше почала здогадуватися вона, друга модель. А чи так воно є насправді, чи ні — важко сказати. Адже в ній — лише віддих, легкий і неймовірно далекий віддих того, хто знає все так, як воно є насправді, Творця і Батька, за яким вона безмежно скулчала.

Земний світ, куди їх було опущено, згодом розділиться на дві рвані половини, розділиться так, як суть дивного Божого творіння, названого людиною. Як легкий газ в оболонці, замикатиметься і піднімаватиметься над порожньою лискучою земною суетою, прагнучи залишити її, сутність чиста, а точніше — очищена, перевірена, випробувана, мовчазна, бо досвідчена, знудьгована, бо мудра, непомітна, бо обачна. Вростає в камінь, просочуючи його кров'ю ближнього, сутність безповоротно попсованого, сточеного шашелем, намовленого лукавим. Із того наскрізь просякненого

кров'ю каміння виростатимуть присадкуваті сірі міста, розростатимуться по землі, як екзема, димітимуть трубами крематоріїв, спалахуватимуть салютами атомних вибухів. До численних сосків лукавого, смочучи наркоз облуди, омани, товстіючі, аж не луснуть, на тому отруйному молоці, присмокталися ті, хто опустився безповоротно, в кому вже не живе віддих Творця. Їх стає все більше й більше, бо експеримент на фінішній прямій, він уже, власне, завершений, а тепер ідуть останні обчислення, формулюються висновки, пишуться вироки. Люди це називають по-своєму — Страшним судом.

Певна річ, у неї як у другої моделі завдання було складніше. Природно, що саме їй, останній, Творець доручив ледь чи не свою функцію — множити покоління за поколінням людей аж до кінця їхнього часу. Щоб не почувався обділеним і не накоїв лиха, образившись, чоловікові Бог доручив носити реактив, який запускав складний таємничий процес визрівання і народження нової людини в жіночому організмі. Реактивом була рідина, що називалася спермою. Жінка мала насіння — яйцеклітину — і ґрунт — лоно. Життя завжди розгортається за однією-єдиною, універсальною схемою, бо Творець — один. Але за безліччю другорядних деталей люди не в змозі ту схему простежувати в усіх проявах народження нового, чи то людини, чи дерева — все одно. Бог у випадку з людьми був заскочений зненацька і не вигадував для них чогось унікального. Та й навіщо? Історію людства він запустив за аналогією з садом в Едемі, де творець множив види, а безшелесні крилаті помічники доглядали і поливали дерева. Чоловікові доручено бути садівником, себто, якщо простіше, поливати, щоб насіння, вирощене жінкою, проклюнулось. Справедливості ради, чоловік з цим не до кінця впорався: насіння в ґрунті то засихало, то загнивало, а бувало, що в чоловіка шланг виходив із ладу. Сам чоловік з такої довіри дуже пишався, назвав свою поливальну рідину велемовно і багатозначно — сім'ям, хоч якіби це було готове сім'я, то навіщо б знадобилося його пересівати, — а весь процес тупо й грубо перекутив. Очевидно ж, що віддає, властиво, він, а жінка — приймає, бере його полив, — та чоловік чомусь вважає і похваляється, що бере — він. «Я взяв її!» — пишається він, як якимсь нечуванним героєм, покровивши грядку. Чим би дитя не тишилось!

Саме їй, другій, Творець доручив привести у земний світ, щоб отямилася й схаменилася несумлінні виноградари, і свого улюбленого Сина. Виноградари не схаменилися, понад те, як знав і прококував сам Син, — вони вбили спадкоємця, розігнали, як наполоханих овець, його учнів. Про що подію писав колись інший пророк: «Брати його, ученики, // Нетвердії, душеубогі, // Катан на мукі не дались, // Сховались, потім розійшлись, // І ти їх мусила збирати... // Отож вони якось зійшлись, // Вночі круг тебе сумовати. // І ти, великая в женах, // І їх унініє, і страх // Розвіяла, мов ту полову, // Своїм святим огнем словом! // Ти дух святый свій пронесла! // В їх душі вбогі!...» Як бачимо з цього уривка, Творець доручив їй ще одну функцію, утаємничену навіть від неї самої, — передавати його життєдайний віддих з покоління в покоління відтворенням людей. Це їй не зовсім вдалося, бо спокусник, скинутий на Землю, зблизвився з її чоловіком на ґрунті глибокої образи на неї, — вони обидва вважали її винною в тому, що їх позбавлено безтурботного існування в едемському саду. І ось тоді, коли вона з усіх сил намагалася спокутувати гріх і виправитися, — він, перший, розмазував п'яні слюзи по щетині в компанії лукавого і чинив неподобство за неподобством. Він убивав і прелюбодіяв, він ставив і скидав царів, будував концтабори, створював зброю. В якомусь засліпленні, під глузливі нашіптування лукавого, він, як дурнувата маріонетка, наскладавав стільки страхотливої злої сили, що вона може галактику рознести в пух і прах, не те що невеличку затишну Землю. Він, як і його приятель, умів лише імітувати. І тим тримається на плаву. Підробки — звичні, на них завжди є попит, на відміну від оригінальних витворів, яких або не помічають, або ставляться до них з великою осторогою. Сатана робив підробки, дуже гарні, але мертві підробки. І від того, що мертві, сатанів. Жодного оригіналу в його майстерні немає, — не творець! Чоловік із запоем займався тим самим. Він побудував світ фантомів, а щоб той не розпався, — фантоми мають властивість розлітатися, — скріпив їх величезним інститутом придурення. Армія стеження, контролювання і придурення — це вершина досягнення першого. У цьому світі безглуздих умовностей і жорстокого гніту вони й жили. Кожній людській істоті змалечку втовкмачувалася у голову понура думка, що Земля і земне життя — явища унікальні і неповторні, що людина — вінець природи, розвинулась у процесі еволюції з неорганічної молекули, що весь космос поза ними — холодний і мертвий. Коли людям вдалося змайструвати космічну ракету і облетіти в ній навколо Землі, торжеству комуністично-атеїстичної камарильї не було меж: Бога таки немає, космонавти літали в небо і там його не бачили. Вони називали Небом навколосезонний простір, тоді як наша планетка, порівняно з ненайбільшим сонячним протуберанцем, — горошина. І все ж, попри те, американські астронавти, яким вдалося побувати не так і далеко — на таємничому супутникові Землі — Місяці, — або замикались в собі й тихо божеволіли, або помирали передчасною і дивною смертю. Істина недалеко. Вона не страшна, але вона абсолютно інша, ніж склалася в уяві земного племена впродовж панування на планеті чоловіка. «Шукайте Царство небесне у собі», — повторював людям прибулець із Неба. Як троянда, міцно зав'язана в сіро-зелений бутон, спить до сприятливої години, так і Едем захований від людини до сприятливого часу, запечатаний у недоступних файлах мозку, загнаний, як нечутна і невидима тінь, у кров і душу. Якіби люди культивували і тренували в собі риси Божих дітей на прикладі земного шляху Сина, — яка яскрава і коротка притча, яка доступна для незамороченого ро-

зуму! — вони прийшли б до безсмертя і знайшли б утрачений Рай. Але вони пішли шляхом іншого нагородження — матеріальних благ, глини, пороху, що на порох і перетвориться. Вони, як і лукавий нашіптувач, пробують навіть змагатися із Всевишнім: із цегли й смоли — і те, й друге з пекельної печі! — як запрограмовані мурахи, будують вавилонські вежі, викликаючи гнів Господній. Вони простують до загибелі, і це дуже тішить ворога, і це так засмучує Батька.

Вона, друга модель, завжди чутливо реагувала на настрої свого Творця. Де б не була — в саду, на луках чи хлопалася прозорими струменями водоспаду. Вона й у вигнанні була жадібно налаштована на його хвилі. Як долоні під теплий дощ, радісно підставляла під незвичні, бентежні і такі рідкісні в механістичних буднях відчуття свою глибоко захovanу душу. Нечутні слюзи текли по обличчю, нечутно й несміливо вона просилася додому. Але хай буде не так, як хочу я, а так, як вважаєш за потрібне Ти, — додавала квапливо і так само мовчки.

Батько наклав на неї покуту, настановивши паном над другою — першою. А можливо, уже згодом не раз думала вона, — це була не покута. Це просто була природна, закономірна умова їхнього існування у вигнанні, власне — у падінні. В цих *грубих* умовах можливе тільки панування *грубої* сили, а Творець знав і передбачав це, тому й попередив свою молодшу, як воно буде поза царством Божим. Поки чоловік сильніший — м'язами, волею, звірячою спритністю, — панує на Землі він. А створить машину, яка переважить його силою, мобільністю, хитрістю, — панувати буде вона. Ця жахлива перспектива вже давно змальована письменниками-фантастами, котрі мають незбагненну здатність передбачати майбутні події.

«І тяги буде тебе до твого чоловіка, а він буде панувати над тобою», — сказав він на прощання. Це жорстоке випробування на слуханість, це нудне тренування дисциплінованості, — та вона пішла на нього з радісною готовністю, бо бачила в кінці випробування нагороду — повернення до Батька. Але перший! Йому було наказано порати кам'янисту землю, плекати убогі рослини, здобувати їжу для прожиття собі, своїй жінці та дітям, яких вона в болях і муках родитиме. Його призначення було простішим, відтак тренували його всього лише на виконання різних команд. І якщо вона слухняно робила все, що їй велено, — то він поведився жахливо неадекватно. Збої в його поведінці свідчили не про неполадки, а про серйозні проблеми. Можливо, першого навіть ліквідують. Поки що вона його покривала і виручала. Вона сама, окрім того, що народжувала дітей, виконувала і його роботу — порала кам'янисту землю, плекала рослини, готувала їжу собі, йому, дітям. Вона ліпила житло, підтримувала в ньому вогонь, шила одяг і ковдри. Вона шоранку підхоплювалася, ще й будильник не дзвенів, прасувала йому і дітям сорочки, смажила яєчню, заварювала каву, потім з труднощами розштовхувала їх, вела вмиватися, снідати, давала з собою товсті канапки, на ходу розчісувалася, хапала торбунку і мчала на службу. Працювати над собою їй не було часу. І це становило основну проблему людства. Бо, тільки усамітнівшись, могла друга розчищати від шматків глини містичні канали, через які поповнювалися запаси Божого віддиху, озону, в якому лише й жили душі — її, чоловіка, дітей. Та про усамітнення могла тільки мріяти: мусила через неробство, амбітність, помилки, блукання першого, який злигався зі спокусником, робити його роботу, чорну роботу для фізичного виживання, для нарощування праху земного, який у землю і піде, для підтримки в сякому-такому стані амфори. А вміст? А хто потурбується про душу? ...Бог потурбується про душу. Він-бо настановив його, першого, паном, він, Всевишний, очевидно передбачав і такий перебіг подій, він вихопить своє зерно з цих токів, які ось-ось запалають пекельним полум'ям.

Але їй так шкода першого. Він же не розуміє. Він мстить їй за те, що досконаліша, принижує її грубою працею, — це все одно що комп'ютером гвіздку забивати, — він на кожному крокові ображає другу, улюблену дитину Божу. Вона, покарана відданістю йому на Землі, не може його без кінця покривати, не може кожному його провини брати на себе. Вона може тільки просити: Отче, прости йому, не відає, що коїть. Вона знає: засуджено Страшним судом його буде саме за неї, другу, пестунку свого Творця! Вона пробує це йому пояснити: мені неважко, каже вона, мостити ці мости, носити ці лантухи, довбати це каміння, але я боюся, що на тебе надто рознівається Господь і що в Едемі ми вже не будемо удвох. Адже її, як ми пам'ятаємо, тягне до нього. Вона б хотіла й повернутися додому з ним удвох. Та не всі повернуться. «Тоді з двох, що будуть у полі, одного візьмуть, другий залишиться». Вона нічого не може вдіяти. Бо, «дивлячись, не бачать і, слухаючи, не чуять і не розуміють».

Осиротілий Едем шоранку сліпучо всміхається не-в'янучимі квітками. Сріблясто вигинаються і дзюркотять у траві його потоки, пальми підставляють широке листя довгим вологим поцілунком лінивого вітру. Літають казково красиві істоти. На спеціально обробленому ґрунті

ціпеніють у солодкій знемозі розкішні яблуна. Молодші — дивно цвітуть і запаморочливо пахнуть, старші сторожко тримають на цупких хвостиках округлі терпкі залепухи, а зрілі дерева простягають спокусливі доспілі плоди. Кожен плід — це сума чийось колективних зусиль, сума праці і натхнення. Щоб спожити плід і засвоїти його, треба бути відповідно підготовленим, бо інакше може статися непоправна катастрофа. Тонка небесна механіка, божественна космічна гармонія. Навіть найменший, ненавмисний дисонанс може з цього натхненного творіння зробити купу мертвого каміння. Як слон у посудній крамниці. Тому слона й не пускають у посудну крамницю. Людей переселили на навчальний полігон. І вони продемонстрували свою повну неготовність грати в космічному оркестрі. Вони вбили свої річки, загнали в резервацію ліси, спаскудили на свій убогий смак грубою селекцією квіти, нехтують природними ліками трав, глузують з того, чим пишається Творець, — з краси і гармонії.

Чоловік, не зважаючи на застерезення жінки, скористався своїм правом панувати значно «крутіше», ніж жінка — п'янкою свободою в Едемі. Він своєю жорстокою тисячолітньою селекцією опустив її саму нижче навіть власного рівня. Виведена ним істота кричущо жалюгідна, найперше — невідповідністю прекрасної, божественної форми — примітивному, як у солдафона, змістові і солдафонським функціям: служити. Випадкові, далекі від істинних базові поняття людського існування, призначення життя на Землі, критерії слідування цьому призначенню, — усе лукавий перемішав і перевернув з ніг на голову. До Євіного кореня, скориставшись владою свого приятеля чоловіка, князь цього світу прищепив красиву, але неживу, як і все, що виходило з його проклятих рук, бруньку. Виведена троянда не з бджолами, жайворонком та небом дружила, а з шикарним кришталем, солодкими винами, відкритими вечірними сукнями, грошовитими клієнтами. Вона вла, як і її спокусник, і тепер була падша. А котрі не зовсім були падші до рівня першого чи до рівня спокусника, ті за це боролися. Вони задля цього навіть об'єднувалися в так звані феміністичні організації і боролися, — як це смішно! — за однакові з чоловіками права. Цебо за права вбивати, займатися перелюбом, множити фантоми, порушувати космічні табу, і не космічні — також. Бог із сумом дивився на свою другу, яка так оскандалилася. Власне, а чого було чекати на Землі, у князівстві лукавого? Тонка конституція, як правило, неспроможна опиратися грубій силі. Комп'ютер не завдасть шкоди молоткові, тоді як молоток одним махом може знищити розумну машину. І він, однозначний та сильний, розплющив її, безпорадну, бо складну. Розплющив, бо була необачна.

Чоловікові та жінці, як бійцям на рингу, просто потрібно розійтись. І не в різні кутки витоптані клітки, а взагалі за межі рингу, усвідомивши, що життєвий простір — не лише п'ятачок, де потрібно одне одного дубасити. Що насправді місця дуже багато, і його вистачить усім і всяким. Бо чоловікові, якщо він не фемінний, і жінці, якщо вона не маскулінна, насправді ділити немає чого. Усім вистачає місця. У кожного — свій шлях і своя доля. І — власне призначення. Кожного Бог навіщо послав у цей світ. Ми можемо лише здогадуватися, але, навіть помираючи, не дізнаємося, навіщо, бо земне життя — лише малий відтинок чогось значно довшого, чи, точніше сказати, — іншого. Ані жінка чоловіка в принципі не переробить на тоншого й чутливішого, ані чоловік жінку — на конкретнішу, твердішу й твердолюбшу. Жінка-феміністка, власне, може добитися від чоловіка земних привілеїв — його, чоловічої зброєю, накачавши м'язи та ризикуючи втратити жіночність. Хоч може і не втратити. Але він ніколи не осягне суть жіночих світлів, бо дух витончити не зможе, бо цього взагалі не можна зробити, залишаючись бодай трохи чоловіком. А тому буцатися лобами на цій темі — нецікаво.

Земля — для грубих сил, вони тут панують. Вони спожили на паливо серцевину планети і шаленіють тепер на тонкій яєчній шаралупі, геть не думаючи про завтрашній день і про те, що ж може статися з яєчною шаралупою при дедалі більших навантаженнях на неї. І це при тому, що їм доступне невичерпне джерело сонячної енергії, придумане лише, як її брати. Ім дано безліч дотепних підказок: як бере, споживає і перетворює енергію рослина, тварина, мінерали, — та люди знехтували підказками.

Зате вони додумалися покулупатися в атомному ядрі і вивільнити звідти ту енергію, яка їм не належить. Усе це заслуга, віддаймо йому належне, чоловіка, його хваленого генія. Люди спожили ще один заборонений плід і відчули на власній шкірі, до якої катастрофи це може призвести. Вони й після цього нічого не зрозуміли. Але все одно, катастрофічно усяхаючи душею й деградуючи, моляться та чекають, коли їх Бог пустить у свої володіння. Слів у посудну крамницю. Дітей, які біють у передпокої склянки з молоком — та водночас клятенно просяться в лабораторію, де безліч колб з небезпечними речовинами. Чи можна серйозно сприймати за певнення цих дітей, що вони ні до чого не торкатимуться? Отож-бо й воно. І нам не вірять. На слово. Зате досліджують наші серця, де все записано не окремо, і присуджуватимуть кожному те, що він заслужив. Людські аргументи — сила, слава, багатство, брехня, зброя, хабарі — до уваги не братимуться. Бо порох вони і в порох підуть.

Галина ПАЛАМАРЧУК

Максиміліан Кириєнко-Волошин — талановитий митець, художник, поет, культурний діяч, критик і філософ, прізвисько якого скоротили, і в наш час він відомий як Волошин. В автобіографії митець писав, що «Кириєнко-Волошини — казаки із Запорож'я». Він народився у Києві 16 травня 1877 року, де його батько Олександр Максимович Кириєнко-Волошин, колезький радник, був мировим посередником, потім членом суду, а дід Максим Якович мав великий маєток у Київській губернії.

Другою батьківщиною для Волошина став Крим. Коктебель, за його словами, був «істинної родиною мого духа». Проте дух Волошина, як і його дії, все його життя сприймалися раніше та сприймаються і тепер неоднаково. Ті, для кого Крим став тереном лише відпочинку і туристичних розваг, вважають його паном-диваком, який з примх для власних потреб перетворив свій дім у Коктебелі у притулок для аристократів духу — письменників та художників, музикантів, в осередок творчості, який, до речі, існує і досі. Інші, що мають почуття Батьківщини, зокрема ті, для котрих, як і для Волошина, Крим є Батьківщиною, що надає їм нові сили, як Гея надавала їм синові Антею в боротьбі з Гераклом, вважають Волошина генієм Криму у первісному значенні цього слова, тобто духом-зберігачем природженого хисту, хранителем певної речі, місця. Таким тереном для Волошина був не знаний широкому колу, величезний у своїй суворій красі Східний Крим — Кіммерія, яку він вивів із історичного забуття, оспівуючи її в живопису та поезії. Внутрішнім зором митця Волошин сприймав також історію своєї другої Батьківщини. Поет і художник легко переходив до широких історичних узагальнень, які були на той час незвичними. Властива митцю рідкісна волелюбність, незалежність у всіх проявах життя і творчості призвела до того, що багатьом його сучасникам здавалось, ніби Волошин прийшов так здалеку, що його думки лунали з іншого часу. Це стосується, зокрема, поглядів Волошина на нищівну роль Росії в історії Криму, які цілком сучасні, хоча вперше пролунали три чверті століття тому. Свої погляди Волошин надрукував у статті «Культура, искусство, памятники Крыма», що була написана на замовлення І. Саркізова-Серазіні, редактора путівника по Криму. Путівник було видано Російським фізіотерапевтичним товариством 1925 року. Стисло про це Волошин також казав у своєму програмному поетичному творі «Дом поэта» (1926). Хоча ці твори були перевидані в останнє десятиріччя, погляди поета залишилися непоміченими більшістю читачів. Склалася ситуація, про яку сам Волошин у статті «Пророки и мстители» казав: «Очевидно, глаза наши до нынешних времен скользили по этим строкам, не видя их», бо, за Біблією, «дивились вони — і не бачили, слухали — і не розуміли». Рядки стосовно впливу Росії на долю Криму такі:

*Здесь, в этих складках моря и земли,
Людских культур не просыхала*

*плесень —
Простор столетий был для жизни*

тесен.

Покамест мы — Россия — не пришли.

За полтора лет — с Екатерины —

*Мы вытоптали мусульманский рай,
Свели леса, размыкали руины,
Расхитили и разорили край.*

*Осиротелые зияют сакли,
По скатам выкорчеваны сады.*

*Народ ушел, источники иссякли.
Нет в море рыб, в фонтанах нет воды.*

Волошин, спостерігаючи археологічні залишки різних культур, якими перенасичена кримська земля, та етнографічні рудименти в культурі сучасного йому Криму, подумки сягає у глибочинь багатотисячолітньої історії Криму. Він скрізь бачить вирування життя різних народів, що зробили свій внесок у культуру Криму, її стиль та характер історії, за Волошином, визначалися, зважаючи на півострівний характер країни, двома географічними чинниками, а саме — материком й морем. З материка — «Дикою Поля», з Азії, час від часу на півострів сунулись льодовики та лавини людських рас і народів. Море — «Маре Інтернум» — з рівною пульсацією надавало в Крим припливи та

відпливи середземноморської культури. Руйнівна сила варварських хвиль, яку час від часу відчував Крим, не могла знищити його власну розмаїто-строкату культуру. В ній Волошин бачить складові частини різних культур, що увібрали, у свою чергу, в себе надбання більш давніх народів. Ця «...почва, представляющая огромное расовое напластование всех племен, когда-либо проходивших через Дикое Поле, и глубоко проработанная эллиническими, римскими и итальянскими токами, заливавшая татарским племенем». Монгольське населення не тільки не зруйнувало культуру Криму, але швидко увібрало в себе кров і культуру місцевого населення. Тому «под просторным и терпимым покровом Ислама расцветает собственная подлинная культура Крыма».

У цю квітучу землю в XVIII столітті хлинула нова хвиля варварів. «На этот раз более серьезно и длительно, так как эти варвары — русские, за их спиной не збыкие и текущие воды кочевого народа, а тяжелые фундаменты Санкт-Петербургской империи. Времена и точки зрения меняются: для Киевской Руси татары были, конечно, Диким Полем, а Крымское ханство было для Москвы

речични від'їжджало по 600—800 татар. Крім вимушених міграцій, була й насильницька депортація частини населення Криму за 5 років до його загарбання Росією. Згадаємо депортацію італійців, німців у 1941 році і татар, греків, болгар, албанців навесні 1944-го, яких у вантажних поїздах під конвоєм військових частин НКВС було вивезено до Середньої Азії, в Казахстан та на Урал. Якщо приводом для депортації у XX столітті був політичний чинник, то приводом для депортації у XVIII столітті був релігійний. До загарбання Криму Росією православні християни Криму входили до складу патріархії Константинопольської, католики й вірмени мали своїх ієрархів. Росія під виглядом захисту християн, які ніби потерпали від утисків мусульман, депортувала з Криму греків-православних, вірмен, григоріан, італійців-католиків та ін. Їх було примусово вивезено на 600 хурах під конвоєм російських військ генералісімуса О. Суворова. Ця акція була здійснена за наказом Катерини II командуючому російськими військами графу Румянцеву, який запропонував ієрарху кримських християн-православних митрополиту Ігнатію зі всіма християнами

ких мозаик и облетают осенние вязи италийского орнамента», то внеску російської культури не існує. Знищивши «магметів рай», «...взамен пышных городов из Тысячи и Одной ночи русские построили несколько убогих уездных городов по российским трафаретам и частью из потемкинського романтизма, частью для Екатерининской рекламы назвали их псевдо-классическими именами — Севастополь, Симферополь, Евпатории. Древняя Готия от Балаклавы до Алустана застроилась непристойными императорскими виллами в стиле железнодорожных буфетов и публичных домов и отелями в стиле императорских дворцов. Этот музей дурного вкуса, претендующий на соперничество с международными европейскими вертепами на Ривьере, очевидно, так и останется в Крыму единственным монументальным памятником «Русской эпохи». Навряд чи можна вважати прилученням до російської культури ту обставину, що в Криму мандрували як туристи декотрі великі російські поети і що сюди прийїжджали вмирати від туберкульозу чудові письменники, але внаслідок нищівної російської політики в «благодатном климате всероссийской туберкулезной здравницы» місцеве татарське населення «поголовно вымирало — именно от туберкулеза, — это показатель стиля и характера русского культуртрегерства».

Грубе імперське панування призвело до майже повного знищення татарської культури, проте натомість сама Росія Криму нічого не дала. Для російських художників, які зовсім не були пов'язані ні з землею, ні з історією Криму, він залишався тільки славетним мальовничим місцем, тому росіяни виявилися сліпими й глухими до трагедії країни, по якій вони мандрували. Волошин стверджує: «Этот тон был дан Пушкиным, и после него, в течение целого столетия поэты и живописцы видели в Крыму только: «Волшебный край — очей отрада». И ничего более. Таковы все русские стихи и картины, написанные за XIX век. Все они славят красоты Южного берега, и восхлицательных зна-

ков в стихах так же много, как в картинах тощих ялтинских кипарисов». Винятком була тільки одна частина терену Криму, найменш мальовнича, а тому в ній було менше туристів. Це — Східний Крим, Волошинська Кіммерія, де пізніше, ніж на західних берегах, були зруйновані вогнища середземноморської культури. Тут виникає самостійна «Кіммерійська» школа романтичного пейзажу, художники якої народились у Криму, у Феодосії та поблизу неї. У майстрів цієї школи не випадково відбився сплав рас, що насичили своїми культурами землю Кіммерії: Айвазовський був вірменом за походженням, Куїнджі — грек, Лагоріо — італієць, Феслер — німець, Богаєвський — поляк-росіянин, Шервашидзе — абхазець, Латрі — вірмено-англійський грек. До цієї школи належить і сам Волошин. Проте в художніх галереях і музеях Криму майже не залишилося творів цих митців. Найкращі полотна вивозилися до Росії. Така ж доля спіткала й археологічні старожитності, бо «все же произведения, непосредственно говорящие уму и сердцу, давно находятся в Эрмитаже, в отделе Древностей Босфора Киммерийского и Херсонеса. Империя беспощадно увозила сокровища Крыма». Висновок Волошина: «За все время своей истории Крым, вероятно, не переживал ни разу такого запустения, как во времена Екатерининского завоевания» — актуальний і сьогодні. Нищівна роль Росії в історії України вже не підлягає сумніву, але аналогічне явище щодо Криму ще не відомо широкому загалу. Волошинські волелюбні, незвичні для свого часу твердження з багатьох питань не подобалися ні старій російській, ні новій радянській імперії, тому Волошин залишався, за власним визначенням, письменником поза літературою, а його прізвисько фактично було під забороною до 60-х років. Нині постать його все чіткіше окреслюється, та в ній залишається ще багато несподіванок.

Валентина КОРПУСОВА,
кандидат історичних наук, археолог,
м. Київ

ЗАБУТЕ ПРО ВОЛОШИНА

грозним разбойничьим гнездом, донимавшим его неожиданными набегами. Но для турок-наследников Византии — и для царства Гиреев, уже воспринявших и кровью, и духом все сложное наследство Крыма с его греческими, готскими и итальянскими рудами, конечно, русские были только новым взрывом Дикого Поля. И держат они себя так, как обычно держали себя пришельцы с Дикого Поля: жестоко и разрушительно», — писав Волошин. Знищення російським царем кримських садів і поселень починається ще з першої половини XVIII століття, під час Російсько-турецької війни, з перших походів російської армії на чолі з Мініхом та Ласці. З 1783 року, коли Крим загарбала Росія, почалася зовнішня та внутрішня агонія країни внаслідок політики імперії щодо Криму й того чинника, що півострів опинився відрізаним від джерела свого життя — Середземного моря з його торговельними шляхами. Руйнується традиційне на півдні сільське господарство, основою якого була вода, бо знищуються системи водопостачання. Виникає перерозподіл земель, що «систематически отнимались у тех, кто любил и умел их обрабатывать, а на их место селились те, кто умел разрушать налаженное».

До сказаного Волошином згадаємо про аналогічне явище наприкінці Другої світової війни після депортації з Криму татар та інших народів. Волошин підкреслює, що кілька вимушених, трагічних, масових міграцій татар спустошували країну. Підтверджують та конкретизують тезу Волошина кілька фактів: за свідченням Палласа, розорені війною татари не уживалися з новим російським ладом. Налякани чутками про хрещення, про роздачу земель росіянам, вони тікали до Туреччини. У 1790 році кількість біженців сягала 80 тисяч. Ще страшнішою була вимушена еміграція татар після Кримської війни 1860—1863 років, коли до Туреччини виїхало 180 тисяч чоловік.

Наступна еміграційна хвиля сталась у 1902—1903 роках, тоді щодня до Ту-

Криму «переселитися» до нещодавня загарбаного Росією Приазов'я. «Переселення» відбулося на Великдень 23 квітня 1778 року. Християни, які залишилися у Криму, не мали відтоді свого ієрарха, вони звернулися до останнього кримського хана Шагин-Гірея, вимагаючи собі священника. Хан, попри всі складнощі того часу, не відмовив християнам своєї країни. З великими труднощами, погрожуючи бунтарством, Шагин-Гірей умовив грецького священника Костянтина Спиранді, який приїхав до Криму з Антіохії у 1781 році, відправити Службу Божу в Успенському монастирі — центрі православ'я в Криму з XV століття, що розташований тільки за 3 км від ханського палацу в Бахчисарай. Про толерантне ставлення мусульман до християн свідчить не тільки мала відстань центру православ'я від ханського палацу. Це окрема тема, наголосимо лише, що Успенський монастир шанувався татарами з XV століття. Перший самостійний хан Криму, засновник династії Гіреїв, Хаджі-Гірей та його спадкоємці молилися в Успенському монастирі й давали обітницю Богородиці. Поблизу Успенського монастиря в мавзолі (дюрбе) були поховані Хаджі-Гірей та його син Менглі-Гірей. Внаслідок депортації 1778 року значної частини населення в Криму постраждали сільське господарство, ремесла, торгівля, було спустошено багато поселень, на місці деяких з них життя не відродилося, проте мешканці поселення Маріамполь, що було розташоване біля Успенського монастиря, заснували місто Маріуполь. Нашадки депортованого з Криму населення й досі мешкають у Приазов'ї.

Крім демографічних змін й розорення господарства, Росія також принесла руїну в культуру Криму. За наказом Катерини II знищувалися існуючі бібліотеки, було заборонено татарську мову. Якщо у власній культурі Криму доросішого часу Волошин бачить надбання різних народів, зокрема, «...в архитектуре и в украшениях домов, в рисунках тканей и вышивках полотенец догорают вечерняя позолота византийс-

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Реєстраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редакція: Л. Голота, Я. Гоян,
А. Журавський, П. Мовчан,
А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світлини не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1,
завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 33012012. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»